

1

2007

Diakonian tutkimus

Diakonian tutkimus -aikakauskirjan toimitus

Päätoimittaja

Diakonian yliopettaja, dosentti **Kari Latvus**
kari.latvus@diak.fi, puhelin 0400-9799 21
Päätoimittaja ottaa vastaa artikkelit ja muut tekstit
kirja-arvosteluja lukuunottamatta

Toimitussihteeri

Tutkija, **Laura-Elina Koivisto**
laura-elina.koivisto@helsinki.fi, puhelin 040-519 72 07

Toimittajat

Tutkija, TT, dosentti **Anne Birgitta Yeung**
anne.yeung@helsinki.fi, puhelin 041-544 3424

TtM **Raija Pyykkö**

raija.pyykkö@professoriliitto.fi puhelin 044-5420290
Raija Pyykkö ottaa vastaan kirja-arvostelut.

Tutkija, sosionomi **Jouko Karjalainen**
jouko.karjalainen@stakes.fi, puhelin 040-547 5723

Diakonian tutkimuksen toimitusneuvosto

Yksikönjohtaja, dosentti Mikko Malkavaara, Dos, tutkimuspäällikkö,
Diakonia-ammattikorkeakoulu

Prof. Paavo Kettunen, Joensuun yliopisto

Johtaja Heikki Hiilamo, KDY

Prof. Sakari Hänninen, Stakes

Yliassistentti Irene Roivainen, Tampereen yliopisto

Pastori Kai Henttonen, Berliini

Yhteinen diakonias sihteeri Anne Maria Maunuksela, Espoon seurakuntayhtymä

Prof. Heikki Kotila, Helsingin yliopisto

Neuvotteleva virkamies Juho Saari, STM

Yliopettaja Lea Rättyä, Diak

Lehtori Antti Elenius, Diak

Ulkoasu ja taitto: Seija Puro

ISSN 1795-5270

SISÄLLYS

Kirjoittajat	2
Pääkirjoitus	
Kari Latvus Diakonian identiteettiä kaipaava selvitystä.....	3
Artikkelit	
Anne Birgitta Yeung Diakonia ristipaineiden aallokossa – Diakonian työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon	5
Mikko Malkavaara Diakonian muutos alkoi jo ennen lamaa	26
Kirjoitukset	
Mikko Malkavaara & Anne Birgitta Yeung Altruismi – moraalinen ideaali vai käytännön arkea	50
Esko Ryökäs Mitä diakonian pitäisi olla	57
Kari Latvus Diakoniatieteen tila: Anno Domini 2005–2006	68
Kolumni	
Lea Henriksson Uusi yhteisöllinen työkuulttuuri.....	72
Kirjallisuus	
Anne Birgitta Yeung (editor), Ninna Edgardh Beckman, Per Pettersson (co-editors): Churches in Europe as Agents of Welfare. Sweden, Norway and Finland (Heikki Toivio).....	75
Collins, John N. Deacons and the Church. Making connections between old and new (Kari Latvus).....	78

Diakonian tutkimus I / 2007 kirjoittajat

Kari Latvus
Dos, yliopettaja
Diakonia-ammattikorkeakoulu
kari.latvus@diak.fi

Mikko Malkavaara
Dos, tutkimuspäällikkö
Diakonia-ammattikorkeakoulu

Anne Birgitta Yeung
Dos, TT, tutkija
anne.yeung@helsinki.fi

Esko Ryökäs
TT, YTL Käytännöllisen teologian
professori, Joensuun yliopisto
Systemaattisen teologian dosentti,
Joensuun yliopisto,
Käytännöllisen teologian dosentti,
Åbo Akademi
esko.ryokas@joensuu.fi

Lea Henriksson
Dos, akatemiatutkija
Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos
Tampereen yliopisto
lea.henriksson@uta.fi

Heikki Toivio
TT, pastori
Forssan seurakunta
heikki.toivio@evl.fi

Diakonian identiteettiä kaippaa selvitystä

Vuosi 2007 on Diakonian tutkimuksen seuran (DTS) kuudes toimintavuosi ja Diakonian tutkimus -aikakauskirjan (DT) neljäs vuosikerta. Lyhyestä toiminta-ajasta huolimatta on DTS vakiinnuttamassa asemaansa varteen otettavana tieteellisenä yhdistyksenä. DTS:n vireä toiminta, erittäin nopea jäsenmäärän kasvu (1.1.2007 jäseniä yli 600) ja DT:n painettujen numeroiden runsas levikki ovat olleet niitä kivijalkoja, joiden perusteella DTS on maaliskuussa 2007 hyväksytty Tieteellisten seurojen valtuuskunnan jäseneksi. Hyvää kehitystä on osaltaan tukenut yhteistyö Diakoniatyöntekijöiden liiton kanssa ja vastaavaa toimintamallia on laajennettu nyt myös Pappisliiton suuntaan. Vuoden 2007 keskeiset suuntaviivat DT:n osalta liittyvät tilauskannan vakiintumiseen nykyiselle korkealle tasolle sekä laadukkaiden ja monipuolisten tutkimustulosten tarjoamiseen lukijoille. Omaa kieltään toiminnan vakiintumisesta kertoo se, että DT on voinut palkata palkkiotoimisen toimitussihteerin. Laura-Elina Koivisto toimii päätyönään tutkijana systemaattisen teologian laitoksella.

Tässä numerossa dosentit Anne Birgitta Yeung ja Mikko Malkavaara kuvaavat diakonia-ammatin, käytännössä profession, viimeaikaista tilaa. Huomio kiinnittyy kummassakin artikkelissa siihen, kuinka nopeita ja merkittäviä muutoksia viimeisen kahden vuosikymmen aikana diakoniatyö on kokenut. Malkavaara kohdentaa viimeisimmän muutosajan alkamisen jo vuoteen 1988 – ei siis vasta laman vuosikymmeneen 1990-luvulla. Yeung puolestaan osoittaa, kuinka suuressa paineessa ja ristikkäisissä odotuksissa diakoniatyöntekijät kokevat joutuvansa työskentelemään. Yhteiskunnan ja poliittisten arvojen muuttuessa diakonia on nopeasti etsinyt uuden toimintastrategian ja -tavan. Samaan aikaan diakonian perinteinen määrittely kirkkolaissa on pysynyt puolen vuosisadan ajan samana. Sen mukaan diakonia on avun tarjoamista niille, joiden ”häätä on suurin ja joita ei muuten auteta”. Tämä on kuitenkin Yeungin tulosten mukaan vain joka kuudennen diakoniatyöntekijän määritelmä omasta perustehtävästään.

Myös Joensuun käytännöllisen teologian professorin (2006–2007) Esko Ryökään kirjoituksessa näkyy diakonian muuttuminen eri aikakausina. Diakonian oppikirjat kertovat omaa kieltään siitä, kuinka diakonia on elänyt kulloisenkin tilanteen hermolla ja reagoinut ajankohtaisiin kysymyksiin. Varmaa on se, että diakonian asema, paikka ja myös sisältö ovat vaihtuneet tilanteen mukaan.

Diakonia on aina toiminut ilmapuntarina. Se on näyttänyt ihmisten huono-osaisuuden, köyhyyden ja syrjään jäämisen ilmanpainetta. Jo modernin diakonian synty 1800-luvulla oli osoitus tästä herkkyydestä. Teollistumisen ja kaupungistumisen synnyttämät seurannannaisilmiöt olivat kasvattaneet huono-osaisten luokan, johon perinteiset yhteisvastuun menetelmät eivät enää riittävästi ulottuneet. Saksalainen diakonia-liike syntyi rinta rinnan sosialistisen aatevirtauksen kanssa ja reagoi samoihin ongelmiin, mutta toimi eri tavoin. Siinä, missä sosialistinen/kommunistinen liike tähtäsi yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, tuli diakonia-liikkeen tavaramerkiksi yksittäisten ihmisten auttaminen. Useasti diakonia on tiedostanut tarpeen käydä käsiksi myös ongelmien syihin, kuitenkin toiminta on yleensä keskittynyt hädän lievittämiseen.

On helppo todeta, että diakonityö on reagoinut hätään. Diakoniatyö on ollut valmis nopeastikin muuttamaan toimintatapojaan eri aikoina. Jatkuvassa muutoksessa oleminen on ymmärretty elinehdoksi ja toiminnan profiiliksi. Mukautumisen kääntöpuolena ovat diakonisen identiteetin sekä teologisen ja ideologisen perustelun alttiudet epävakaudelle. Itse asiassa diakonian identiteetti onkin tällä hetkellä kaikkea muuta kuin yksiselitteinen, jos Yeungin ja Malkavaaran tutkimustulokset osuvat oikeaan. Muutoksesta toiseen siirtynyt diakonia kaipaa omien juuriensa uutta tarkastelua ja identiteettinsä selvittämistä, jotta se voi määritetäisemmin määritellä asemansa yhteiskunnassa, kirkossa ja kirkon työntekijöiden parissa.

Diakonia ristipaineiden aallokossa?

– Diakonian työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon

Johdanto

Suomalaisen hyvinvointivaltion ideaaliin 1970- ja 1980-luvuilla kuului, ettei diakoniatyötä tarvita sosiaalipoliittisessa kentässä, vaan toiminta keskittyi enemminkin virkistys- ja leiritoimintaan sekä hengelliseen tukeen. Suomen 1990-luvun alun poikkeuksellisen kova talouslama toi kuitenkin diakoniatyön ristipaineiden aallokkoon. Vaikka Suomen talous on vuosikymmenen loppupuolella ja tämän vuosikymmenen alussa noussut, ei diakoniatyön tarve ole vähentynyt – pikemminkin päinvastoin.

Talouselämyksen aikana diakoniatyön toiminta siirtyi ikäihmisistä työikäisiin ja painopiste vastaanotoilla tapahtuviin tapaamisiin, kotikäyntien sijaan. Diakonian vastaanotolle hakeutui esimerkiksi avopalveluiden varaan jääneitä mielenterveysasiakkaita sekä toimeentulo-ongelmista kärsiviä työttömiä, ylivelkaantuneita ja konkurssin tehneitä. Keskusteluissa asiakkaiden kanssa erityisesti talouteen ja työhön liittyvät kysymykset olivat tuolloin nousussa. Myös avustusmuodoissa näkyi ihmisten toimeentulon puute; diakoniassa erityisesti taloudellinen avustaminen kasvoi. Tässä tilanteessa kirkon taloudelliset avustukset kasvoivat moninkertaisiksi ja diakoniatyön tarjoamista ruoka-avusta, maksusitoumuksista tai osto-osoituksista muodostui merkittävä taloudellinen tukimuoto. (Hiilamo 2005; Kettunen 2001; Saari & Kainulainen & Yeung 2005; Malkavaara 2002; Yeung 2003)

Kiitokset

Tämän tutkimuksen pohjana olevan lomakkeen suunnittelusta vastasivat Anne Maria Maunuksela ja Anne Birgitta Yeung, ja lomakkeeseen saatiin arvokkaita kommentteja kaikilta DTS:n hallituksen silloisilta jäseniltä, erityisesti Heikki Hiilamolta, Mikko Malkavaaralta ja Raija Pyyköltä. Ansiokas ja huolellinen vastausten koodaus on aina tutkimuksen kulmakivi; tästä lämmin kiitos kuuluu tässä tutkimuksessa Annikka ja Marjukka Malkavaaralle.

Aivan viime vuosina diakoniatyössä avointen ovien toiminta on ollut kasvussa ja ruokapalvelut (sekä tilaisuudet että osallistuneet) ovat jääneet yllättävän korkealle tasolle, laman ajan lukemiin. Vaikka ruokapankkitoiminnan oletettiin loppuvan 1990-luvun loppuun mennessä, on ruoanjakelupisteitä edelleen noin 200. Myös EU-elintarviketuki – niin asiakkaiden kuin aterioidenkin määrä – on ollut viime vuosina diakoniatyössä vahvassa nousussa. Diakonisten ryhmien kohdalla erityisesti ihmishuuhderyhmät ja sururyhmät ovat kasvattaneet suosiotaan. Kaikesta tästä huolimatta diakoniatyön asiakaskontaktit ovat olleet 1990-loppupuolen jälkeen selvässä laskussa. (Hiilamo 2005) Asiakasmäärän lasku saattaa kuitenkin kertoa siitä, että diakoniassa kohdataan yhä suurempia ongelmia.

Laman seurauksena muodostuneiden ongelmien laajuus ja pitkäkestoisuus yllättivät. Suomen lama-aikaa onkin kuvattu muun muassa hyvinvointivaltion murrokseksi (Heikkilä & Karjalainen 2000) ja suunnanmuutokseksi (Julkunen 2001). Laman jälkeen yhteiskunnan avun – ja myös taloudellisen tuen – paikkaaminen vaikuttaa siis jääneen pysyväksi osaksi diakoniaa, vaikka kirkon tuen – ja erityisesti sen taloudellisen avun – piti olla vain eräänlainen hätäkeino laman kriisissä. Kirkon erilaiset taloudellisen ja sosiaalisen huolenpidon muodot vaikuttavat saaneen pysyvän roolin. Diakoniatyö tänä päivänä paikkaa hyvinvointivaltion aukkoja. (Julkunen 2001; Yeung 2004; 2006c; livari & Karjalainen 1999). Se on monelle tänään viimeinen luukku, kun muiden avustusverkostojen läpi on jo tiputtu.

Seurakuntadiakonian perustana on kirkkojärjestys, jonka mukaan kristilliseen rakkauteen kuuluu niiden ihmisten auttaminen, ”joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta” (Kirkkojärjestys: 4. luku, 3 §). Diakonian pitäisi olla syvintä hätää etsivää ja kohtaavaa työtä. Diakonian tuki pyrkiikin olemaan holologista, monipuolista ja ihmistä kohtaavaa. Esimerkiksi diakonian taloudelliseen avustamiseen kuuluu aina myös tukea antava, tilanteen kartoittava keskustelu. Asiakkaan kohtaamisen tavoitteena on aina kokonaisvaltaisen elämäntilanteen arvioiminen ja mahdollisten ongelmien kokonaisvaltaisempi selvittäminen (Diakonian avustustoiminnan periaatteita.2005). Ideaaali on siis korkealla.

Kun sekä yhteiskunnan vaateet ja tarpeet diakoniatyölle että työnkuvan oma ideaali ovat molemmat näin korkealla, herää kysymys diakonian ristipaineista. Mikä on diakoniatyön identiteetti tänään? Entä mikä on sen rooli suhteessa hyvinvointivaltioon? Ristipaineita diakoniatyön arkeen voi tulla monelta suunnalta: kirkon sisällä, seurakunnissa, diakoniatyössä itsessään (ydinalueet, toimintatavat, sisällöt jne.), kuten myös yhteistyökumppaneiden ja seurakuntalaisten odotuksis-

sa. Diakonia siis kohtaa laajemmasta yhteiskunnallisesta muutoksesta aiheutuvia ulkoisia toimintaympäristön muutoksia, kuten myös seurakuntien omassa toiminta- ja organisaatiokulttuurissa tapahtuvia sisäisiä toimintaympäristön muutoksia. Kuinka nämä moninaiset ristipaineet vaikuttavat diakoniatyön rooliin, odotuksiin, tehtäviin ja identiteettiin?

Diakoniatyötä on viime vuosina selvitetty ilahduttavan monista perspektiiveistä. Muutamissa tutkimuksissa (mm. Kettunen 2001; livari & Karjalaisen 1999; Kelton & Koiviston 2000) on selvitetty diakonian asiakkaiden sosioekonomista taustaa sekä elämäntilanteita. Näiden tutkimusten mukaan useimmilla asiakkailla on taustalla riittämätön perusturva. Hiljattain on tutkittu myös Lahdessa kerätyillä aineistoilla kirkon sisäisiä, kunnan johtoportaa tulevia sekä kansalaisten keskuudessa vaikuttavia näkemyksiä ja odotuksia diakoniatyölle. Odotukset vaikuttavat olevan korkeita, ja osin ristiriitaisia. (Yeung 2006b; 2006c). Henrietta Grönlund ja Heikki Hiilamo (2005a; 2005b) ovat puolestaan tutkineet kuntatason huono-osaisuuden ja diakoniatilastojen välisiä yhteyksiä. Tutkimuksessa on osoitettu, että seurakunnat ovat panostaneet diakoniatyöhön erityisesti niissä kunnissa, joissa on suhteessa eniten taloudellista huono-osaisuutta (muiden sosiaalisten ongelmien kohdalla vastaavaa yhteyttä ei löydetty). Diakonian työmuodot puolestaan vaikuttavat olevan yhteydessä huono-osaisuuteen; esimerkiksi työttömyys on yhteydessä diakonian asiakasmääriin, toimeentulotuen saajien määrä yhteydessä taloudellisten avustusten määrään, ja sosiaaliset ongelmat yhteydessä vastaanottojen määrään.

Artikkelin tehtävänä on tarjota tuoretta tutkimustietoa siitä, *mikä on diakoniatyön kentän näkemysten ja kokemusten mukaan diakonian tehtävä, työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon tänään*

Tutkimuksen tausta, menetelmä ja aineisto

Diakoniatyöntekijöiden päivillä ”Valoa kaupungin varjoissa” 12.–13.9.2005 Helsingissä järjestettiin iltapäivän mittainen jakso, joka oli otsikoitu ”Diakonia hyvinvointivaltion puolustajana?”. Spotti keräsi valtaisan suosion: kaikkiaan noin 700 osallistujasta 213 oli ilmoittautunut juuri tähän kanavaan, vaikka vaihtoehtoja oli useita kymmeniä. Tilausta kirkon, diakonian ja valtion sosiaaliturvan suhteita koskevalle keskustelulle todella on.

Spotin organisoija, Diakonian Tutkimuksen Seura (DTS), halusi jaksoon paitsi

rohkeaa keskustelua niin myös aivan tuoretta tutkimustietoa. Päätimme laatia sähköpostikyselyn diakonian viimeaikaisista muutoksista ja tämän hetkisistä suhteista kunnalliseen hyvinvointityöhön. Tutkimuksen fokuksiksi muotoutui diakonian tehtävä, työnäky ja suhde hyvinvointivaltioon tänään. Kyselyyn otettiin mukaan viisi teemaa; 1) työnkuvan muutos, 2) yhteistyö muiden toimijoiden kanssa, 3) diakonian tämän päivän perustehtävä ja 4) sen suhde hyvinvointivaltioon sekä 5) diskonaatti-uudistus. Lomakkeeseen haluttiin mahdollisimman selkeitä ja kiinnostavia kysymyksiä. Kysymysten muotoilussa käytettiin muiden maussa pohdintaan viritteleviä – ehkäpä provosoiviakin – väitelauseita.

Lomakkeen kysymysjärjestys pyrittiin muokkaamaan mahdollisimman luontevaksi. Tutkimuksen teemojen järjestys ei etene yllä kuvatulla tavalla, vaan ennemmin samaan tapaan muotoillut kysymykset seuraavat toisiaan. Tämän artikkelin liitteenä on sekä vastaajille lähetetty sähköpostiviesti että sen sisältämä kysymyslomake, josta käy ilmi myös lomakkeen kysymysjärjestys.

Kysely lähti 719 ihmiselle, joista ajoissa vastauksensa lähetti 212 henkilöä. Vastausprosenttia (29,5 %) voidaan pitää verraten korkeana sähköpostikyselylle. Lisäksi on huomattava, että kyselyn vastaanotti moni muuhun työntekijäryhmään kuulunut henkilö (esim. diakoniapapit), ja että kysely oli kuitenkin selkeämmin suunnattu diakoniatyössä toimiville. Kyselyä myös kommentoitiin yllättävän runsaasti. Myönteistä palautetta tuli paljon: *”Ihana kun joku kysyy oikeita kysymyksiä ja nostaa kissan pöydälle”, ”Meidän diakoniatyöntekijöiden tuki toinen toisellemme on voimavaramme. Hyvä kun tällainen kartoitus tehdään. Toivottavasti sen lopputulos julkaistaan myös päivälehdissä.”* . Kyselystä saatiin hieman myös kriittisempää palautetta: *”Toisten kurjuutta on kiva tutkia, kun se ei raavi omaa kaulapantaa”*. Koska kyselyssä ei kartoitettu vastaajien taustatietoja, tuloksista ei voida päätellä mitään esimerkiksi siitä, luonnehtivatko ne enemmän kaupunkilaista vai maaseudun diakoniatyötä, nuorimpia vai kokeneempia työntekijöitä, ja niin edelleen. Luultavasti vastaajat kuitenkin hajaantuvat laajasti eri puolille Suomea, siksi tuloksista on mahdollista piirtää karkea yleiskuva tämän päivän diakoniatyön kentän ajatuksista.

Seuraavissa luvuissa käydään läpi kyselyn tulokset kuhunkin tutkimuksen viiteen alateemaan liittyen. Artikkelin päättävässä pohdinta-osassa palataan asian ytimen äärelle: mitä tulokset kertovat diakonian tehtävästä, työnäystä ja suhteesta hyvinvointivaltioon tänään. Tulosten esittämisessä on annettu ääni myös aineistolle itselleen. Lyhyet suorat lainaukset on liitetty tekstin lomaan ja pidemmät omiksi osioikseen. Lainaukset on erotettu sekä kursivilla että lainausmerkeillä.

Työn sisällön viimeaikainen muutos

Kyselyn tulosten perusteella vaikuttaa kaiken kaikkiaan siltä, että diakoniatyössä työmäärä on eri puolilla Suomea viime vuosina enemmän lisääntynyt kuin vähentynyt. Vastauksista piirtyy selvästi kuva siitä, että diakoniatyössä yhteistoiminta on lisääntynyt erityisesti kunnan sosiaalitoimen kanssa (70,2 % vastaajista oli tätä mieltä), hallinnolliset tehtävät (59,8 %) sekä myös sielunhoito (59,7 %). Runsaasti diakoniatyössä on lisääntynyt myös vapaaehtoistyön järjestäminen (55,2 %), diakoninen perhetyö (55,2 %), kriisityö (53,5 %) sekä messuissa avustaminen (51,3 %). Huomattavasti harvemmillä on työssään lisääntynyt viime vuosina koulutyö (13,6 %), yhteiskunnallinen vaikuttaminen (33,8 %) ja diakoninen vanhustyö (39,8 %). Voidaan toki pohtia, onko esimerkiksi yhteiskunnallinen vaikuttaminen jo niin korkealla tasolla, ettei se oikein työntekijöiden mielestä enää voi kasvaa. Tähän kyselyn tulokset eivät tarjoa vastausta. Toisaalta on huomioitava sekin, etteivät nämä luvut yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja vanhustyön osalta ole matalia – vaikka ne ovat yllä esitettyjä lukuja matalampia; tulosten mukaan useammalla kuin joka kolmannella myös vanhustyö ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen ovat (yhä) lisääntyneet viimeisten vuosien aikana.

Kukaan diakoniatyöntekijä ei voi vain kasvattaa vastuualueittensa määrää. Kasvavien paineiden ja tarpeiden keskellä jostakin on myös leikattava. Tämän kyselyn mukaan diakoniatyön toimenkuvassa on viime vuosina vähentynyt erityisesti taloudellinen avustaminen ja ruokapankki-toiminta (23,7 % vastaajista ilmoittaa vähentyneen), koulutyö (20,6 %), rippikoulutyö (10,9 %) ja muu yleinen seurakuntatyö (10,4 %). Voi hyvin olla, että taloudellinen avustaminen ja ruokapankki-toiminta ovat luontevasti vähentyneet taloudellisen noususuhdanteen myötä. Tässäkin diakoniatyöntekijät osoittavat seuraavansa aikaa ja ajan oleellisimpia tarpeita. Toisaalta tulevaisuuden kannalta huolestuttavaa on se, että diakoniatyön nivoutuminen kasvatukseseen (niin koulu- kuin rippikoulutyöhönkin) vaikuttaa vähentyneen. Erityisesti diakonian vapaaehtoistoiminnan tulevaisuuden kannalta olisi ehdottoman tärkeää, että diakoniatyö tulisi tutuksi koululaisille ja nuorille.

Harvemmin tämän päivän suomalaisessa diakoniatyössä on vähentynyt yhteiskunnallinen vaikuttaminen (2,5 % vastaajista vähentynyt), diakoninen perhetyö (3,6 %), hallinnolliset tehtävät (4,5 %) ja sielunhoito (5,1 %) sekä kriisityö (5,5 %). Jos jostakin on leikattava, juuri nämä alat ovat niitä, josta diakoniatyöntekijät selvästikään eivät halua nipistää – tai voi nipistää, kuten hallinnon kohdalla varmasti on.

Mielenkiintoista kyllä, erityisesti vapaaehtoistoiminnan järjestäminen ja messuissa avustaminen jakavat vastaajia. Toisaalta ne ovat monien työnkuvassa lisääntyneet, kuten yllä käy ilmi. Toisaalta ne ovat joillakin selkeästi vähentyneet (vapaaehtoistyön järjestäminen vähentynyt 10,4 % vastaajista, messuissa avustaminen 10,2 %).

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että diakoniatyössä työmäärä on viime vuosina selvästi enemmän lisääntynyt kuin vähentynyt. Työn kirjo on yhä entisestään moninaistunut. Erityisesti hallinto vaatii yhä enemmän diakonityöntekijöiden aikaa ja panostusta, samoin tarve ja vaatimukset sielunhoitoon ovat kasvaneet. Lisäksi diakoniatyöntekijöiltä tunnutaan vaativan yhä enemmän joustavuutta ja ajankoh-taisiin haasteisiin vastaamista muiden maussa kriisityön ja vapaaehtoistoiminnan projektien kautta. Erityisen paljon kasvua on tapahtunut yhteistyössä kunnan sosiaalitoimen kanssa. Tähän teemaan pureudutaan seuraavaksi.

Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa

Yhteistoimintaa muiden toimijoiden kanssa mittaavien kysymysten vastaukset olivat huikeita: lähes kahdella kolmesta (62,2%) yhteistyö järjestösektorin kanssa on lisääntynyt, vain alle kolmanneksella pysynyt samana (29,2%), ja hyvin harvalla vähentynyt (4.9%). Kunnan kanssa yhteistyön kasvu on ollut vielä suurempaa: lähes seitsemällä kymmenestä (68,9 %) yhteistyö kunnan kanssa on lisääntynyt, alle kolmannella pysynyt samana (29,2 %) ja ani harvalla vähentynyt (1,9 %). Nämä yhteistyön viimeaikaista kasvua kuvaavat luvut ovat erityisen huomionarvoisia siksi, että yhteistyö eri toimijoiden kanssa on useimpien seurakuntien diakoniatyössä lisääntynyt varmasti jo 1990-luvulta ja talouslaman ajasta lähtien. Korkeisiin lukuihin tiivistyvät siis ne toimialat, joilla yhteistyö on (yhä) kasvanut niinkin lyhyenä ajanjaksona kuin kahden viimeisen vuoden aikana.

Mitä tämä lisääntynyt yhteistyö sitten oikein pitää sisällään? Kunnan kanssa se liittyy erityisesti sosiaalitoimeen, kotipalvelun organisointiin, mielenterveystyöhön, terveystoimeen ja päihde- ja perhetyöhön, kuten myös velkaneuvontaan (tässä listattu järjestyksessä suurimmasta kasvusta kohti pienempää kasvua). Viimeksi mainittuun, eli velkaneuvonnan kasvuun, heijastuu varmasti osin avustus- ja ruokapankkitoiminnan yllä mainittu väheneminen. Apu on muuttanut muotoaan. Muutamilla yhteistyö on kasvanut myös neuvoloiden ja vanhustyön kanssa. Mielenkiintoista kyllä, yhteistyö kunnan kanssa keskittyy siis ilmeisimmin tehtävälueisiin,

jotka jäävät kuntien strategisissa painopisteissä marginaaliin.

Järjestöjen kanssa yhteistyö on tiivistynyt osin samoilla aloilla. Mielenterveysjärjestöjen, päihdetyön järjestöjen, vanhustyön toimijoiden, omaishoitajien ja läheisten yhdistysten, kuten myös vammaisjärjestöjen sekä MLL:n ja SPR:n kanssa yhteistyö näyttää lisääntyneen. Kaiken kaikkiaan järjestöjen kirjo, joiden kanssa diakoniatyön yhteistyö on viime vuosina lisääntynyt, on suuri ja värikylläinen; mukaan mahtuvat niin vapaat kristilliset suunnat ja kirkot, Kodittomat kissat ry, Martat, urheiluseurat, yksityiset hoitokodit, romani- ja pakolaistyö, yksinhuoltajien liitto, ja monet muut.

Niillä harvoilla, joilla yhteistyö kunnan kanssa on vähentynyt (vain viisi vastaajaa koko aineistosta), liittyy sosiaalitoimeen; yksittäisillä vastaajilla yhteistyön väheneminen liittyy päihdetyöhön, psykiatriseen hoitoon tai terveystoimeen. Järjestösektorilla puolestaan yhteistyö on muutamilla vähentynyt työttömien yhdistysten kanssa, mikä on suuri muutos talouslaman jälkeen.

Onko yhteistyössä ongelmakohtia, kun se on korkealla ja kasvavalla tasolla? – Näyttäisi olevan. Virallisen sosiaalityön ja diakoniatyön erot muun muassa lainsäädännössä, virkarakenteessa, työotteessa ja koulutustaustassa eivät voi olla heijastumatta jännitteinä tilanteisiin, joissa diakoniatyön (ehkä) odotetaan olevan ”nöyrästi virallisen sosiaalityön jatke”. Yhteistyöverkostojen ongelmien viiden kärki näyttää seuraavalta: kiire (9,7 %), vaihtuvuus kunnan sosiaalitoimessa (6,6 %) sekä kokemus, että kunta ja sosiaalitoimi panevat seurakunnan maksumieheksi (6,2 %). Yhteistyön ongelmien kirjosta löytyy useita mainintoja myös seuraavista: oma motivaatio alhainen, puutteelliset voimavarat, toimijoiden erilaiset tavoitteet, puutteellinen luottamus toisen ammattitaitoon, sekä yhdistysten tai kunnan taloudelliset ongelmat. Yhteistyön esteet voivat olla myös hyvin konkreettisia, kuten informaatiokatkot, ohjeiden puute, ja seurakunnan ja/tai kaupungin työn raskas byrokratia. Vastaajat mainitsivat myös seuraavia ongelmia: ”Haaveita enemmän kuin konkretiaa”, ”Liian vähän aikaa kenttätyölle”, ”Selkeät ohjeet puuttuvat” sekä ”Seurakuntaa ei oteta vakavasti”.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että vaikka yhteistyö on lisääntynyt järjestösektorin toimijoiden kanssa lähes yhtä paljon (N=89) kuin kunnan toimijoiden kanssa (N=111), erityisen paljon yhteistyön ongelmia koetaan juuri kunnan toimijoiden kanssa. Voi toki olla, että myös odotukset kunnan kanssa tehtävälle yhteistyölle ovat suuremmat. Kunnan avustustoiminnan lakisääteiset velvoitteet, suuret rakenteet, resurssit ja työntekijäjoukot asettavat vaatimuksia sille, että asioiden ikään kuin

pitäisi toimia varmasti. Monista vastauksista huokui kuitenkin katkeruus sekä tunne siitä, ettei kunnan sosiaalitoimi arvosta seurakunnan diakoniatyötä. Muutamat diakoniatyöntekijät myös kokevat, että heidän yhteistyöhalukkuuttaan vähentää ja yhteistoimintaa hankaloittaa ihmisten asenteellisuus; kaikki eivät ymmärrä diakoniaa tai ota sitä vakavasti. Kunnan kanssa erityisongelmaksi voi siis muodostua se, ettei seurakunnan diakoniatyön kirjoa ja ammattitaitoa tunneta – ja jos tunnetaan, sille yritetään säilyttää kunnan tehtäviä.

Voi myös olla, että yhteistyötoimijoiden (niin järjestö- kuin kuntasektorillakin) henkilökohtainen suhde kirkkoon on niin tulehtunut tai välinpitämätön, että se hankaloittaa myös yhteistoimintaa tai tekee sen jopa mahdottomaksi. Muutamat vastaajat myös kokivat, että kilpailu asiakkaista on niin kovaa, ettei yhteistyötä erityisesti kolmannen sektorin yhdistyksien kanssa synny.

Kaiken kaikkiaan yksi keskeinen tulevaisuuden haaste tulee olemaan juuri diakoniatyön ja kunnan sosiaalitoimen yhteistyössä. Toiminnan päällekkäisyys on ongelmallista: näkemykset eroavat siinä, onko päällekkäisyys hyvästä (kuten yksi vastaaja ilmaisi: *"Vaihtoehtoja oltava"*) vai pahasta (*"Ei tule olemaan varaa pitää päällekkäisiä systeemejä, vaan vastuut on jaettava"*). Seurakuntien eräs keskeinen pelko on, että kunta alkaa leikata palvelujaan sillä perusteella, että *"diakoniatyö hoitaa tämän jo niin hyvin, että me voidaan kohdentaa resurssimme muualle"*.

Mikä on diakonian perustehtävä tänään ja kuinka se toteutuu?

Jos työnkuvan ja yhteistoiminnan verkostojen kirjo on näin suuressa muutoksessa, herää kysymys, mikä on diakoniatyön perustehtävä. Useimmat vastaajat kokivat, että tämän päivän diakonian keskeinen tehtävä on kristillisen viitekehyksen mukainen ihmisen kokonaisvaltainen auttaminen (18,5 % vastaajista muotoili näin), ja lähes yhtä usein perustehtäväksi koettiin evankeliumin ja lähimmäisenrakkauden levittäminen käytännössä (17,3 %).

Yllättävää kyllä, klassinen määritelmä diakonian tehtävästä (kuten yksi vastaaja muotoili: *"Auttaa niitä, joiden hätä on suurin / joita muut eivät auta"*) puolestaan kuvasi harvempien vastaajien (16,9 %) työnkuvaa ja käsitystä. Kyselyssä tiedusteltiin tätä perinteistä ajatusta myös väitteen muodossa; vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen: *"Diakonia auttaa niitä, joiden hätä on suurin?"* Kysymys jakoi

mielipiteet. Neljä kymmenestä (41 %) allekirjoittaa tämän väitteen paikkaansa pitävyyden tämän päivän suomalaisessa diakoniatyössä. Lukua voidaan pitää yllättävän matalana, vaikei pienestä joukosta olekaan kyse. Lähes joka neljännen (23 %) mielestä väite ei (enää?) pidä paikkaansa. Reilu kolmannes puolestaan kokee, että siihen (yhä?) pyritään ja se mahdollisesti pitääkin osin tai ajoittain paikkaansa. Suorat lainaukset ovat kuvaavia: *"Niitäkin [autetaan], mutta oikeampaa on sanoa, että autamme niitä, joilla on erilaista kärsimystä. Kärsimyksen määrän arviointi on vaikeaa ja teoreettista."* Toinen vastaaja puolestaan kommentoi: *"Niitä autetaan, jotka pitävät eniten melua itsestään."* Yksi haastateltava intoutui pohtimaan teemaa pidempäänkin:

"Ei. Tämä ei pidä paikkaansa. Diakonia ei tänä päivänä auta niitä, joiden hätä on suurin. Usein tuntuu ettemme tavoita suurinta hätää, vaan se jää koteihin, ja sinne kukaan ei mene ja ihmiset eivät jaksakaan itse etsiä pois. Joskus tuntuu, että jonkun asiakkaan hätä on melko kyseenalainen – diakoniatyöntekijä on seuraneiti, jonka täytyy käydä koska naapurissakin käydään."

Tyypillisiä kokemuksia diakonian perustehtävästä ovat tänä päivänä myös seuraavat kaksi luonnehdintaa: kantaa toisten kuormia ja/tai olla vierellä kulkija (15,7 %) tai auttaa ja etsiä avuntarvitsijoita (12,5 %). Kun jokainen vastaaja sai itse muotoilla näkemyksensä diakonian perustehtävästä, kirjo oli kokonaisuudessaan suuri. Jotkut painottavat erityisesti ihmisten kohtaamista ja tukemista: *"Auttaa löytämään hyvä arki", "Tasa-arvoon pyrkiminen", "Olla heikkojen äänitorvi", Ajatella enemmän sydämellä kuin normeilla"* tai *"Palvella ja opettaa palvelemaan"*. Toisille perustehtävä puolestaan kiteytyy enemmän teologiseen painotukseen: *"Koko kirkon tehtävä eli ykseys, palvelu, todistus", "Rukous"* tai *"Tuoda kovien arvojen keskelle kristillistä sanomaa"*. Muutamien vastauksissa puolestaan kristallisoitui se, miten diakoniatyössä altruistiset teot ja teologiset sanat voivat kohdata: *"Lähimmäisen rakkaus, teoilla julistaminen."* Jotkut vastaajat innostuivat pohtimaan diakoniyön perustehtävää pidempäänkin:

"Olla yhteiskunnan väliinputoajien tukena. Ajatella sydämellä. Miettii, miten Jeesus tässä tilanteessa mahdollisesti toimisi. Oleellista on ihmisten hätä ja sen lievittäminen sekä vaikuttaminen hädän poistamiseksi. Armon olemassaolo ja yksilön kunnioittaminen. Ja ennen kaikkea tehdä jotain näiden asioiden toteuttamiseksi, ei vain puhua."

Toinen puolestaan pohti:

”Tunnistaa kärsimys ja hätä ihmisten elämässä. Kokonaisvaltainen auttaminen ja hoitaminen. Kristillisen toivon tuominen elämään. Auttaa ihmisiä löytämään lähimmäisen ja turvallisen suhteen Jumalaan. Ei uskoa tyrkyttäen vain palvelleen. Elämän uskon ylläpitäminen vaikeuksien keskellä. On mahdollisuus jatkaa. On joku, joka välittää.”

Huolimatta siitä, kuinka diakoniatyöntekijät muotoilevat yksilöllisen kokemuksensa työnsä perustehtävästä, mielenkiintoinen kysymys on, kokevatko he tämän tehtävän toteutuvan työssään. Vastauksista selkeästi piirtyvä kuva on ehkä yllättävänkin myönteinen: kahdeksan kymmenestä kokee, että perustehtävä toteutuu työssä vähintään kohtalaisesti, jopa hyvin. Vain noin joka kymmenes kokee, että oma näky perustehtävästä toteutuu työssä vain huonosti tai välttävästi. Myönteisiä kokemuksia oman perustehtävän toteutumisesta heijastaa esimerkiksi seuraava lainaus: *”Saan tehdä töitä ihmisten kanssa, olla vierellä kulkija ja kuuntelija, kohdata ja olla auttamassa yksinäisiä ja syrjäytyneitä.”*

Myös nöyryyttä ja (itse)kriittisyyttäkin vastauksissa oli aistittavissa: *”Työ on niin moninaista, ettei voi keskittyä olennaiseen”* tai *”Paperityöt ja talousasiat vievät liikaa aikaa. Etsivää työtä pitäisi tehdä enemmän.”* Juuri etsivän työn mainitsi useampikin vastaaja työkuvansa toiveissa. Vaikuttaa siltä, että diakoniatyöntekijöitä huolestuttaa se, että juuri suurimmassa hädässä olevat henkilöt eivät välttämättä löydä heidän tai muidenkaan auttajien, luo. Yksi vastaaja pohti:

”Aikaa tälle etsivälle työlle ei jää tarpeeksi. Kokoukset, suunnittelutyö, vastaanotto ja säännölliset ryhmätilanteet vievät liikaa aikaa. Vastaanotolle eivät löydä itse ne, jotka ovat vaikeimmassa asemassa. Silloin, kun mahdollista, pyrin hienovaraisesti ja ihmisiä valikoimatta tavoittamaan työalueeni asukkaita ´ovelta ovelle´ - menetelmällä.”

Mielenkiintoista kyllä, reilu enemmistö vastaajista kokee diakoniatyön perustehtävän hyvin teologisena: ytimenä on kristillinen kokonaisvaltainen auttaminen ja evankeliumin levittäminen käytännössä. Vaikka tulokset paljastavat diakoniatyön määrän ja kirjon vahvan viime vuosien kasvun, diakoniatyöntekijät varmasti ammentavat paljolti jaksamistaan juuri tästä monipuolisesta – myös vahvasti hengellisestä ja teologisesta – työnäyståän;

”Nöyrästi yritän parhaani. Joskus tuntuu, että onnistuu, joskus taas ei. Onneksi kaikki ei kuitenkaan ole minun varassani. Korkeammassa kädessä. Lisäksi joskus oma kokemus epäonnistumisesta onkin jonkun mielestä ollut onnistuminen.”

Tämä hengellisyyden ulottuvuus – ikään kuin kokemus armon perspektiivistä – voi auttaa diakoniatyöntekijöitä myös tilanteissa, joissa ammatillinen näky on

realiteettien vahvassa puristuksessa. Yksi haastateltava pohti pitkään vallan ja vaikutusmahdollisuuksien puutetta työssään:

Hädän lievittäminen toteutuu työssäni aika hyvin mutta hädän poistamiseksi olen saanut tehdä töitä ja epäonnistunutkin aikalailla. Vaikuttaminen on vaikeaa diakoniatyöntekijän asemasta, jolla ei ole mitään valtaa missään, ei omassa kuin muussakaan yhteiskunnallisessa instanssissa. Miten vaikuttaa jos ei ole valtaa? On suuri kysymykseni. Armon olemassaolo ja yksilön kunnioittaminen, toivon mukaan, on asiakkaitteni kokemus tekemästani diakoniatyöstä tai työyhteisöni tekemästä työstä. Palautteista päätellen olemme siinä onnistuneet suht hyvin. Yleisessä keskustelussa tai laajemmissa yhteyksissä armon ja yksilön kunnioittamiseen liittyvät asiat ovatkin olleet hankalampia. Arvot ja asenteet ovat yllättävän voimakkaita!!!”

Diakoniatyö määrittelee itsensä tänä päivänä sekä hengelliseksi työksi että sosiaalisiksi avuksi ja tueksi. Voidaan todeta, että verrattuna esimerkiksi pappien tai kunnan sosiaalityöntekijöiden työhön, avun ja tuen monipuolisuus on diakoniatyössä suurempaa. Apu on kokonaisvaltaisempaa. Juuri tästä kokemuksesta vaikuttaisi kumpuavan sekä työn motivaatio, työnäky, työssä jaksaminen ja onnistumisen kokemukset.

Työn kuvan selkeys

Diakoniatyön ollessa näin moninaista, ja mitä ilmeisimmin yhä monimuotoistuvampaa, herää kysymys työn selkeydestä. Kun vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen ”Diakoniatyössä asiakkaat eivät tiedä, mitä pyytää, emmekä me tiedä mitä tarjota”, yli 70 % koki, ettei väite pidä paikkaansa. Harvempi kuin joka kymmenes (9,9 %) vastaajista kallistui tämän väitteen totena pitävyyden kannalle. Eräs heistä pohti: *”Kyllä – todellisen vastaanotolle tulon syyn etsiminen voi viedä kuukausia, ihminen ei ymmärrä itseään.”* Kuten lainauksesta käy ilmi, kysymys ei tässäkään tapauksessa ole diakoniatyön työntekijän ammatti-identiteetin epäselvyydestä, vaan korkeista ideoista: halutaan todella syväluodata ihmisen tarpeita ja auttaa häntä parhaalla mahdollisella tavalla.

Kokonaisuudessaan tulokset kertovat vahvasta ammatillisesta identiteetistä. Yksi vastaaja kiteytti tämän: *”Asiakkaat eivät aina tiedä [mitä pyytää], me kyllä tiedämme.”* Itsellisyyden ja ammatillisen itsenäisyyden ohella toinen tulkinta voi toki olla myös se, että diakoniatyöntekijät voivat kokea, etteivät työyhteisön ja yhteistyöverkostojen muut jäsenet ole kiinnostuneita heidän työstään ja/tai arvosta sitä. Tästä oli aiempina esitetyissä tutkimustuloksissa osin viitteitä.

Kuka päättää tehtävästä?

Mutta kuka diakoniatyön tämän päivän arjessa todella päättää siitä, mitä työ sisältää? Pääseekö oma työnäky teoissa kuuluville ja näkyville? Vastaukset olivat hyvin lyhyitä ja noudattelivat samaa kaavaa. Teema ei herättänyt pohdintaa. Joka neljäs (25,5 %) vastanneista koki, että voi itse päättää työnsä sisällöistä, ja joka kuudes (15,9 %) koki, että keskeisimmässä vastuussa on tiimi tai työyhteisö. Reilu kymmenes puolestaan korosti, että asiakkaiden tarve sanelee työn sisällöt ja kuviot, kun taas toisella reilulla kymmenyksellä keskeisimmässä roolissa oli esimies tai johtokunta. Keskeisimmän työnkuvan vastuun haltija näyttää siis vaihtelevan.

Muutamia erikoisempiakin vastauksia mahtui mukaan. Muutama vastaaja koki, että työn sisällön päättää tietokone ja sähköposti, sosiaalinen paine, vapaaehtoistoimijat, perinteet, aika, työvoimatilanne, työmoraali, perinteet tai ”*palkka, negatiivisessa mielessä*”, ja jonkun mukaan ”*pakolliset piirit, raamattu, rukous jne.*” Muutamissa vastauksissa tuli myös vahvasti esille hengellisyys, joka myös työn kuvassa (eli edellisessä osiossa) nousi esille yllättävänä vahvana: työn kuvastani päättää ”*Jumala*”, ”*kutsumus*” tai ”*rakkauden kaksoiskäsky*”.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että diakoniatyöntekijät ovat sangen itsenäisessä roolissa työn sisältöjen päättämisessä. Tulos voidaan lukea positiivisena ja voimaannuttavana. Osin tästä itsellisyyden kokemuksesta kumpuaa varmasti myös se yllä kuvattu seikka, että kahdeksan kymmenestä kokee perustehtävän toteutuvan työssään kohtalaisesti tai hyvin. Toisaalta vahva itsenäisyys voi kertoa myös siitä, että diakoniatyöntekijä(t) saatetaan jättää seurakuntayhtymässä aika lailla yksin. Tällöin herää kysymys, ovatko muut työntekijät riittävän kiinnostuneita diakoniatyön arjesta, ja nivoutuuko tai annetaanko toiminnan nivoutua riittävän hyvin muuhun seurakuntatyöhön. Yllä oli jo esillä se huolestuttava seikka, että diakoniatyö verkostoituu ainakin seurakunnan kasvatustyöhön vähenevässä määrin.

Diakoniana suhde hyvinvointivaltioon jakaa mielipiteitä

Vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen: ”Diakonia yrittää peräänkuuluttaa hyvinvointivaltiota mutta käytännössä toimii sanojaan vastaan.” Väite jakoi mielipiteet vahvasti: kaksi kolmesta pitää väitettä epätotena (65,1 %), kolmannes puolestaan vähintäänkin joskus tai osittain totena (34,9 %). Väitteen vastustajat muotoilivat ajatuksiaan muiden maussa seuraavasti: ”*Ei pidä paikkaansa. Diakonia tekee*

parhaansa ihmisten hyväksi, mutta koettaa palauttaa yhteiskunnalle sille kuuluvia velvollisuuksia.” Väitteeseen myöntävä puolestaan ilmaisivat esimerkiksi: *”Joissain tilanteissa näin on. Emme ole sosiaalityön korvike emmekä jatke”* tai *”Diakonissa taitaa olla toisinaan vain vanhusten viihdyttäjät”*. Moni korosti vastauksissaan sitä, että diakonityö on kuitenkin aivan oma lajinsa: *”Diakonian tehtävä ei ole rakentaa vain hyvinvointivaltiota, vaan rakentaa yksittäisen ihmisen arjessa jaksamista, henkisesti, hengellisesti ja taloudellisesti.”*

Yksi oleellinen teema suhteessa hyvinvointivaltioon on se, auttaako diakonia niitä, joita muut eivät auta. Tällöin voisi diakonian perspektiivistä sanoa – hyvässä ja pahassa – kysymyksessä olevan kunnallisen sosiaaliturvaverkon väliinpuotoajien auttaminen eli sosiaaliturvan aukkojen paikkaaminen. Vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väitteeseen: *”Diakonia auttaa niitä, joita muut eivät auta.”* Lähes puolet oli väitteen kanssa samaa mieltä (47 %) ja vain reilu viidennes (23,2 %) eri mieltä. Diakoniatyössä siis sangen vahvasti koetaan, että työssä pystytään löytämään, kohtaamaan ja tukemaan hätää, joka muille ei näy. Vahva ja positiivinen ammatti-identiteetti nousee jälleen esille.

Suhteessa perinteiseen kirkkolain määritelmään – diakoniatyö auttaa niitä, joiden hätä on suurin, ja joita muut eivät auta – diakoniatyöntekijät tänä päivänä kokevat hieman vahvemmin auttavansa niitä, joita muut eivät auta (47 %), kuin auttavansa niitä, joiden hätä on suurin (41 %, ks. luku 3.1 yllä). Tämä tuntuisi heijastelevan osin diakoniatyöntekijöiden herkkyyttä maailman hädälle. Työssä nähdään ja vaistotaan tänä päivänä varmasti paljon hätää, johon mikään auttamistyö ei ylety, eikä riitä. Yksi haastateltava tiivistikin: *”Diakoniatyö tekee parhaansa kyllä. Aina se ei riitä turvaamaan edes kohtuullista elämää.”*

Paljon on viime vuosina keskusteluissa, mediassa ja tutkimuksessakin taitettu peistä siitä, onko kasvava diakoniatyö merkki kirkon yhteiskunnallisesta ja/tai teologisesta vahvistumisesta vai väljähtymisestä ja olennaisimman (sana, saarna, sakramentit) osittaisesta unohtamisesta. Ennemmin voidaan kysyä, onko kuitenkin niin, että diakonia on kirkolle paitsi ikään kuin käyntikortti niin myös se ruohonjuuritason areena, jolla ihmisten perspektiivistä oppi tulee totisimmin lihaksi. Toisin sanoen teologia tarvitsee diakoniaa, diakonia teologiaa. Tätä teemaa kyselyssä pyrittiin kartoittamaan väitteellä *”diakonia on kirkon kilven kiillottaja.”* Väite oli ehkäpä muotoiltu hieman turhan provosoivasti ja negatiiviselta, ulkokultaiselta kalskahtavasti. Se jokoikin mielipiteet jyrkästi: puolet vastusti (43,5 %), puolet piti väitettä osuvana kuvauksena omista näkemyksistään ja kokemuksistaan (46%) ja kymmenesosa

ei osannut sanoa tai piti väitettä osin totena, osin epätotena (10,5%). Väitettä vastustavat jopa kommentoivat: ”Tämä on loukkaavaa meitä kohtaan, jotka yritämme tehdä tätä haastavaa työtä tällä tosi huonolla palkalla.” Väitteeseen myönteisesti suhtautuvat kommentoivat puolestaan esimerkiksi: ”Ainakin diakonian PITÄISI olla kirkon kilven kiillottaja!”. Jälleen sekä väitteen vastustajien että puolustajien viesteissä kuultaa vahva ammatillinen identiteetti ja itsetunto.

Laitos- vai seurakuntadiakoniaa – ja onko eroja?

Vastausten perusteella diakoniatyöllä on aito ja tarpeellinen paikkansa tämän päivän perusturvan tarjoamisen kentällä (sekä diakonian omalla työllä että yhteistoiminnalla muiden toimijoiden kanssa). Kenelle tämä vastuu sitten todella painottuu, seurakunta- vai laitosdiakoniaan? Tai nähdäänkö tässä eroja? Yksi lomakkeen kysymyksistä koski seurakunta- ja laitosdiakonian roolia hyvinvointipalvelujen tuottamisessa vastaajan omien kokemusten mukaan. Kysymys koettiin selvästi hankalana, sillä hyvin moni jätti vastaamatta. Laitosdiakonian käsite oli myös useille mitä ilmeisimmin epäselvä. Yksi pohti esimerkiksi: ”*Onko sellaista [laitosdiakoniaa]? Diakonissana voisin olla sairaanhoitajana hoitolaitoksessa ja toteuttaa samalla diakonista näkemystä...?*” Noin kolmannes vastaajista käsitti laitosdiakonian tarkoittavan diakonissalaitostointia. Asenteet diakonissalaitostointia kohtaan olivat pääasiassa hyvin negatiivisia. Toimintaa syytettiin muiden muassa elitismistä ja ihmisten hädällä rahan tekemisestä.

Kokonaisuudessaan laitosdiakonian rooli hyvinvointipalveluissa oli useimpien mukaan *hoitava* ja hengellinen. Yleisimmät vastaukset liittyivät hengelliseen hoitoon, sielunhoitotyöhön ja yksinäisyyden torjuntaan – enemmän kuin seurakuntadiakonian kohdalla. Tämä käy ilmi myös seuraavista esimerkkivastauksista:

”Olen aloittanut pienen lauluryhmän kanssa laulu- ja jutteluhetket vanhusten ja pitkäaikaispotilaiden osastolla terveyskeskuksessa. Haa-veena on, että vielä joskus seurakunnat voisivat palkata työntekijöitä vastaaville osastoille, joilla olisi aikaa kuunnella ja keskustella ja olla lähimmäisenä.”

”Laitosdiakonia on varmaan muuttamassa muotoaan esim. saattohoidon yhteydessä. Olen kuullut, että joissain laitoksissa on jopa laitosdiakoniatyöntekijä. Kuulostaa hyvältä. Meillä teologit hoitavat laitosten

hengelliset tilaisuudet (ennen myös me olimme mukana siellä), ja meidän rooliksi lähinnä jää henkilökohtaiset tapaamiset vanhusten kanssa, joita olemme tavanneet heidän kotonaan ennen laitokseen joutumista. Ihmisen rauhallinen kohtaaminen on tärkeää oli hän sitten kotona tai laitoksessa ja hoitajilla ei ikävä kyllä ole siihen aikaa. Diakoniatyöntekijän käyntejä asiakkaiden luo laitoksiin hoitajat välittävät hyvin harvoin.”

”Laitosdiakonia on sana ja sakramentit. Se on myös tuulahdus ulkomaailmasta. Virkistämistä”

Vastauksissa kuultaa vahvasti se ilmeinen asia, että usein laitosdiakonia on toimintaa ikäihmisten parissa.

Seurakuntadiakonian ominaisrooli liittyi vastaajien mielestä ennen kaikkea *tukemiseen*. Selkein teema liittyi ihmisen auttamiseen: hengelliseen ja henkiseen tukeen, syrjäytyvien avustamiseen ja heidän äänitorvena toimimiseen. Eniten painotettiin hengellistä tukea (13,4 %). Seurakuntadiakonia siis koetaan – laitosdiakonian ohella – vahvasti henkis-hengellisenä työnä, kuten aiemminkin tämän tutkimuksen tuloksissa on käynyt ilmi.

Laitosdiakoniaa enemmän seurakuntadiakonia koetaan kuitenkin paitsi syrjäytyvien tukemisena, myös muiden palvelujen paikkajana sekä osana palvelukenttää ja myös osana taloudellista palvelua. Seurakuntadiakonian roolia, enemmän kuin laitosdiakonian roolia, pohdittiin myös suhteessa julkiseen sosiaaliturvaan:

”Kokemukseni mukaan seurakuntadiakoniaa tarvitaan yhteiskunnan esim. sosiaalitoimen avun lisänä. Yhteiskunnan velvollisuus on huolehtia kansalaisista, mutta käytännössä on olemassa monia tilanteita, joissa tämä ei toteudu. Seurakunnan taloudellisen avun tulisi kuitenkin pääsääntöisesti olla väli aikaista, ei jatkuvaa. Ihmisten arjessa jaksamisen tukijana seurakuntadiakonialla on mielestäni tärkeä rooli.”

”Seurakuntadiakonialla on oma paikkansa esim. hädän hetkellä, koska meillä ei ole niin tiukkaa työaikalakia. Ihmisten hätä ei tunne virka-aikaa. Meidän työssä on vähemmän byrokratiaa, joka helpottaa toimintaa erityisesti äkillisissä kriiseissä. Koen, että meillä on vielä enemmän mahdollisuuksia etsivään työhön ja ihmisten kohtaamiseen ”aidosti”.

Laitosdiakoniaan verrattuna seurakuntadiakonia nähtiin joissakin vastauksissa myös hyvin visionaarisessa ja kaunokielisessä valossa: *”Seurakuntalaisten lähimmäisvastuun herättäjä”, ”Suvaitsevaisuuden edistäminen”, ”Pysyvyyden edustaja”, ”Yhteisöllisyys”, ”Lohdutus”, ”Pienen ihmisen asialla”* tai *”Kirkon kasvot yhteiskunnassa”*.

Kokonaisuudessaan perusviesti aineistosta tuntuu olevan se, että sekä laitos- että seurakuntadiakoniaa tarvitaan kunnallisten hyvinvointipalvelujen täydentäjänä ja ennen kaikkea rinnalla. Erityisesti henkis-hengellistä tukea ei saada samalla tavalla mistään muualta. Yksi vastaaja tiivisti: *”Mielestäni kummankin rooli on olla kokeilija ja haasteisiin vastaaja, mutta on myös tärkeää, että jossakin vaiheessa pysyväisiksi muotoutuneet toiminnot voitaisiin siirtää esim. kunnan toiminnoiksi.”*

Yhteenveto ja pohdinta

Tulokset tarjoavat oleellisia näkökohtia työntekijöiden kentällä ja arjessa kokemaan diakonian tämän päivän tehtävään, työnäkyyn ja suhteeseen hyvinvointivaltioon. Diakoniatyöntekijöiden toimenkuvien perusteella havaitaan heidän työskentelevän erittäin haastavassa tilanteessa. Työnäky on idealistinen ja haasteellinen: ihmisten kokonaisvaltainen auttaminen sekä evankeliumin ja lähimmäisenrakkauden levittäminen. Diakoniatyössä työmäärä on viime vuosina selvästi enemmän lisääntynyt kuin vähentynyt. Työn kirjo on entisestään monimuotoistunut. Lisäksi diakoniatyöntekijöiltä tunnutaan vaativan yhä enemmän joustavuutta ja ajankohtaisiin haasteisiin vastaamista. Vaikuttaa siltä, että diakoniatyöntekijöiden tulisi olla samanaikaisesti hengellisen, henkisen ja fyysisen hyvinvoinnin asiantuntijoita sekä sosiaalipolitiikan ja talousneuvonnan ammattilaisia. Kuitenkin diakoniatyöntekijät ovat, kuten Malkavaara (2002, 298–299) on huomauttanut, yhä useammin tilanteessa, jossa ei ole aikaa, resursseja eikä tietotaitoa monitahoisten ongelmavyyhtien purkamiseksi.

Erityisen huomionarvoista tuloksissa on vahva heijastelu niin kutsutusta hyvinvointipluralismista tai welfare mixistä eli hyvinvoinnin sekataloudesta. Yhteistyö kunnan ja järjestökentän kanssa on diakoniatyössä jatkanut vahvasti kasvuaan. Yhteistyön saralla diakoniatyöntekijät myös tavoittelevat syvintä ihmisten hätää. Kunnan ja järjestöjen kanssa erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat (mielenterveytyö, päihdetyö, perhetyö ja velkaneuvonta) ja ikäihmiset (kotipalvelu, eläkeläisjärjestöt) ovat avun kohteena. Tuloksen taustalla voi olla muun muassa se, ettei osa ihmisistä saa kunnan sosiaalitoimelta vähimmäisturvaa ilman yhteydenottoa diakoniatyöntekijään ja ilman hänen jatkotoimenpiteitä sosiaalitoimen suuntaan. Diakoniatyöstä on voinut siis tulla jopa kunnan palveluiden kanava ja ohjaaja – ja peräänkuuluttaja.

Sinänsä kirkon ja kunnan yhteistyö ei toki ole uutta. Kallunki et al. (2006) ovat todenneet, että kuntien halukkuus etsiä uusia yhteistyömuotoja yksityisen ja kolmannen sektorin kanssa voimistui 1990-luvun laman myötä. Tehtävien lisääntyminen, työttömyys, syrjäytyminen ja niukkenevat resurssit saivat kunnat ymmärtämään kansalaisyhteiskunnan arvon (Ala-Kauhaluoma & Laamanen 2002, 258–260). Aivan hiljattainkin kerätyissä aineistoissa kunnanjohtajista vajaat puolet (47,5 %, v. 2003) arvioi seurakuntayhteistyön merkityksen suuremmaksi kuin kansalaisjärjestöjen tai muiden valtionvirastojen kanssa tehdyn yhteistyön (lukuun ottamatta TE-keskuksia, Lundström 2003, 57). Viime vuosien yhteiskunnalliset muutokset ovat saaneet myös kirkon painottamaan strategioissaan ja visioissaan yhteistyön ja verkostoitumisen merkitystä. Painotus näkyy niin kirkon missiossa, visiossa ja strategiassa vuoteen 2010 saakka (Läsnäolon kirkko 2002) kuin diakonia- ja yhteiskuntatöiden linjauksissakin (Vastuun ja osallisuuden yhteisö 2002). Kirkossa kasvava yhteistyö ymmärretään seurakuntien ja kuntien taloudellisista vaikeuksista nousevaksi välttämättömyydeksi sekä kansankirkolliseksi strategiaksi. Mielenkiintoista kyllä, aivan tuoreimpien tietojen valossa seurakuntien kuntayhteistyö ei näytä juuri enää voimistuneen. (Kirkko muutosten keskellä 2004, 350–351) Kirkkoa ei sovi kuitenkaan nähdä yhtenä yksikkönä; diakoniatyössä asia näyttäisi tämän tutkimuksen valossa olevan toisin.

Joka tapauksessa yksi tulevaisuuden kysymys on, ollaanko diakoniassa tulevaisuudessa universaalini hyvinvointimallin puolustajia vai hyvinvoinnin sektalouden rakentajia. Suhteessa hyvinvointivaltioon tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat tuoreiden tutkimusten piirtämää kuvaa siitä, että diakoniatyötä todella tarvitaan tämän päivän suomalaisen sosiaaliturvan kentässä, myös perusturvassa ja taloudellisessa tuessa. Haasteita on tulossa myös lisää, sillä kuntasektorilla on tapahtumassa palvelurakenteen uudistus ja ainakin isoissa kaupungeissa tullaan siirtymään kohti tilaaja-tuottaja -mallia. Mitä tämä muutos tulee merkitsemään diakoniatyön roolille? Tuleeko siitä yksi palveluntuottaja kolmannen sektorin toimijoiden rinnalla?

Diakonian ja hyvinvointia tuottavan kunnan suhde on pulmallinen vähintäänkin kahdessa mielessä. Ensiksikin diakonian perusturvaa paikkaava rooli saattaa heittää sosiaaliryöntekijöiden keskuudessa pohdintaa siitä, mitä töidäänkö heidän työnsä kuten Heikkilä ja Karjalainen (2000, 254) ovat huomioineet. Toiseksi monien diakoniatyöntekijöiden huoli on se leikkaako kunnan sosiaaliturva juuri niitä työaloja, joissa diakoniatyö on vahva (ks. Yeung 2006b; 2006c). Eli kärkevästi katsottuna voi-

daan sanoa: sosiaalitoimen on katsottu siirtävän asiakkaitaan seurakuntadiakonian vastaanotolle ja väistävän näin omaa vastuutaan. Tämän seurauksena diakonian taloudellinen apu voidaan nähdä jopa hyvinvointivaltion purkamisena. Tulevaisuudessa joudutaan sekä diakoniatyön kentällä että tutkimuksessa pohtimaan, kuinka paljon ollaan valmiita sijoittamaan resursseja perusturvan paikkaamiseen. Kuinka pitkälle diakoniatyöntekijät ovat valmiita menemään puolustaessaan ihmisten perusoikeuksia julkiseen sosiaaliturvaan?

Joka tapauksessa diakoniatyö on tämän päivän Suomessa epävirallista sosiaalista työtä, joka jopa haastaa virallista järjestelmää, kuten Karjalainen (2000, 268–269) on todennut. Kuinka ”virallistuvaa”, oletettua tai itsestään selvänä pidettyä diakoniatyö tulevaisuudessa on, jää nähtäväksi. Joka tapauksessa diakoniatyön keskeinen tehtävä tämän päivän Suomessa on avun ja tuen lisäksi ylläpitää keskustelua julkisen hyvinvointipalvelujen turvaamisesta. Tämän perusteella kirkko ja sen diakoniatyöntekijät voidaan nähdä julkisen hyvinvointivastuun puolestapuhujina. Diakoniatyö on tänä päivänä Suomen vahvimpia, jaetuimpia ja luotetuimpia altruismin äänitorvia.

Diakoniatyön äärimmäinen viimesijaisuus (ikään kuin residuaalin residuaali luonne), kokonaisvaltainen ihmisten kohtaaminen (vrt. julkisen sektorin ongelmakategorioihin perustuva asiakastyö), rinnalla kulkeminen ja kansalaislähtöinen, kohtamiseen pyrkivä työote ovat esimerkkejä siitä, että diakonialla on edelleen oma luovuttamaton paikkansa palvelujen kentässä. Diakoniatyö näyttäytyy omaleimaisena, vahvasti yhteisöperustaisena työmuotona ja palveluvirkana – ei kunnallisen palveluketjun automaattisena jatkeena.

Haasteet ja ristipaineet diakoniatyölle ovat tämän päivän Suomessa kovat. Vahva ammatillinen identiteetti ja työnäyn yllättävän vahva hengellisyys kuitenkin suojaavat ja voimaannuttavat työntekijöitä.

KIRJALLISUUS

Ala-Kauhaluoma, Mika & Laamanen, Elina. 2002. Kuntien ja kolmannen sektorin projektiyhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollossa. Kokemuksia ja kehittämisajatuksia. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Diakonian avustustoiminnan periaatteita. 2005. Ohje. Helsinki: Helsingin hiippakunta.

Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki. 2005a. Diakonian resurssit ja alueellinen

tarve. Panostetaanko diakoniaan kunnan huono-osaisuuden mukaan? – Diakonian Tutkimus 2/2005, 98-115.

Grönlund, Henrietta & Hiilamo, Heikki. 2005b. Kunnan huono-osaisuus ja seurakuntadiakonian profiili – ohjaako alueellinen tarve toimintaa? – Yhteiskuntapolitiikka 2006.

Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko. 2000. Vuotoja hyvinvointivaltion turvaverkoissa

- kansalaiskeskustelun merkitys suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Heikkilä, Matti, Karjalainen, Jouko & Malkavaara, Mikko. Helsinki: Kirkkopalvelut. 212-266.
- Hiilamo, Heikki. 2005. Viimeisellä luukulla. Diakonian odotukset, toiveet ja tulevaisuus. Esitelmä diakoniatyöntekijöiden päivän DTS-spotissa 12.9.2005, Helsinki.
- Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko. 1999. Diakonian köyhät. Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja; 235. Helsinki: Stakes.
- Julkunen, Raija. 2001. Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Kallunki, Valdemar & Pesonen, Heikki & Yeung Anne Birgitta. 2006. Kirkon paikka paikkaajana? Diakoniatyön kuntayhteistyö kirkon aseman osoittajana. Artikkelikäsi- kirjoitus [julkaistaan 2006-2007] – Teologinen Aikakauskirja.
- Karjalainen, Jouko. 2000. Ruokapankkien paikallinen vaikuttavuus. – Kirkonkirjat köyhyydestä. Toim. Heikkilä, Matti, Karjalainen, Jouko & Malkavaara, Mikko. Helsinki: Kirkkopalvelut. 267- 290.
- Keltto, Hanna & Koivisto, Sari. 2000 . Diakoniavastaanottojen asiakkaat Helsingin hiippakunnassa. Julkaisematon opinnäytetyö. Helsinki: Diakoniammattikorkeakoulu.
- Kettunen, Paavo. 2001. Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa . Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kirkkojärjestys. – Kirkkolaki 2005. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Läsnäolon kirkko. 2002. Suomen evankeliluterilaisen kirkon missiossa, visiossa ja strategiassa vuoteen 2010 saakka. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkko muutosten keskellä. 2004. Suomen evankeliluterilainen kirkko vuosina 2000-2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Malkavaara, Mikko. 2006. Mitä diakonia on tänään. – Diakoniam Tutkimus1/2006. 32-38.
- Malkavaara, Mikko. 2002. Nälkä ja köyhyys kirkon asiaksi – Näkökulmia laman ja markkinakilpailun aikaan. – Lasaruksesta leipäjonoihin. Toim. Mäkinen, Virpi. Jyväskylä: Atena.
- Maunuksela, Anne Maria. 2006. Diakonia arjen puristuksessa. – Diakoniam Tutkimus1/2006. 82-84.
- Saari, Juho & Kainulainen, Sakari & Yeung, Anne, Birgitta. 2005. Altruismi: antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vastuun ja osallisuuden yhteisö. 2002. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Kirkon diakonia- ja yhteiskuntatyön toimikunta. Helsinki: Kirkkohallitus.
- Yeung, Anne Birgitta. 2006a. Diakonia hyvinvointivaltion puolustajana? Terveisiä diakoniatyöntekijöiden perspektiivistä. – Diakoniam Tutkimus1/2006. 39-42.
- Yeung, Anne Birgitta. 2006b. Church, Welfare and Construction of Good Life – the case of Finland. – Welfare and Religion in European Perspective, ed. by Grace Davie & Anders Bäckström. London: Ashgate [forthcoming]
- Yeung, Anne Birgitta. 2006c. A Trusted Institution of Altruism. The Social Engagement of the Nordic Churches. – The Practice of Altruism: Caring and Religion in Global Perspective. Ed. by Ruben Harito & Keishin Inaba. Cambridge: Cambridge Scholars Press. 98-124.
- Yeung, Anne Birgitta. 2004. Welfare, Church and Gender in Finland. – Welfare, Church and Gender in Eight European Countries. Working paper 1 from the Project Welfare and Religion in a European Perspective. Ed. by Ninna Edgardh Beckman. Uppsala: Diakonivetenskapliga institutet. 103-151.
- Yeung, Anne Birgitta. 2003. The Re-emergence of the church in the Finnish public life? Christian social work as an indicator of the public status of the church. – Journal of Contemporary Religion, 18 (2), 2003, 197-211.

Liite I. Sähköposti DTL-päiville osallistuneille

Hyvä DTL:n päiville ilmoittautunut,

Olemme kiinnostuneita sinun näkemyksestäsi diakoniatyön tämän päivän tilasta, haasteista ja roolista!

Seuraavassa on kysely, joka on lähetetty kaikille DTL:n päiville osallistuneille. Kyselyn on laatinut Diakonian Tutkimuksen Seuran hallitus, ja sen tavoitteena on kartoittaa päivien osallistujien käsityksiä ja kokemuksia tämän päivän diakoniasta. Kyselyn tuloksia tullaan esittelemään sekä DTL:n päivien aikana että diakonia-alan julkaisuissa (esim. Diakonian tutkimus -aikakauslehti). Nyt on sana vapaa juuri sinun kokemuksille ja ajatuksille!

Toivomme että vastaat alla olevaan kyselyyn SÄHKÖPOSTILLA, VASTAAMALLA TÄHÄN MEILIIN 23.8.2005 MENNESSÄ.
Lähetä vastauksesi siis: raija.pyykkö@dtl.inet.fi.

Vastauksesi on tärkeä, jotta diakonian tämän päivän tilasta välittyisi mahdollisimman monipuolinen, aito kuva!

Lisätietoja kyselystä:

Anne Birgitta Yeung (yhteystiedot tämän meilin lopussa)
& Diakonian Tutkimuksen Seuran (DTS:n) toiminnasta:
www.dts.fi

Tavataan DTL:n päivillä!

Ystävällisesti,
Raija Pyykkö ja Anne Birgitta Yeung

KYSELY DTL:N PÄIVIEN OSALLISTUJILLE

1. Miten työsi on muuttunut viimeisen 5 vuoden aikana? Merkitse jokaisen seuraavan työmuodon jälkeen L, jos se on työssäsi LISÄÄNTYNYT, V jos VÄHENTYNYT ja jos muutosta ei ole tapahtunut, merkitse viiva (-).

- RIPPIKOULUTYÖ
- KOULUTYÖ
- AVUSTAMINEN MESSUISSA
- MUU NS. YLEINEN SEURAKUNTATYÖ
- YHTEISTYÖ SEURAKUNTIEN VÄLILLÄ
- KRIISITYÖ
- YHTEISTOIMINTA KAUPUNGIN/KUNNAN SOSIAALITOIMEN KANSSA
- YHTEISTOIMINTA KAUPUNGIN/KUNNAN TERVEYSTOIMEN KANSSA

- VAPAAEHTOISTYÖN JÄRJESTÄMINEN
- TALOUDELLINEN AVUSTAMINEN / RUOKAPANKKI
- DIAKONINEN VANHUSTYÖ
- DIAKONINEN PERHETYÖ
- YHTEISKUNNALLINEN VAIKUTTAMINEN
- SIELUNHOITOTYÖ
- HALLINNOLLISET TEHTÄVÄT

2. Onko työssäsi yhteistyö

a)kunnan

b)järjestösektorin kanssa

lisääntynyt/vähentynyt viimeisten 2 vuoden aikana? Mainitse myös tahot joiden kanssa yhteistyö on lisääntynyt/vähentynyt.

c) Mitkä ovat ongelmakohtia yhteistyössä mainitsemiesi tahojen kanssa?

3. Mikä on kokemustesi mukaan

a) seurakuntadiakonian

b)laitosdiakonian

rooli hyvinvointipalveluiden tuottamisessa?

4. Kuka/mikä määrittelee työsi sisällön?

5. Ota kantaa (kyllä/ei/pidempi vastaus) seuraaviin väitteisiin:

a) "Diakoniatyössä asiakkaat eivät tiedä, mitä pyytää, emmekä me tiedä mitä tarjota."

b) "Diakonia yrittää peräänkuuluttaa hyvinvointivaltiota mutta käytännössä toimii sanojaan vastaan."

c) "Diakonia on kirkon kilven kiillottaja."

d) "Diakonia auttaa niitä, joiden hätä on suurin."

e) "Diakonia auttaa niitä, joita muut eivät auta."

6. Millaiseksi näet diakonaatti-uudistuksen parhaan mahdollisen lopputuloksen?

7.

a) Mikä on näkemyksesi mukaan diakonian perustehtävä?

b) Miten hyvin tämä perustehtävä toteutuu työssäsi?

☐☐☐ LÄMMIN KIITOS VASTAUKSISTASI! ☐☐☐

e-mail: anne.yeung@helsinki.fi

homepage: www.janua.helsinki.fi/yeung

Diakonian muutos alkoi jo ennen lamaa

Tutkimustehtävä

Diakoniatutkimuksen keskeisiä alueita on diakonian perusteiden teologianhistoriallinen tutkimus. Suomessa tällä perinteellä on pitkä ja kunniasak historia. Lajityypin tuoreimpia tutkimuksia on *Jari Jolkkosen* artikkeli tämän aikakauskirjan edellisessä numerossa. Siinä tekijä esittää diakonian teologian perusteita tutkijoiden kotimaisten vaikuttajien pitkän luettelon. (Jolkkonen 2006, 117–118.) Hyvin kunnianhimoisen tutkimustehtävän on itselleen asettanut *Esko Ryökäs*, joka viime vuonna ilmestyneessä laajassa teoksessaan pyrki luomaan mallin diakoniasta, eli ”sellaisen johdonmukaisen diakoniakäsityksen, joka kattaa niin toiminnan sisällön kuin sen opillisesti keskeisimmät lähtökohdatkin.” (Ryökäs 2006, 21.) Yhtenäisen diakonian kokonaismallin rakentaminen laajan pohjoiseurooppalaisen kirjallisuuden pohjalta ja koko kristillisen historian ajalta on erityisen haastava jo sen takia, että tekijän lähtökohdaksi on diakoniakäsityksen moninaisuus ja diakonian opillinen hajanaisuus. (Ryökäs 2006, 9–30.)

Ryökäksen mukaan ”arjen diakoniatyössä sanan diakonia sisältö ymmärretään hyvin kirjavasti” ja ”arjen konkreettista diakoniatyötä leimaavat usein sattumanvaraisilta tuntuvalt ulkoiset tekijät ja niistä johtuvat käytännön ratkaisut sekä sisällöllisesti jännitteiset opilliset linjaukset”. Hänen mielestään diakoniaan ei ole sovellettu niitä tutkimustuloksia, joihin uudehko teologinen tutkimus on päätenyt. ”On esitetty näkemyksiä diakonian teoriasta, periaatteellisesta sisällöstä ja olemuksesta aivan kuin mitään uutta dogmaattista tietoa ei sataan vuoteen olisi esitetty.” (Ryökäs 2006, 18, 23.)

Tämä artikkeli ei pyri vastaamaan Ryökäksen poleemiseen väitteeseen, ei ainaakaan teologian historian tai teologisten perusteiden kannalta. Sitä vastoin esittelen viime vuosikymmeninä Suomessa toteutetun diakoniatyön erityispiirteitä ja pyrin hahmottamaan, mitkä eri yhteiskunnalliset, aate- ja oppihistorialliset sekä kirkon toimintaan ja asemaan liittyneet muutokset vaikuttivat osaltaan siihen kehitykseen, jonka perusteella suomalainen diakoniatyö kykeni 1990-luvun laman yhteydessä muuttumaan ja muuttamaan orientaatiotaan niin nopeasti kuin tapahtui.

Mielenkiintoisen taustan tutkimukselle tarjoaa kolme aiempaa empiiristä tutkimusta. *Esko Ryökäs* teki vuonna 1989 haastattelututkimuksen diakonian viranhaltijoiden, teologien ja luottamushenkilöiden diakonianäkemyksestä. Tutkimustulokset korostivat käytännöllisiä painotuksia, vanhustyötä, virkistymistilaisuuksien järjestämistä, kunnan ja seurakunnan yhteistyötä sekä sielunhoitoa. Perinteinen näkemys painotti diakoniaa työnä vanhusten parissa ja yhdisti tähän pietistis-sävytteisen dogmaattisen ajattelun. Vastajaat katsoivat diakoniatyön kutsuvan ihmisiä sananjulistuksen piiriin. Toinen 1980-luvun näkemys oli, että diakonian tehtävänä oli antaa mahdollisuus rentoutumiseen ja voimien takaisin saamiseen. Näin diakonia toimi ikään kuin ”alibina” yhteiskunnan suuntaan antaen olemassaolon oikeutuksen seurakunnan tärkeämmälle työlle, julistukselle. Sosiaalista etsivää työtä edusti vastauksissa kunnan ja seurakunnan yhteistyötä painottanut linja. Neljäs linjaus ymmärsi diakonian pelkkänä sielunhoitona ja viides, heikosti erottuva linja, painotti kansainvälistä diakoniaa. (Ryökäs 1990; Ryökäs 2000, 26; Ryökäs 2006, 10–13.)

Paavo Kettunen tutki puolestaan viiden Helsingin hiippakunnan seurakunnan kaikki diakoniatyön asiakaskontaktit lokakuussa 1999 ja selvitti niiden pohjalta, miksi ihmiset hakivat apua diakoniatyöntekijältä, miten diakoniatyöntekijät reagoivat ilmaistuun hätään sekä miten diakoniatyö kykeni auttamaan ja millainen oli diakoniatyöntekijöiden työnäky. Vaikka Kettusen aineisto on koottu vain viidestä seurakunnasta, tutkimus osoitti ajattelutavassa selvän muutoksen Ryökäsen tutkimukseen verrattuna. Lähes puolella työntekijöistä työnäky liittyi kirkkojärjestyksen tavoitteeseen auttaa niitä, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta. Työntekijät kritisoivat voimakkaasti sitä, että joutuivat auttamistyössään toimimaan yhteiskunnan sosiaalityön jatkeena. Toisaalta diakoniatyöntekijät näkivät työnsä myös hyvin sielunhoitopainotteisena ja kokivat aineellisen auttamisen ja muuten ihanteenaan pitämänsä ihmisen kokonaisvaltaisen auttamisen ristiriitaisena. (Kettunen 2001, 191–194.)

Diakonian tutkimuksen seura toteutti syyskuussa 2005 pidettyjen valtakunnallisten Diakoniatyöntekijöiden päiville ilmoittautuneille sähköpostikyselyn, johon se sai 212 vastausta. Vastaajista vain noin 40 % katsoi, että diakonia auttoi niitä joiden hätä oli suurin. Lähes neljäsosa vastaajista oli sitä mieltä, että se ei pidä paikkaansa. Lähes 40 % näki diakoniatyön ytimeksi ihmisten kristillisen kokonaisvaltaisen auttamisen ja evankeliumin levittämisen. (Yeung 2006, 40–41.) Varovaisesti voidaan otaksua, että laman hellitettyä taloudellisen ja muun konkreettisen avun painotus vähentyi osassa seurakuntia, mutta ihmisten kokonaisvaltaisen ja sielunhoidollisen tukemisen painotus ja kokoavan työn merkitys lisääntyi. Historiallisessa tarkastelussa kirkon diakoniatyö on vahvistunut silloin, kun julkinen sektori on heikentynyt – ja päinvastoin. Näin tapahtui myös laman jälkeen. (Saari, Kainulainen ja Yeung 2005, 134–139; Grönlund ja Hiilamo 2005, 99.)

Lama-aika 1990-luvulla muutti suomalaisen seurakuntadiakonian painotuksia. Evankelis-luterilainen kirkko profiloitui selvemmin köyhien auttajaksi kuin aiemmin hyvinvointivaltion kaudella. Diakonian asiakaskontaktit lähtivät kasvuun vuonna 1994 ja jatkoivat kasvua aina vuoteen 1998 asti jääden tämänkin jälkeen aikaisempaa korkeammalle tasolle. (Kettunen 2001, 11–14, 188; Malkavaara 2002b, 281–307; Yeung 2003, 203–205; Grönlund ja Hiilamo 2005, 99.) Diakonian asiakasryhmien ja työn painotusten muuttuessa myös työntekijöiden diakonianäkemyksessä näkyi samansuuntainen kehitys. Tämän voi olettaa koskeneen myös koko kirkossa vallinnutta diakonianäkemystä.

Aiempi tutkimus on valottanut diakonian teologisia perusteita, diakoniatyön konkreettisia muutoksia ja empiirisiä havaintoja diakoniatyöntekijöiden diakonianäkemyksestä. Tässä tutkimuksessa puolestani pohdin eräiden aatehistoriallisten muutosten vaikutusta diakonian käytännön ilmenemismuotoihin. Tutkin erityisesti sitä, mitkä ja millaiset aatehistorialliset taustatekijät ja yhteiskunnalliset muutokset ovat 1990-luvun lamavuosiin mennessä voineet vaikuttaa kirkossa vallinneisiin diakonianäkemyksiin ja edelleen konkreettiseen diakoniatyöhön. Keskuksessa on perinteinen suomalainen diakoniamääritelmä, jonka voimassaoleva kirkkojärjestys ilmaisee seuraavasti: "Seurakunnan ja sen jäsenten tulee harjoittaa diakoniaa, jonka tarkoituksena on kristilliseen rakkauteen perustuva avun antaminen niille, joiden hätä on suurin ja joita ei muulla tavoin auteta." (Kirkkojärjestys 4:3.) Määritelmän ongelmallisuus on sen kahdessa vertailumuodossa. Ensimmäiseksi, koska määritelmässä käytetään superlatiivimuotoa, diakonian tulisi tunnistaa kaikkein hädänalaisimmat. Toiseksi, diakonian tulisi olla luonteeltaan jatkuvasti havainnoivaa,

etsivää ja valikoivaa, koska määritelmä edellyttää toimintaympäristön tuntemista niin hyvin, ettei diakonian tule kohdistua niihin, joita jo autetaan muulla tavoin. Kyselytutkimusten perusteella osa diakoniatyöntekijöistä ei siis pidä työnsä ainoana ohjenuorana varsin rajaavaa diakonian määritelmää, vaan he asennoituvat laajemman diakonianäkemyksen mukaisesti. Tästä käytetään usein yleisnimitystä ”ihmisten kokonaisvaltainen ja sielunhoidollinen auttaminen”, johon mahtunee mukaan moninainen karitatiivis-sosiaalinen ja sielunhoidollinen työ. Näiden linjauksien historiallisia taustatekijöitä valotetaan tässä artikkelissa.

Diakoniatyön muutokset 1900-luvun Suomessa

Suomalaisen ammatillisen ja ammattimaisen diakoniatyön vaiheet olivat olleet suoraan sidoksissa hyvinvointipalvelujen ja niistä aluksi nimenomaan terveystalvelujen kehitykseen. Diakoniatyön ammatillinen koulutus oli ollut diakonissakoulutusta lukuun ottamatta Sortavalassa vuosina 1901–1921 toteutettua miesdiakonien koulutusta. Diakonit ymmärrettiin tuolloin lähinnä papiston apuna toimiviksi miespuolisiksi maallikkosaarnaajiksi, joiden tehtäviin kuuluivat myös vaivashoito, puutteessa elävien lasten kasvatus ja opetus sekä suntion tehtävät kirkoissa sunnuntaisin. Koulutus jouduttiin kuitenkin lopettamaan, sillä vain harvat seurakunnat palkkasivat diakoneja. (Pyykkö 2004, 116–119.) Vuonna 1953 alkoi Seurakuntapopistossa diakonikoulutus, joka perustui sosiaalityön koulutusohjelmaan. Uuden koulutuksen lähtökohtana oli toisaalta seurakuntien kärsimä työvoimapula, toisaalta eräiden seurakuntien haluttomuus perustaa lakisääteisiä virkoja. Uuden koulutuksen myötä miehille avautui jälleen mahdollisuus kouluttautua diakoniatyöhön. Uusi koulutus kytkettiin yhteiskunnan sosiaalityöhön, koska diakoniatyötä haluttiin kehittää hätäavun antamisesta hädän syiden kartoittamiseen ja rakenteellisten ongelmien purkamiseen. Tavoitteissa oli nähtävissä maailmansodan jälkeisten vuosien kirkollisen toiminnan voimakas sosiaalinen painotus. (Malkavaara 2002a, 222–231; Pyykkö 2004, 124; Malkavaara 2004, 37–39.)

Vuoden 1869 kirkkolaki ja samoihin aikoihin säädetty laki kunnallishallinnosta erottivat kunnan ja seurakunnan toisistaan sekä jättivät vaivashoidon kunnan, käytännössä kyläyhteisöjen vastuulle (Pulma 1994, 61–67) Silti uuden kirkkolain mukaan myös kirkkoherralla oli vastuu seurakuntansa köyhistä. Tästä siemenestä lähti diakonian kasvu kirkolliseksi työmuodoksi. Vuonna 1918 voimaan astunut kirk-

kolaki tunki jo diakonissat ja diakonit, joiden ottamista seurakunnan palvelukseen kirkkoherran tuli edistää. (Ryökäs 2006, 141.)

Diakonisojen tekemällä kotisairaanhoidotyöllä oli suuri yhteiskunnallinen ja kansanterveyttä edistävä merkitys. Monilla paikkakunnilla diakonissat olivat seurakunnan ja kunnan yhdessä palkkaamia, ja yhteistyö kunnanlääkäriin kanssa oli kiinteää sielläkin, missä diakonissat olivat vain seurakunnan viranhaltijoita. Esimerkiksi vuonna 1930 arvioiden mukaan jopa 80 % kiertävistä sairaanhoitajista oli diakonissoja. Seurakunnat saivat valtionapua diakonisojen palkkaukseen, minkä takia seurakunnat halusivat palvelukseensa sairaanhoitajan koulutuksen saaneita diakonissoja. Kirkon johdossa olisi haluttu kehittää ja uudistaa diakoniaa sosiaalisen huollon suuntaan jo 1930-luvulla, mutta tämä kilpistyi seurakuntien vastustukseen ja siihen, että valtio ei avannut sosiaalisen huollon aluetta terveydenhuollon tapaan seurakunnille. Seurakuntien diakoniaohjesäännöissä tehtiin selvä ero kunnalliseen köyhäinhuoltoon, mutta vastaavaa eroa kunnan terveydenhuoltoon ei tehty, koska diakonissat toimivat kunnallisen sairaanhoidon täydentäjinä. Seurakuntasisaret olivat siten osa julkista terveydenhoitoa. (Satka 1994, 291–294; Pyykkö 2004, 120–121.)

Toisen maailmansodan jälkeen laadittiin runsaasti terveydenhuoltoa koskevia lakeja ja asetuksia. Kunnallisten terveyssisararten määrä lisääntyi ja laki kunnallisista terveyssisarista vakiinnutti ammattikunnan aseman. Kirkon sisällä alettiin huolestua seurakuntadiakonian tulevaisuudesta, koska sairaanhoidon ja huoltotyön ymmärrettiin siirtyvän yhteiskunnalle. (Kansanaho 1967, 266–269; Sihvo 1970, 52–53; Pyykkö 2004, 121–122.) Samaan aikaan diakoniatyöntekijöiden asema oli seurakunnissa vakiintumassa. Sodan aikana vuonna 1943 oli kirkkolakiin tehty muutos, joka teki diakoniasta ja diakonian virasta seurakunnan lakimääräisen tehtävän. Sota-ajan ilmapiiri oli kypsytännyt pitkään vireillä olleen ajatuksen diakoniatyön virallistamisesta. Seurakunnan diakoniatyö määriteltiin avuksi, jonka tuli kohdistua ”niihin, joiden hätä on suurin tai joihin muu avustustoiminta ei ulotu”. Seurakunnan diakonia nähtiin kunnan palveluita täydentäväksi toiminnaksi. (Malkavaara 2002a, 223–231; Pyykkö 2004, 122–123.) Vuonna 1946 seurakuntien palveluksessa oli 396 diakonissaa ja 2 diakonia. Vuonna 1959 vastaavat luvut olivat 536 ja 17, vuonna 1968 jo 657 ja 45. (Ryökäs 2000, 6.) Diakonien lukumäärän vähittäinen kasvu kertoi Järvenpään diakonikoulutuksen vakiintumisesta, mutta myös siitä, että aluksi seurakunnissa vieroksuttiin sosiaalialan koulutuksen saaneita diakoneja. Monet diakonit leimautuivat itse koulutuksensa alkuvaiheessa pikemmin sosiaalityöhön tai nuorisotyöhön

kuin seurakuntadiakoniaan. (Pyykkö 2004, 124; Malkavaara 2004, 42.)

Kun kirkkolain muutos kaikille seurakunnille pakollisista diakonian viroista säädettiin, taustalla oli huoli myös siitä, että diakonissat hakeutuisivat kuntien terveysisariksi. Terveysisarista tuli kunnan viranhaltijoita vuonna 1944. Kirkko halusi suunnata diakonisojen työtä seurakunnan tehtäviin eikä halunnut heitä koulutettavan terveysisariksi. Vuoden 1947 säädöksillä koulutusta yhdenmukaistettiin ja seurakunnallisia tavoitteita täsmennettiin. Diakonisojen koulutusuudistuksen jälkeen lääkintöhallitus myönsi uuden opetussuunnitelman mukaisen koulutuksen saaneille diakonisoille oikeuden toimia laupeudentyötä harjoittaessaan myös sairaanhoitajina. Seurakuntadiakonissan ohjesäännöstössä johtavana periaatteena oli yhteiskunnallisen työn täydentäminen. Uudistusten jälkeenkin diakonisojen työpanos seurakunnissa suuntautui ennen muuta kotisairaanhoidon. (Kansanaho ja Hissa 1979, 67–69; Pyykkö 2004, 123.)

Kunnallinen sosiaalitoimi laajeni uusille alueille, kun laki kunnallisista kodinhoitajista astui voimaan vuonna 1950. Vaikka kirkon johto pyrki eri tavoin vahvistamaan seurakuntadiakonian kirkollista roolia, diakonissat toimivat 1950-luvulla edelleen tiiviisti sairaanhoitotyössä. Terveysisaren ja diakonissan työnjako oli määritelty siten, että terveysisaret keskittyivät lapsiin ja seurakuntasisaret aikuisten ja vanhusten kotisairaanhoidon. Kunnan terveydenhuoltopalveluiden kehittyessä 1960-luvulla diakonisojen kotikäyntien sisällöksi muodostui yhä useammin hengellinen ja henkinen huolto, jota diakonissat kutsuivat yhä useammin sielunhoidoksi. 1970-luvun lopulla esitettiin näkemyksiä, että kaventuneen aineellisen avun tarpeen takia diakonia olisi muuttumassa kokonaan sielunhoitotyöksi. (Kansanaho ja Hissa 1979, 98–102; Kettunen 2001, 23; Pyykkö 2004, 125–126; Ryökäs 2006, 139.)

Hyvinvointivaltion rakenteiden vähitellen vahvistuessa seurakuntien tapa hahmottaa diakoniatyötä vaihteli suuresti. Vuoden 1968 kirkolliskokouksessa kerrottiin seurakunnasta, joka oli hakenut vapautusta diakonissan virasta vedoten siihen, että kunta oli palkannut sairaanhoitajan. Diakonia-alalle koulutetut hakeutuivat kirkon sijasta yhteiskunnan palvelutehtäviin, mikä aiheutti työntekijäpulaa. Kirkon tuolloinen johtoelin laajennettu piispainkokous asetti komitean selvittämään diakoniatyön suuntausta ja koulutusta. Komitean mukaan diakoniatyön epämääräisyys sekä koulutuksen ja työn välinen epäsuhta olivat syitä diakoniakoulutuksen saaneiden hakeutumiseen muihin tehtäviin. Se uskoi, että diakonian painopiste oli siirtymässä ruumiillisen ja aineellisen avun antamisesta henkiseen ja hengelliseen auttamiseen. Vanhusten huoltodiakonian tarpeen nähtiin kasvavan väestön siirtyessä maalta

kaupunkeihin, mutta erityisesti uskottiin diakonian kokoavan toiminnan kasvuun. Diakoniatyön keskeiset vaikuttajat, kirkon diakoniatoimikunnan puheenjohtaja, piispa Erkki Kansanaho ja kirkon diakoniasihtööri Pentti I. Hissa arvioivat diakoniatyön kehitystä kiinnostavan ristiriitaisesti. Hissan mukaan se suuntautuisi henkisen ja hengellisen hädän alueelle, kun taas Kansanaho katsoi, että diakonian tuli laajentua yhteiskunnallisen diakoniatyön suuntaan. (Sihvo 1970, 59–64; Malkavaara 2002a, 245–247; Pyykkö 2004, 126–127.)

Ratkaiseva muutos oli vuoden 1972 kansanterveyslaki, jolla synnytettiin Suomeen laaja-alainen, kuntien vastuulla oleva terveydenhuollon peruspalvelujärjestelmä. Siinä ei otettu seurakuntadiakoniaa huomioon enää lainkaan eikä diakonisojen kotisairaanhoidotyöllä ollut enää asemaa kunnan terveydenhuollossa. Julkisesta sektorista muodostui kattava hyvinvointipalvelujen tuottaja, ja diakoniatyöstä tuli kirkon ja seurakunnan omaa toimintaa. Kirkko halusi silti säilyttää diakonisojen sairaanhoidajakelpoisuuden vetoamalla siihen, että konkreettinen auttaminen edisti sielunhoidokontaktien syntymistä. (Malkavaara 2002a, 248–249; Pyykkö 2004, 127–128.)

Seurakunnissa diakoniatyöntekijät miellettiin aiempaa selvemmin hengellisen työn tekijöiksi. Kokoavat työtavat, piiri-, retki- ja leiritoiminta esimerkiksi vanhuksille ja eri vammaisryhmille yleistyivät. Useimmat seurakunnat alkoivat käydä tervehtimässä vanhenevia ihmisiä heidän täyttäessään niin sanottuja pyöreitä vuosia. Näitä käyntejä tekivät myös papit, mutta suuressa määrin se oli diakoniatyöntekijöiden vastuulla. Hyvinvointivaltion kulta-aikana 1970- ja 1980-luvulla diakoniatyössä vahvistui ihmisten kokonaisvaltaisen kohtaamisen ja sielunhoidollisen diakonian korostus. Lainsäädännön turvattua muut palvelut, seurakuntien tehtäväksi jäi vanhus- ja muiden erityisryhmien virkistystoiminta. Ja kun diakoniatyötä ei enää mielletty sairaanhoidoksi, diakonian viranhaltijoiksi valittiin diakonisojen ohella yhä useammin myös diakoneja, joiden koulutus oli 1960-luvun lopussa aloitettu myös Helsingissä ja Pieksämäellä. (Malkavaara 2002a, 249; Pyykkö 2004, 128–129; Ryökäs 2006, 139.)

Diakoniatyön muuttuminen entistä enemmän kokoavaksi seurakuntatyöksi tapahtui aikana, jolloin kansainvälinen kirkollinen, toisin sanoen ekumeeninen kirkko-opillinen ja virkateologinen keskustelu kiinnitti uudenlaista huomiota diakoniaan kirkon omaan olemukseen luovuttamattomasti kuuluvana osana sekä diakonian viran erilaisiin luonteesiin. Ekumeeninen keskustelu lisäsi ymmärrystä siitä, miten monin eri tavoin diakonia nähtiin eri kirkoissa ja kirkkokunnissa. Suomalaisen

diakonian uranuurtajat olivat pitäneet tärkeänä diakonian niveltämistä jumalanpalveluselämään, mutta näin ei ollut luontevasti käynyt. Uudessa murroksessa kirkon diakoniatoimikunnan asettama työryhmä totesi vuonna 1975, että diakonian virka oli kapeutunut tarkoittamaan vain karitatiivista tehtävää. Työryhmän mielestä sitä oli laajennettava liturgiseen ja katekeettiseen suuntaan. Kirkolliskokouksen virkakomitea esitti pian samansuuntaisia ajatuksia. Diakoniaa arvioitiin uudelleen kansainvälisen teologisen kehityksen suuntaisesti. Ottaessaan yhteiskunnallista sosiaalista vastuuta kirkko oli kehittänyt yhteiskunnallista huoltotehtävää täydentävän viran. Kun yhteiskunta ei tarvinnut kirkkoa enää kotisairaanhoidon, diakonian virkaa alettiin kehittää enemmän yleisen seurakuntatyön virkana. (Malkavaara 2002a, 249–250; Ryökäs 2006, 172, 180.)

Kirkon diakoniatyö alkoi hahmottaa sosiaalisen ja kansanterveydellisen roolinsa korkeintaan hyvinvointivaltion jättämien aukkojen paikkaajana, mutta muuten ihmisten kokonaisvaltaiseen kohtaamiseen tähtäävänä tehtävänä, jossa korostui sielunhoito. Hyvinvointivaltio muutti diakoniatyön pääosin säyseäksi seurakuntatyöksi. (Ryökäs 1990.) Päihde- ja kriminaaliryöissä diakoniatyöntekijät kohtasivat kaikkein vaikeimmissa oloissa eläviä, usein yhdessä samalla työalueella toimivien katulähetysyhdistysten kanssa. Perinteinen kirkon Yhteisvastuukeräys vahvistui diakoniatyön valtakunnallisten painopisteiden antajana. Sen merkittävimmät avaukset kohdistuivat muun muassa sellaisiin potilasryhmiin, jotka olivat jääneet yhteiskunnan tukijärjestelmien ulkopuolelle. Tämä kuvastaa diakoniatyössä vallinnutta ajattelutapaa: hyvinvointivaltion ideologian mukaisesti yhteiskunnan tuli pitää huolta koko väestöstä ja sen kaikista ryhmistä, kirkon tehtävänä oli toimia muistuttajana ja huomion herättäjänä, jotta huono-osaisemmille voitiin turvata samat edut kuin muillekin. (Malkavaara 2002a, 255–257.) Silti 1980-luvun lopussa toistuvasti todettiin, että ”kirkon diakoniatyössä painopiste on siirtymässä aiempaa enemmän sosiaalisista tukipalveluista sielunhoidollisiin toimenpiteisiin.” (Plit 1987, 18.)

Seurakuntatasolla diakonian yhteiskuntakriittinen, sosiaali- ja terveystoimen aukkoja paikkaava työ nähtiin huonommin kuin kirkon diakoniajohdossa. Tämä näkyy syksyllä 1984 tehdyn kyselytutkimuksen tuloksista. Kysely suunnattiin kaikille diakoniopiskelijoille, kirkon ja yhteiskunnan palveluksessa oleville diakoneille, vakinaisille diakonien kouluttajille sekä suurehkolle ryhmälle pappeja, lehtoreita ja sosiaalityöntekijöitä. Tutkimus pyrki selvittämään diakonin ammattikuvaa suhteessa sosiaalityöntekijään. Vastausten mukaan diakonien työtehtävissä painottui yksilökohtaisen sielunhoidon merkitys. Vähiten huomio suuntautui yhteiskunnan rakentei-

den muuttamiseen. Työ ymmärrettiin siten enemmän hoidollis-terapeuttisena kuin huollollis-kriittisenä. Valitettavasti tutkimusta ei suunnattu diakonisoihin lainkaan, mikä tutkimusraportissa myönnettiin virheeksi, koska tutkimustyön aikana oli vastoin ennako-oletuksia tullut selväksi, että diakonien ja diakonissojen toimenkuvat seurakunnissa olivat lähellä toisiaan. (Niemelä 1986, 24–30.)

Diakonian perusmääritelmä pysytettiin muuttumattomana, mutta käytännössä määritelmän mukaista toimintaa seurakuntien diakoniatyön piirissä oli vain vähän. Yksinkertaistaen voidaan todeta, että kaudella, jolloin hyvinvointivaltion rakenteet toimivat kattavimmin, seurakuntadiakonia ei toiminut määritelmänsä mukaisesti eikä sen huomio kohdistunut täydessä mitassa yhteiskunnan huono-osaisiin. Selkeimpiä huono-osaisten elinolojen kohentamiseen ja yhteiskuntakritiikkiin tähtääviä sosiaalisia viestejä kirkon kentässä kuultiin kansainvälisen diakonian ja kirkon yhteiskunnallisen työn piiristä. Niillä oli sanomassaan yleensä kansainvälinen, ekumeeniseen liikkeeseen nojaava kaikupohja. Oma vaikutuksensa oli vapautuksen teologialla ja sen vaatimuksella köyhien ensisijaisuudesta. (Malkavaara 2002a, 251–255.)

Syrjäytymisen käsitteen nousu sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa

Diakonian uusi nousu alkoi aikana, jolloin sitä olisi vähiten osattu odottaa. 1980-luku oli hyvinvointivaltion kulta-aikaa, jolloin Suomi alkoi viimein näyttää pohjoismaiselta hyvinvointivaltiolta. Se oli myös aikaa, jolle oli ominaista lähes täystyöllisyys ja kotitalouksien vaurastuminen. Kylmä sota oli lopuillaan, ja Neuvostoliiton johtajan Mihail Gorbatshovin toteuttamat uudistukset antoivat merkkejä kokonaan uudesta ajasta. Lännen keskeiset johtajat olivat USA:n presidentti Ronald Reagan ja Englannin pääministeri Margaret Thatcher. Heidän aikanaan ja heidän hallitustensa toimien seurauksena markkinaliberalismi vakiintui yleiseksi poliittiseksi aksiomaksi. Suomessa tämä merkitsi rahatalouden vapauttamista, katteetonta ulkomaista lainanottoa, pankkien välistä kilpailua sekä näiden seurauksena kotitalouksien vaurastumista, hintojen ylikuumenemista, epäluottamusta markkaa kohtaan ja viimein huikaa korkojen nousua. (Anttonen ja Sipilä 2000, 89–90; Julkunen 2001, 48–58; Helne, 2003b, 53.)

Tässä ilmapiirissä suomalaiseseen sosiaalipoliittiseen keskusteluun saapui uusi käsite, syrjäytyminen. Se omaksuttiin sellaisenaan 1970-luvun ruotsalaisesta työmarkkinatutkimuksesta. Sillä tarkoitettiin aluksi putoamista työmarkkinoilta eli työttömyyttä, työkyvyttömyyttä ja ennenaikaista eläkkeelle siirtymistä. Sittemmin sana sai muitakin merkityksiä ja sillä alettiin viitata hyvin yleisesti erimuotoiseen huono-osaisuuteen ja sen kasautumiseen. Syrjäytymiskeskustelun nostivat teollisen yhteiskunnan rakenneongelmat 1970- ja 1980-luvulla. Etsittiin kattavampaa näkökulmaa työttömyyden ja toimeentulohuolien tapaisiin vanhoihin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Toisaalta se liittyi ongelmien koettuun painopistemuutokseen: kun elintaso oli noussut ja sosiaalipoliittiset järjestelmät olivat ”täyttäneet tehtävänsä”, huomio alkoi kiinnittyä niihin ilmiöihin, joihin järjestelmät eivät lainkaan ulottuneet. Yksittäiset tutkimussuunnat ja teoreettiset muodit vaikuttivat voimakkaasti syrjäytymiskeskusteluun ja varsinkin sen polarisaatiosta puhuvan version syntyyn. Työmarkkinoiden segmentaation teoriat ennustivat kehityksen kulkevan kohti työelämän polarisaatiota ja sitä kautta koko yhteiskunnan kahtiajakoa hyvä- ja huono-osaisiin. (Helne ja Karisto 1993, 517–518.)

Suuri vaikutus suomalaiseseen keskusteluun oli Joachim Hirschin teoksella Turvavaltio (1983). Myös André Gorzin työttömyysyhteiskunnasta kertovilla kirjoituksilla oli vaikutusta, samoin Chigagon koulukunnan marginalisaatiota koskevilla tarkasteluilla, joissa syrjäytyminen kytkettiin lähinnä rodullisiin ja etnisiin eroihin. Syrjäytymiskeskustelusta alkoi suomalaisessa sosiaalipoliitiikan tutkimuksessa suoranaisten muotialto. Lukuisissa tutkimuksissa käsiteltiin köyhyyttä ja huono-osaisuutta, toimeentulokiasiaikkaiden ja – järjestelmien ongelmia, työtä vailla elävien kaupunkilaisnuorten elämäntilannetta sekä päihteiden käyttöä. Tutkimusten mukaan sosiaalisten erojen kaventamiseen tähdännyt yhteiskuntapolitiikka oli jäänyt kauas tavoitteistaan. Matti Heikkilän tutkimuksen mukaan köyhiä oli määrittelytavasta riippuen 5-6 % väestöstä, yhteensä noin 300 000. Köyhät olivat keskimääräistä sairaampia, heidän työmarkkina-asemansa oli epävarma, ja puutteellinen asuminen oli heidän keskuudessaan paljon keskimääräistä yleisempää. Silti eri tavoin (asumisen, työn, terveyden ym. suhteen) huono-osaisista vain vähemmistö kuului aineellisesti kaikkein köyhimpiin, ja niitä kovaosaisia, joita kuormitti samanaikaisesti vähintään viisi tutkittua elintasopuutetta, ei Heikkilän arvion mukaan ollut neljäätoista tuhatta enempää. Syrjäytymiskeskustelussa, jota uudet julkaistut tutkimukset vahvistivat, vakiintui puhe yhteiskunnan jakautumisesta a- ja b-kansalaisiin. (Helne ja Karisto 1993, 518–521.)

Syrjäytymisen käsitteen laaja tulkinta tuli yhteiseen keskusteluun nopeasti ja kokonaisvaltaisesti. Tätä osoittaa, että Ilkka Taipale ei vuonna 1982 ilmestyneessä väitöskirjassaan Asunnottomuus ja alkoholi käyttänyt käsitettä lainkaan, vaikka totesikin, että ”kodikotomien on sanottu olleen sosiologeille yhtä kuin banaanikärpästen geneetikoille”. Yksinäisyyttä, asunnottomuutta sekä asunnottomia ja poikkeavia alkoholinkäyttäjiä voitiin siten vielä 1980-luvun alussa tutkia sosiaalishistoriallisesti ilman syrjäytymisen käsitettä. (Taipale 1982.)

Sosiaalipolitiikka oli alkanut kaikkein köyhimpien ihmisten asemaa koskevasta huolesta, mutta laajentunut sittemmin koko kansaa koskevaksi hyvinvointipolitiikaksi. Sosiaalipolitiikan laajeneminen ja samalla sen differentioituminen oli hajauttanut sen painopistettä ”huono-osaisuuden suhteellisen aseman parantamisesta” yhä enemmän keskiluokan elämäntyylien pohdiskeluun ja sen vaatimusten kuunteluun. (Sipilä 1970, 31; Helne ja Laatu 2006, 31–32.) Syrjäytymiskeskustelun taustalla onkin vaikuttanut ajatus siitä, että yhteiskuntarauhan ja yhteiskunnan kiinteyden säilymiseksi syrjäytetyt on tavalla tai toisella saatava integroiduiksi yhteiskuntaan – tai niihin ”inklusoituiksi” (*inclusion*), kuten Euroopan Unionin sosiaalipoliittista keskustelua hallitsevassa niin sanotussa sosiaalisen osallisuuden politiikassa on tapana sanoa. Syrjäytymiskeskustelu ja huomion kiinnittyminen huono-osaisimpaan väestöön pikemmin kuin koko väestöön näyttäisivät siten liittyvän yhteen. (Helne 2003a, 36–37; Helne 2003b, 65–68.)

Yhteisvastuukeräys ja asunnottomat

Paikallisseurakuntien diakonia etsi 1970- ja 1980-luvulla itseään. Kirkon diakonia-työn johtoa ei kuitenkaan voi moittia liiasta passiivisuudesta. Kirkko omaksui roolinsa hyvinvointivaltion aukkojen paikkaajana, mutta vähitellen se kykeni tästä roolistaan käsin tarttumaan myös huono-osaisimpien ryhmien puolustamiseen.

Kirkon Yhteisvastuukeräyksen historiaa käsittelevässä tutkimuksessani olen todennut, että 1970-luvun ja 1980-luvun alun Yhteisvastuukeräyksessä yhdistyi kaksi toisistaan poikkeavaa elementtiä. Toisaalta se oli kansainvälinen ja globaali, jotka olivat tuon ajan ilmapiirissä moderneja ja edistyksellisiä piirteitä. Toisaalta Yhteisvastuukeräys oli suomalaisen isänmaallinen, konservatiivinen, vakava ja turvallinen. Hyväntekeväisyys- ja avustusorganisaatioiden tutkimuksessa on avustuskohteita jaoteltu joskus kahteen ryhmään, ”kunniallisiin” ja ”kunniaattomiin”.

Edellisillä tarkoitetaan yleensä muun muassa lapsia, varsinkin orpoja, vammaisia ja vanhuksia, siis ”syyttään” huono-osaisiksi joutuneita. Jälkimmäisiä ovat esimerkiksi vangit, alkoholistit, ylivelkaantuneet, asunnottomat ja niin edelleen. Koko jakson kotimaisia keräyskohteita voi luonnehtia sellaisiksi, joilla pyrittiin parantamaan sosiaalista palvelutoimintaa sellaisille ”kunniallisille” ryhmille, jotka katsottiin huono-osaisiksi, väliinputoajiksi tai äskettäin ”löydetyiksi”. Palvelujen tuottajina olivat lähes poikkeuksetta sosiaali- tai terveysalan järjestöt, yhtä hyvin vanhat ja vakiintuneet kuin aivan uudet pioneerit. Kotimaisen avustustoiminnan korostunut ”kunniallisuus” yhdistettynä tuolloin muodikkaaseen kehitysmahkeen lienee vaikuttanut siihen, että keräystulos kasvoi voimakkaasti ja reaalisesti. Ajalle oli ominaista myös keskustelu Yhteisvastuukeräyksen muuttamisesta yksinomaan kansainvälisen diakonian keräykseksi, koska kotimaisia diakonisia tarpeita ei katsottu olevan olemassa. Vasta kun 1980-luvun mittaan alkoi viritä keskustelua ”uusköyhyydestä” ja sosiaalisesta syrjäytymisestä, sen hoitamisessa nähtiin sijaa kirkon diakonialekin. (Malkavaara 2000a, 170–172.)

Käänte ajattelutavassa tapahtui päätettäessä vuoden 1985 Yhteisvastuukeräyksen kohteista. Keräys toteutti yhdessä Suomen Katulähetysliiton kanssa projektin, jolla hankittiin vankilasta vapautuville tarkoitettuja tukiasuntoja katulähetysyhdistyksille Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle, Vaasaan, Lappeenrantaan, Jyväskylään, Kuopioon ja Ouluun. Vankilasta vapautuvien tukiasuntohanke jatkui vuonna 1986. Uusi oivallus oli nyt se, että myös seurakunnat saattoivat olla kotimaisen osuuden varojen vastaanottajia. Asuntoja hankittiin Lahteen, Poriin, Mikkeliin ja Kajaaniin. (Malkavaara 2000 a, 173.) Lähtökohdana näihin hankkeisiin oli ollut ensin turkulaisen kriminaalihuollon, vankilan, poliisin, A-klinikan ja seurakuntien työntekijöiden syksyllä 1983 käymä keskustelu, jossa oli todettu asunnottomuus asiakkaiden yhteiseksi ongelmaksi. Keskustelu jatkui oikeusministeriön ja piispainkokouksen edustajien neuvottelussa, jossa ylijohtaja K. J. Lång haastoi seurakuntia hankkimaan tukiasuntoja vankilasta vapautuville, jotta laitoksessa kuntoutuneet saisivat paremman lähtökohdan normaaliin elämään sopeutuessaan. Jo vuoden 1984 muutamit seurakunnat, niiden joukossa Vantaan seurakuntayhtymä, hankkivat tukiasuntoja. Tämä aiheutti kuitenkin valituksia aina kirkkohallitukseen ja piispainkokoukseen asti. Kirkkohallitus vastasi ärtyneille kysyjille, että entisille vangeille osoitetut tukiasunnot olivat hyväksyttävä muoto uudistuvaa diakoniaa. (Koskenvesa 1988, 74–75; Järvinen 1989, 14–15.)

Vuotta 1987 vietettiin YK:n asunnottomien vuotena. Myös Suomessa oli havahduttu vaikeaan asunnottomuusongelmaan. Asunnottomia oli lähes 20 000. Eniten korostui yksinäisten ja usein moniongelmaisten miesten ryhmä. Asunnottomuusongelmaa ratkaisemaan perustettiin valtion ja suurten kansalaisjärjestöjen yhteisvoimin Y-Säätiö. Perustajajäseniin kuului evankelisuterilainen kirkko. Sen alkupanos uuden säätiön alkuvaiheessa oli ehkä näyttävin, kun se suuntasi Yhteisvastuukeräyksen kotimaisen osuuden asuntojen hankintaan. Asunnot tulivat Y-Säätiön omistukseen mutta seurakuntien hallintaan Hämeenlinnassa, Kokkolassa, Kuusankoskella, Laukaassa, Nurmeksessa, Sodankylässä, Turussa ja Vantaalla. Varoja saatiin keräyksestä tähän tarkoitukseen 2,7 miljoonaa markkaa, mutta asuntoja ostettiin Y-Säätiön oman rahoituksen turvin kaikkiaan 11 miljoonalla markalla. Hanke jatkui vielä seuraavan vuoden, jolloin keräysvaroilla ostettiin asuntoja Espooseen, Iisalmeen, Imatralle, Kemiin, Lahteen, Raumalle ja Jyväskylään. Käytötarkoituksena oli yleensä asunnottomuus, mutta eräillä paikkakunnilla keskityttiin edelleen vapautuneiden vankien tukemiseen. (Järvinen 1989, 15–17; Malkavaara 2000a, 174–175.) Hanke ei olisi ollut mahdollinen ilman Yhteisvastuukeräystä, mutta ei se olisi ollut sitä ilman yksilötason moottoreitaan, joista keskeisin oli kirkon diakoniatyön keskuksen kriminaaliryhmän sihteeri, pastori Pekka Viirre.

Ajallinen yhteys syrjäytymiskeskustelun laajenemisen ja Yhteisvastuukeräyksen kotimaisen teeman radikalisoitumisen välillä on havaittavissa, mutta yksinään sen todistusvoima on vielä melko vähäinen. Muutamat muut samanaikaiset ilmiöt valaisevat lisää syrjäytymiskeskustelun ja diakonian uuden nousun samanaikaisuutta.

Helsingin Diakonissalaitos suuntaa diakoniatyönsä huono-osaisimmille

Helsingin Diakonissalaitos on suurin suomalaista yksityisistä diakoniaorganisaatioista. Se on viime vuosina erikoistunut huono-osaisimmille suunnattujen palveluiden tuottamiseen jopa siinä määrin, että niistä on tullut sille merkittävä, ilmeisesti myös taloudelliselta kannalta mielekäs brändi. Tämän kehityslinjan alku näyttäisi ajoittuvan samoihin vuosiin, jolloin syrjäytymispuhe levisi kirkkoon ja sai diakonian ottamaan vakavasti ne, joiden hätä on suurin.

Helsingin Diakonissalaitoksen johtajan Matti Ojalan eläkeiän lähestyessä säätiön hallitus käsitteli marraskuussa 1986 johtajan valintaa koskevia näkökohtia. Johtajalta katsottiin edellytettävän hyvää kokemusta organisaation johtamisesta, jo hankittua yhteiskuntasuhteiden verkostoa ja vaikutuskanavia kirkossa. Johtajan toivottiin olevan pappi, koska laitoksessa oli pidettävä yllä hengellistä ja diakonista ulottuvuutta. Muistion mukaan näiden kriteerien perusteella julkisella haulla ei olisi voitettu mitään, koska kysymykseen tulevat papit tunnettiin tarkoin. Muistion mukaan ”suorat neuvottelut ja kutsumismenettely olisivat näin ollen paras tapa”. Hallituksen puheenjohtaja Erkki Linturi ilmoitti tiedustelleensa tehtävään teologian tohtori Tapani Vuorelaa, joka oli ilmaissut olevansa käytettävissä. Hallitus päätti yksimielisesti esittää hallintoneuvostolle Vuorelan valitsemista säätiön johtajaksi. (HDLA Hallituksen kokous 18.11.1986 § 120, Liite 3, Helsingin Diakonissalaitoksen johtajan valintaa koskevia näkökohtia.) Hallintoneuvosto kutsui Vuorelan tehtävään 17.12.1986 pitämässään kokouksessa, jossa päätettiin myös laitoksen seuraavan toimintavuoden suuntaviivoista ja talousarviosta. Diakoniatoiminnan osalta tärkeimmät pohdinnat liittyivät henkilökysymyksiin. Helsingin diakoniaopistossa varauduttiin johtajanvaihdokseen, jossa huomiota kiinnitettiin siihen, että uusi johtaja kykenisi huolehtimaan laajentuvan oppilaitoksen taloudesta suhteellisen itsenäisesti. Laitoksen pienistä aluista syntyneet, mutta tärkeiksi kasvaneet kansainväliset diakoniaprojektit näyttivät edellyttävän pysyvämpiä johtamisjärjestelyjä, joihin sopivimmaksi katsottiin diakonissalaitoksen henkilöstöpäällikkö Birgitta Rantakari, joka nimettiin tehtävään vuodeksi 1987. Painopistealueiden joukossa olivat diakoniaopiston kehittäminen ja toiminnan kansainvälistyminen. (HDLA Hallintoneuvoston kokous 17.12.1986; Hallituksen kokous 5.12.1986 § 128, 130 ja 134, Liite 2, Diakonissalaitoksen toimintaorganisaatiota koskevia kysymyksiä, Liite 3, Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnan suuntaviivat ja talousarvio vuodelle 1987; Hallituksen kokous 30.12.1986 § 142.) Diakoniaopiston väliaikaiseksi johtajaksi valittiin elokuussa 1987 teologian kandidaatti Paavo Voutilainen, joka oli toiminut uuden johtajan Tapani Vuorelan työtoverina heidän kummankin edellisessä työpaikassa Helsingin evankeliluterilaisten seurakuntien diakoniakeskuksessa. (HDLA Hallituksen kokous 28.8.1987 § 59, Liite Diakoniaopiston yleisjohdon järjestäminen lukuvuodeksi 1987–1988.)

Johtajanvaihdoksen yhteydessä diakonissalaitos tunsu olevansa murrosvaiheessa diakoniatehtävänsä toteuttamisessa. Johtaja Matti Ojalan viimeiseksi jääneessä hallintoneuvoston kokouksessa Ojala linjasi, että diakonisen ajatuksen läpiviemisestä oli huolehdittava koko organisaatiossa. Toimintakertomuksesta käydyssä

keskustelussa kysyttiin, oliko ”osoitettavissa sellaisia diakonisia kohteita, mihin kertyneitä varoja käytetään ja voidaanko näistä kertoa julkisuudessa”. Tällaisiksi kohteiksi Ojala määritteli vanhustenhuollon, diakoniakoulutuksen rahoituksen, ulkomaiset projektit, alkoholistityön sekä ”mahdollisuuksien tutkimisen huumetyöhön osallistumiseksi”. Ojalan mukaan terveydenhuolto oli alkuperäinen diakonian muoto. ”Jos yhteiskunta pystyy hoitamaan terveydenhuollon, silloin laitos voi siitä luopua.” (HDLA Hallintoneuvoston kokous 11.5.1987 § 4.) Taustalla oli laajempi keskustelu laitoksen aatteellisesta perustasta. Vuoden 1986 toimintakertomuksen johdannossa hallitus kysyi: ”Mikä on diakonian osuus työssämme ja miten voisimme edelleen tukeutua diakonian pohjalle?” (HDLA Helsingin Diakonissalaitoksen Säätiö 1986, 3.)

Laitoksen uusi johto sai näin tehtävän ryhtyä etsimään uusia diakonisia painopisteitä toiminnalleen. Jos edellä esitelty hallintoneuvoston keskustelu näki diakonian toiminta-alueen melko laajaksi, uusi johto näytti tulkitsevan diakoniaa kapeammin ja pikemmin perinteistä diakoniamääritelmää soveltaen. Lokakuun alussa 1987 laitos järjesti osana 120-vuotisen toimintansa juhlimista kansainvälisen diakonian symposiumin, jonka teemana oli: ”Köyhät teillä on aina keskuudessanne”. Symposiumiin osallistui mm. Suomessa asuvia pakolaisia ja muita ulkomaalaisia, opiskelijoita, sekä diakonian ja lähetyksen edustajia seurakunnista ja järjestöistä. (HDLA Helsingin Diakonissalaitoksen Säätiö 1987, 3.)

Vuodelle 1988 hyväksytyissä toiminnan suuntaviivoissa oli aiempaan verrattuna uutena piirteenä käsitteiden terävöityminen. Kansainvälistymisen todettiin jatkuvan ”sekä terveydenhuollon että diakonian alalla”. Linjauksen mukaan terveydenhuoltoa ei enää käsitetty ilman muuta diakoniaksi. Uutta oli myös erillinen maininta diakoniatoiminnasta, jota ”tullaan sekä itse lisäämään että tukemaan”. (HDLA Hallituksen kokous 30.11.1987 § 100, Liite Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnan suuntaviivat ja talousarvio vuodelle 1988.) Konkreettinen avaus oli Sininauhaliiton kanssa suunniteltu hanke päihdeongelmaisten harrastustoimintakeskuksen perustamisesta Epilepsiasäätiöltä vapautuneisiin tiloihin Pitäjänmäellä. Sininauhaliitolla oli kokemusta vastaavasta toiminnasta Lahdessa. Helsingin kaupungin sosiaalitoimi oli todennut pääkaupungissa olleen tarvetta tällaiselle avopalvelukeskukselle. Hallitus päätti varata vuoden 1988 talousarvioon 200 000 markan määrärahan päihdehuollon toimintakeskukseen. (HDLA Hallituksen kokous 10.11.1987 § 92, Liite 4.) Näin perustetun Kyläkirkon päivätuvan kuntoutuspalvelujen asiakasryhmäksi määritettiin myöhemmin asunnottomat päihdeongelmaiset. (HDLA Helsingin

Diakonissalaitoksen Säätiö 1988, 3.) Siten suomalaisen syrjäytymiskeskustelun ollessa kiivaimmillaan talouden vapautumisen ja voimakkaan kasvun kaudella, maamme diakoniat toimijoista voimakkain, Helsingin Diakonissalaitos, linjasi diakonianäkemyksensä uudelleen sekä aloitti kaikkein huono-osaisimmille suunnatun palvelutoimintansa, joista on kasvanut tämän suhteellisen pienimuotoisen alun jälkeen laajamittainen toimintamuoto.

Syrjäytymispuhe leviää kirkkoon

Kirkon piirissä ehkä ensimmäisen kerran käsiteltiin uuden sosiaalipoliittisen muotiaallon teemoja ja uhkakuvia yhteiskunnan polarisoitumisesta a- ja b-kansalaisiin keväällä 1986 kirkon diakoniatyöntekijöiden neuvottelupäivillä, joilla apulaisprofessori Hannu Uusitalo alusti elinolojen muutoksista. Uusitalon alustus sisälsi arvioita myös hyvinvointivaltion kriisistä, joka oli toinen ajalle ominainen puhetapa. (Uusitalo 1987, 21–24.)

Populaarin ja yleistajuisen syrjäytymisjargonin tyypillisin teema oli jaottelu a- ja b-kansalaisiin. Laajaan kirkolliseen keskusteluun sen toi Helsingin kirkkopäivillä 1987 maaherra Jacob Söderman, joka paneelikeskustelupuheenvuorossaan esitteli kirjailija Erno Paasilinnan taannoista kirjoitusta. Samaa teemaa jatkoivat julkisissa puheenvuoroissaan kirkkopäivillä mm. tiedotussihteeri Ulf Särs ja arkkikiispa Mikko Juva, joka otti esiin syrjäytymiskeskustelun toisen vakioilmauksen ”uusköyhät” toteamalla: ”Sosiaalihallituksen tutkimuksen mukaan uusköyhyys koskettaa suurta joukkoa, lähes 250 000 kotitaloutta, arviolta puolta miljoonaa ihmistä.” Useat kirkkopäivien osanottajat totesivat kirkkopäivien yhdeksi keskeisimmistä aiheista uhkakuvan a- ja b-kansalaisista. Kansanedustaja Hannele Pokka totesi: ”Meille on muodostumassa kasvava työttömien, nuorten, lapsiperheiden ja pieneläkeläisten joukko, joka kokee olevansa syrjäytetty yhteiskunnan yleisestä menosta.” Kirkkopäivien yhteiseen julkilausumaan ajatus kirjattiin seuraavasti: ”Kirkon on tehtävä työtä sen puolesta, ettei kansa jakaudu hyväosaisiin ja perusturvaa ja ihmisarvoa vailla oleviin.” (Vallisaari 1987, 45–47, 54, 61, 72–73, 106–107, 148–151.) Uudelle syrjäytymispuheelle ominainen keskustelu a- ja b-kansalaisista levisi yleisesti kirkon piiriin.

Vaikka merkkejä ajattelutavan muutoksesta kirkon diakonian ja sen diakoniatyön ymmärtämisestä on havaittavissa jo aiemmilta vuosilta, varsinainen käännekohta ajattelussa osuu 1980-luvun loppuun, kenties vuoteen 1988. Kirkon diakoniatyön

keskuksen ja Diakonia ry:n Diakonian vuosikirja julkaisi tuolloin ensimmäiset artikkelit köyhyydestä (Heikkilä 1988, 38–49.), työstä syrjäytymisestä (Veikkola 1988, 24–29.), kirkon ja kirkkojen vastuusta köyhyydestä ja tulojen jakautumisesta (Kantanen 1988, 50–60.) sekä ekumeenisesta voimavarojen tasausta koskevasta keskustelusta (Lehmuskallio 1988, 18–23.). Samana vuonna kirkon diakoniapäivillä puhuttiin hädän tunnistamisesta (Perho-Santala 1989, 74–78.) sekä siitä, miten seurakuntalainen voi muuttaa rakenteita hädän ja kärsimyksen poistamiseksi (Vikström 1989, 66–73.). Syrjäytymisen ehkäisy ja diakonian suuntaaminen niin, että sen keskeisenä haasteena oli kirkkolain mukaisesti ihmisten hätä, olivat painotuksia, jollaisia diakoniaa käsittelevissä teksteissä ei ollut vuosiin nähty. (Lindqvist 1990, 30–38; Kruus 1990, 39–43.) Vuonna 1990, jolloin laman ensi merkkejäkään ei juuri nähty, Diakonian vuosikirjassa esiteltiin velkojen sovittelumalli (Viirre ja Rantilä 1990, 78–84.), joka johti seuraavana vuonna Takuu-Säätiön perustamiseen. Ensimmäisenä lamavuonna 1991 Diakonian vuosikirjan yleisteemana oli syrjäytyminen, johon useimmat sen kirjoitukset liittyivät. (*Diakonian vuosikirja* 1991.) Anakronistisesti voitaisiin väittää, että näin kirkko oli alkanut varautua siihen uudistukseen, jota 1990-luvun lama siltä edellytti. Tämä ei tietenkään ole totta, mutta joka tapauksessa vaikuttaa siltä, että 1980-luvun lopulla perinteinen diakonian määritelmä ikään kuin löydettiin uudelleen sosiaalipoliittisen köyhyys- ja syrjäytymistutkimuksen kautta.

Mitä merkitsi kommunistisen järjestelmän romahdus?

Aatehistoriallisesti on kiinnostavaa, että syrjäytymiskeskustelun laajeneminen kirkon piiriin ja diakonian toimintanäkemyksen terävöityminen tapahtui samaan aikaan kun Neuvostoliitto ja sen johtama valtioliitto murtuivat ja historiallinen kommunismi näytti menettäneen merkityksensä. Voitaneen puhua jopa eräänlaisesta ympyrän sulkeutumisesta, sillä modernin diakonian syntyjuuret juontuivat samasta yhteiskunnallisesta ahdingosta kuin 1800-luvun kommunistinen vallankumousliike.¹ Kirkon sisäiseen uudistukseen tähdännyt sisälähetys- ja diakonialiike oli lähtökohdiltaan ja tavoitteiltaan kuitenkin poliittisesti konservatiivinen ja ehdottomasti vallankumouksen vastainen. Modernin ”diakonian ja sisälähetysten isän” Johann Hinrich Wichernin muotoileman paternalistisen sisälähetys- ja diakoniaohjelman poliittisena kärkenä oli ollut liberaalien ja kommunistien vallankumousvaatimusten torjuminen (Huhta 2005, 15–18).

Kommunistisen järjestelmän romahduksen ja diakonian uuden nousun yhteys on nähtävissä Keski- ja Itä-Euroopan entisten sosialististen maiden kirkoissa, joista useimmat ovat vuoden 1989 käänteen jälkeen asettaneet painopisteen diakonisten toimintojensa voimakkaaseen kehittämiseen. (Pavlovic 2004, 102-114.) Samaa yhteyttä voidaan ounastella diakoniatyön ja erityisesti diakoniaan kohdistuvan eurooppalaisen tutkimuksen nousussa ja jäsentymisessä erityiseksi diakoniatieteeksi 1990-luvun loppupuolelta alkaen, (Henttonen 2005, 29–37.) samoin monien länsieurooppalaisten kirkkojen hätkähdyttävän samanaikaisissa sosiaalieettisissä ja -poliittisissa vetoomuksissa 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa. (Schenk 2004, 123–127; Bartmann & Jung 2004, 179–183; Cooper 2004, 198–207; Noor-degraaf 2004, 220–222; Smedberg 2004, 238–244.)

Suomalainen syrjäytymiskeskustelu alkoi aikana, jolloin Neuvostoliiton romahdus ei ollut näköpiirissä, joten välitöntä aatehistoriallista kytkentää ei näiden välillä ole mahdollista tehdä. Suoraan suureen maailmanhistorialliseen käänteeseen liittyi kuitenkin se laaja diakoninen avustustoiminta, johon suomalaiset seurakunnat ja kirkolliset yhteisöt ryhtyivät Venäjän (erityisesti Inkerin) ja Viron kirkollisen toiminnan elvyttämiseksi ja näiden piirissä toimivien ihmisten auttamiseksi 1980-luvun lopulta alkaen. (Malkavaara 2000b, 258.) Luterilaisen kirkon toimesta syntyneet 1990-luvun lopun yhteiskuntaeettiset asiakirjat, ns. *Nälkäryhmän kannanotto* ja raportti *Köyhyysongelman ratkaisua etsimässä* sekä piispojen paastokirje *Kohti yhteistä hyvää* olivat voimakkaita puheenvuoroja, joiden perusteella kirkon sanottiin "vasemmistolaistuneen" tai jopa "menneen vasemmalta ohi" perinteisten vasemmistopuolueiden. Ne edustivat sellaista yhteiskunta- ja diakonianäkemyttä, jollaista kirkon olisi ehkä ollut vaikea ilmaista niin kauan kuin sen historiallinen päävastustaja, reaalikommunismi, oli ollut voimissaan. (Malkavaara 2002b, 300–305; Malkavaara 2004, 170–174.)

Diakoniatyö laman jälkeen

Suomessa 1990-luvulla koettu lama sai aikaan ilmeisesti pysyviä muutoksia sosiaalityössä ja sosiaalisessa palvelurakenteessa. Toimeentulotuen asiakasmäärät kasvoivat vuonna 1992 kaksinkertaisiksi. Vuonna 1996 toimeentulotukea saavien osuus oli suurin, sitä myönnettiin kaikkiaan 610 000 ihmiselle. Pysyvänä seurauksena on ollut sosiaalityön rationalisoituminen, jossa pahimmin syrjäytyneiden asiat

ovat monissa kunnissa jääneet toimistosihteerien ja etuuskäsittelijöiden vastuulle. (Mäntysaari 2006, 118–119.) Tämä johtuu osittain toisesta samanaikaisesta kehityksestä. Jo ennen lamaa pääministeri Harri Holkerin hallitus oli hyväksynyt niin sanotun hallitun rakennemuutoksen ohjelman, jonka perusteella uusliberalistiset kilpailukäytännöt on siirretty julkisen hallinnon alueelle. Tämä näkyy palvelujen kilpailuttamisena ja yksityistämisenä. Kyse on kansainvälisestä ilmiöstä, josta käytetään nimitystä *new public management*. Juuri globaali kehitys tarjoillaan yleensä perusteeksi tälle välttämättömänä pidetylle kehitykselle. (Eräsaari 2006, 87–90.) Samanaikaisesti ja molempiin edellisiin kehityslinjoihin liittyen suomalaisen sosiaalipolitiikan pohjoismainen kulmakivi, ns. universalismi, on rapautunut. Yhteisten palvelujen ja etuuksien on ajateltu luovan sosiaalista koheesiota ja yhteenkuuluvuutta. Sen taustana on pidetty usein nimenomaan luterilaista uskoa ja sen mukaista yhteiskuntaetiikkaa. (Hallamaa 1999, 172–196.)

Viime vuosiin asti sosiaalipolitiikan lähtökohtana on ollut ajatus, että universaali hyvinvointivaltio turvaa nimenomaan pienituloisten ja huono-osaisten sosiaalipoliittiset intressit. Sosiaaliturvajärjestelmässämme varsinkin kansaneläke on marginalisoitunut. Myös muut perusturvan muodot ovat köyhtyneet viime vuosien poliittisissa ratkaisuissa siinä määrin, että aikaisemman tasoisesta universalistisesta hyvinvointipolitiikasta ei enää voida puhua. Sen on vähitellen korvaamassa yleiseurooppalainen köyhyyspolitiikka ja köyhyysohjelmat, joista ensimmäinen sisältyi nimenomaan kirkon Nälkäryhmän edellyttämänä vuoden 1999 hallitusohjelmaan. Köyhyyden ja syrjäytymisen vastaiset ohjelmat on laadittu lähtien universaalien sosiaaliturvan periaatteista, mutta käytännössä etuuksien yhteensovittamisen säännöt ovat synnyttäneet ylittämättömiä ongelmia. Sosiaalipolitiikka ei nykyolojen vallitessa kykene poistamaan köyhyyttä, ja tutkijat ovatkin varoittaneet, että köyhyyspolitiikan harjoittaminen lisää köyhyyttä. Syy ei kuitenkaan ole itse köyhyyspolitiikassa vaan sosiaalipolitiikan kytkemisessä työvoimapolitiikkaan. Poliittinen pyrkimys tehdä sosiaaliturvasta ”työmyönteisempää” on saanut aikaan sen, että Suomessa näyttäisi tulleen todeksi sosiologi Zygmunt Baumanin toteamus: ”Jos työetiikka ja kansalaisen oikeus arvokkaaseen elämään joutuvat ristiriitaan, työetiikka voittaa.” (Julkunen 2006, 43–57.)

Tällainen on diakoniatyöntekijöiden toimintaympäristö. Kirkon diakoniatyön strategiaa laatinut työryhmä hahmotteli vuonna 2003 sille kolme vaihtoehtoista skenaariota. Ensimmäinen lähti siitä, että sosiaali- ja terveydenhuoltoa siirretään enenevästi kansalaisjärjestöille ja yrityksille. Ryhmän mukaan vaihtoehto tarjoaisi

mahdollisuuksia kirkon diakoniatyöntekijöiden kaksoiskelpoisuudelle mutta voisi olla uhka diakonian kirkolliselle identiteetille. Toisessa skenaariossa, vastarintasuuntauksessa, kirkko suhtautuisi kriittisesti yhteiskunnan epäkohtiin ja kehittäisi vaihtoehtoisia yhteiskunnallisia malleja eri yhteisöjen ja liikkeiden kanssa. Kolmannen skenaarion mukaan kirkko vahvistaisi osallisuuden ja keskinäisen huolenpidon verkostoja, ja diakonia linjattaisiin entistä selkeämmin osaksi seurakuntatyön kokonaisuutta. (Osallisuuden ja vastuun yhteisö 2003; Pyykkö 2004, 133.)

Skenaarioista kehitys on kulkenut lähinnä ensimmäisen ja kolmannen mukaan. Tärkeä havainto liittyy kuitenkin siihen, että diakonian kirkollinen identiteetti on pikemmin vahvistunut kuin heikentynyt. Hyvinvoinnin uudessa sekataloudessa yksityisillä palveluntuottajilla, kolmannella sektorilla ja kirkon diakoniatyöllä suurimpana täydentävänä toimijana on yhä suurempi merkitys julkisen sosiaaliturvajärjestelmän rinnalla. Kiinnostavaa on, että suuri osa diakoniatyön antamasta taloudellisesta avusta tapahtuu työntekijöiden oman kokemuksen mukaan henkisen ja hengellisen työn alueilla. Niiden avulla diakoniatyöntekijät pyrkivät tukemaan asiakkaitaan, jotka ovat pudonneet viimeisenkin julkisen sosiaaliturvaverkon läpi. Diakoniatyöstä on tullut viimesijaisen sosiaaliturvaverkon paikkaaja. Tämä ei uusimman tutkimuksen mukaan näyttäisi kuitenkaan kertovan ristiriidasta eri diakonianäkemyksen välillä, vaan suurimman hädän tunnistaminen ja avun antaminen tapahtuvat ihmisen kokonaisvaltaisen kohtaamisen viitekehyksessä, jonka olottuvuuksia ovat hengellisyys ja sielunhoito. Yksilöllinen työ ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen eivät tämän hetken diakoniassa olekaan vastakkaisia eivätkä edes toisiaan täydentäviä voimia vaan pikemmin ne näyttäisivät olevan yhdentymässä. Tämän mukaan molemmat diakonianäkemykset olisivat voimassa samaan aikaan ja samassa työssä. (Juntunen 2006, 154–176; Grönlund ja Juntunen 2006, 183–185.)

Lama yhdenmukaisti diakonian työkäytäntöjä. Laman jälkeen diakoniatyöntekijöiden kritiikki kohdistui heidän rooliinsa yhteiskunnallisten palveluiden täydentäjänä. Osa heistä ilmaisi varsin voimakkaasti, että he eivät halua olla ”sosiaalityön jatkeita” ja alisteisia yhteiskunnan työlle. Ammattikunnan piirissä oli siten runsaasti ääniä, joiden mukaan he halusivat rajata tehtäviään yhteiskunnan suuntaan ja etsivät ammattinsa ydintä sielunhoidosta. (Malkavaara 2002b, 306–307; Pyykkö 2004, 132–137.) Uusi tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta näyttäisi viestivän, että tämä vaihe on jäänyt taakse ja että näkemykset ja toimintatavat diakoniatyön piirissä olisivat yhdentymässä. (Juntunen, Grönlund ja Hiilamo 2006.) Uutta tutkimusta tarvitaan kuitenkin koko ajan. Erityisen

tärkeää olisi suunnata tutkimusta tulkitsemaan sitä yhteyttä, joka näyttäisi vallitsevan diakoniatyön paternalistisen aatteellisen taustan ja perusolemuksen (Wichern) sekä nykyisin toteutetun diakoniatyön välillä.

VIITE

- 1) Alaluvun ajatukset perustuvat Kari Latvuksen kanssa käymääni keskusteluun.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Helsingin Diakonissalaitoksen arkisto (HDLA), Helsinki

- Hallituksen pöytäkirjat 1986–1987
- Hallintoneuvoston pöytäkirjat 1986–1987
- Vuosikertomukset 1986–1988

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Anttonen, Anneli ja Sipilä, Jorma, Suomalais-ta sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino 2000.

Bartmann, Peter and Jung, Saskia, Country report: Germany. – European churches confronting poverty. Social action against social exclusion. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 176–191.

Cooper, Niall, Country report: Great Britain. – European churches confronting poverty. Social action against social exclusion. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 192–209.

Diakonian vuosikirjat 1985–1991.

Eräsaari, Leena, New Public Management on julkisen sektorin vääryyksiä isä. – Vääryyskirja. Toim. Tuula Helne ja Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto 2006. 87–102.

Grönlund, Henrietta ja Hiilamo, Heikki, Diakonian resurssit ja alueellinen tarve. Panostetaanko diakoniaan kunnan huono-osaisuuden mukaan? – Diakonian tutkimus 2/2005. 98–115.

Grönlund, Henrietta ja Juntunen, Elina, Diakonia hyvinvointijärjestelmän aukkojen

tunnistajana ja paikkaajana. – Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Elina Juntunen, Henrietta Grönlund ja Heikki Hiilamo. Helsinki: Kirkkohallitus 2006. 177–185.

Hallamaa, Jaana, Kristinuskon kertomus ja eurooppalainen sosiaalietiikka. – Rahan teologia ja Euroopan kirkot. Lopun ajan sosiaalietiikka. Toim. Jaana Hallamaa. Juva 1999.

Heikkilä, Matti, Köyhyyden käsitteistä, teoreettisista sisällöistä ja operationalisoinneista. – Diakonian vuosikirja 1988. 38–49.

Helne, Tuula, Sosiaalipolitiikka epävarmassa maailmassa. – Sosiaalinen politiikka. Tuula Helne, Raija Julkunen, Jouko Kajanoja, Sini Laitinen-Kuikka, Tiina Silvasti ja Jussi Simpura. Helsinki: WSOY 2003 a. 17–40.

Helne, Tuula, Sosiaalipolitiikan perusteet. – Sosiaalinen politiikka. Tuula Helne, Raija Julkunen, Jouko Kajanoja, Sini Laitinen-Kuikka, Tiina Silvasti ja Jussi Simpura. Helsinki: WSOY 2003 b. 41–68.

Helne, Tuula ja Karisto, Antti, Syrjäytymisen ongelma. – Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen, toim. Olavi Riihinen. Helsinki: WSOY 1993. 517–532.

Helne, Tuula ja Laatu, Markku: Johdanto, ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen vääryydet. – Vääryyskirja. Toim. Tuula Helne ja Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto 2006. 9–42.

Henttonen, Kai, Eurooppalaisia näkökulmia diakoniatieteeseen. – Diakonian tutkimus 1/2005. 29–37.

Huhta, Ilkka, Sisälähetyksen synty. – Suomen Kirkon Sisälähetysseuran historia. Vuodet 1940–2004. Ilkka Huhta ja Mikko

- Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelut 2005. 14–39.
- Jolkkonen, Jari, Onko köyhyys kohtalo vai valinta? Diakonian teologisia perusteita. – Diakonian tutkimus 2/2006. 112–132.
- Julkunen, Raija, Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino 2001.
- Julkunen, Raija, Universalismista köyhyyspolitiikkaan? – Vääryyskirja. Toim. Tuula Helne ja Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto 2006. 43–60.
- Juntunen Elina, Diakoniatyön taloudellinen apu ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukot. – Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Elina Juntunen, Henrietta Grönlund ja Heikki Hiilamo. Helsinki: Kirkkohallitus 2006. 51–176.
- Järvinen, Saija, Tukiasunto vapautuneen vangin jälkihuoltona. Tutkimus Katuläheystiiton tukiasuntotoiminnasta: valituksi tuleminen, asuminen, pois joutuminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 96. Helsinki 1989.
- Kansanaho, Erkki ja Hissa, Pentti I., Palvelua kirkko. Diakonian oppikirja. Helsinki: Kirjaneliö 1979.
- Kantanen, Marja, Kirkon vastuu tulojen jakautumisesta. – Diakonian vuosikirja 1988. 50–60.
- Kettunen, Paavo, Leipää vai läsnäoloa? Asiakkaan tarve ja diakoniatyöntekijän työnäky laman puristuksessa. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus Sarja A Nro 76. 2001.
- Koskenvesa, Esko, Kirkko ja asunnoton. – Asunnottomuuden arkipäivää. Helsinki: Y-Säätiö 1988.
- Kruus, Lauri, Diakoniatyön kohdentaminen. – Diakonian vuosikirja 1990. 39–43.
- Lehmuskallio, Sakari, Voimavarojen tasaus ja jako. – Diakonian vuosikirja 1988. 18–23.
- Lindqvist, Martti, Aikamme ihmisen tilanne diakonian haasteena. – Diakonian vuosikirja 1990. 30–38.
- Malkavaara, Mikko, Yhteisvastuun viisi vuosikymmentä. – Ei etsi omaansa. Tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta. Toim. Mikko Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelut 2000 a. 127–227.
- Malkavaara, Mikko, Kirkko muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirkko toisen maailmansodan jälkeen, 1944–2000. – Kristinuskon Suomessa. Kristinuskon historia 2000. Osa 3. Eino Murtorinne, Kaarlo Arffman, Mikko Malkavaara, Hannu Mustakallio ja Jussi Nuorteva, Espoo: Weilin & Göös 2000 b. 200–245, 252–263.
- Malkavaara, Mikko, Sodasta laman kynnykselle. Köyhyys ja diakonia hyvinvointivaltiota rakennettaessa. – Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toim. Virpi Mäkinen. Jyväskylä: Arene 2002 a. 221–261.
- Malkavaara, Mikko, Nälkä ja köyhyys kirkon asiaksi. Näkökulmia laman ja markkinakilpailun aikaan. – Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toim. Virpi Mäkinen. Jyväskylä: Arene 2002 b. 283–312.
- Malkavaara, Mikko, Diakonikoulutus Järvenpäässä 50 vuotta. – Diakonian tutkimus 1/2004. 37–44.
- Malkavaara, Mikko, Country report: Finland. - European churches confronting poverty. Social action against social exclusion. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 160–175.
- Malkavaara, Mikko, Sisälähetysseura – Kirkkopalvelujen toinen juuri 1993–2004. – Suomen Kirkon Sisälähetysseuran historia. Vuodet 1940–2004. Ilkka Huhta ja Mikko Malkavaara. Helsinki: Kirkkopalvelut 2005. 266–361.
- Mäntysaari, Mikko, Syrjiikö sosiaalityö? – Vääryyskirja. Toim. Tuula Helne ja Markku Laatu. Helsinki: Kelan tutkimusosasto 2006. 115–134.
- Niemelä, Pauli, Näkökohtia diakonin ammatikuvasta empiirisen tutkimuksen valossa. – Diakonian vuosikirja 1986. 24–30.
- Noordegraaf, Herman, Country report: The Netherlands. - European churches con-

- fronting poverty. Social action against social exclusion. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 210–225.
- Osallisuuden ja vastuun yhteisö. Diakonia- ja yhteiskuntatyön linja 2010. Helsinki: Kirkkohallitus 2003.
- Pavlovic, Peter, The churches and the poverty in Central and Eastern Europe. – European churches confronting poverty. Social action against social exclusion. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 98–114.
- Perho-Santala, Maija, Hädän tunnistaminen. – Diakonian vuosikirja 1989. 74–78.
- Plit, Keijo, Kirkon asuntopoliittika – diakonian konkreettinen osa-alue. – Diakonian vuosikirja 1987. 17–20.
- Pulma, Panu, Vaivaisten valtakunta. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka, Kyösti Urponen. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto 1994. 15–70.
- Pyykkö, Raija, Valtion ja kirkon välissä: ammatillisen seurakuntadiakonian muutou- tuminen. - Hyvinvointityön ammatit. Toim. Lea Henriksson ja Sirpa Wrede. Helsinki: Gaudeamus 2004. 110–143.
- Ryökäs, Esko, Diakonianäkemyksemme. Tutkimus eri diakonianäkemyksien esiintymisestä diakonian viranhaltijoiden, teologi- en ja luottamushenkilöiden keskuudessa vuonna 1989. Tampere: Kirkon tutkimus- keskus Sarja B Nro 62. 1990.
- Ryökäs, Esko, Oppiiko diakonian? Vuosina 1986 ja 1987 hyväksytyjen diakonian koulutusohjelmien onnistuneisuus. Tam- pere: Kirkon tutkimuskeskus Sarja B Nro 79. 2000.
- Ryökäs, Esko, Kokonaisdiakonia. Diako- niakäsityksen opilliset liittymät. Diako- nia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 14. Helsinki 2006.
- Saari, Juho, Kainulainen Sakari ja Yeung, Anne Birgitta, Altruismi. Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Helsinki: Yliopistopaino 2005.
- Satka, Mirja, Sosiaalinen työ peräänkatsoja- miehestä hoivayrittäjäksi. - Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jouko Jaakko- la, Panu Pulma, Mirja Satka, Kyösti Urpo- nen. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto 1994. 261–340.
- Schenk, Martin, Country report: Austria. - European churches confronting poverty. Social action against social exclusi- on. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 117–130.
- Sihvo, Jouko, Yhteiskunnan muuttumisen vai- kutus seurakuntasisaren työhön. - Diako- nia ja muuttuva yhteiskunta. Toim. Pentti I. Hissa. Helsinki: Kirkon diakoniatuimikunta 1970. 46–68.
- Sipilä, Jorma, Sosiaalipoliittika. Helsinki: Tammi 1970.
- Smedberg, Ninni, Country report: Sweden. - European churches confronting poverty. Social action against social exclusi- on. Herman Noordegraaf and Rainer Volz (Eds.). Bochum: SWI Verlag 2004. 226–245.
- Taipale, Ilkka, Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsin- gistä vuosilta 1937–1977. Diss. Helsinki. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja n:o 32. Jyväskylä 1982.
- Uusitalo, Hannu, Mihin suuntaan elinolomme ovat muuttumassa? – Diakonian vuosikirja 1987. 21–29.
- Vallisaari, Mirja (toim.), Kohti ihmistä. Raportti kirkkopäivistä Helsingissä 6.-9.8.1987. Helsinki: SKSK-Kustannus 1987.
- Veikkola, Juhani, Työstä syrjäytyminen työ- keskeisessä yhteiskunnassa. – Diakonian vuosikirja 1988. 24–29.
- Elina Juntunen, Henrietta Grönlund ja Heikki Hiilamo, Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisen sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. Helsinki: Kirkkohallitus 2006.
- Viirre, Pekka ja Ranttilä, Kari M., Velkojen sovittelu. – Diakonian vuosikirja 1990. 78–84.

Vikström, John, Miten seurakuntalainen voi muuttaa rakenteita hädän ja kärsimyksen poistamiseksi? – Diakonian vuosikirja 1989. 66–73.

Yeung, Anne Birgitta, Re-emergence of the Church in the Finnish Public Life? Christian Social Work as an Indicator of the

Public Status of the Church. – Journal of Contemporary Religion 18 (2/2003). 197–211.

Yeung, Anne Birgitta, Diakonia hyvinvointivaltion puolustajana? Terveisiä diakonia-työntekijöiden perspektiivistä. – Diakonian tutkimus 1/2006. 39–43.

Altruismi – moraalinen ideaali vai käytännön arkea

Mikko Malkavaara & Anne Birgitta Yeung

Erottamaton osa ihmisyyttä

Olenainen osa inhimillisyyttä on auttaminen eli altruismi. Auttaminen on universaalista; altruismia on löytynyt kaikista tähän asti tutkituista yhteiskunnista. Altruismilla viitataan yleisesti ottaen tekoihin, joissa otetaan huomioon toiset ihmiset ja heidän hyvinvointinsa, eli altruismi on toisen hyvinvoinnin huomioonottavaa toimintaa. Altruismi on antamista – rahan, avun, ajan tai muun luovuttamista itseltä toiselle.

Auttaminen ei ole oleellinen osa vain yksilötason ihmisyyttä vaan luonnollisesti myös yksi ihmisyyhteisöjen kulmakivistä. Yhteiskuntatieteen klassikoista esimerkiksi Emile Durkheimin mukaan altruismia on kaikkialla, missä on yhteisöjä, koska niissä on myös solidaarisuutta. Hänen mukaansa altruismia on esiintynyt jokaisen ihmisen tajunnassa alusta alkaen. Epäitsekkyydestä on Durkheimin mukaan määrä tulla sosiaalisen elämämme syvin perusta; ihmiset eivät voi elää ilman yhteisymmärrystä ja molemminpuolisia uhrauksia liittymättä yhteen voimakkaalla ja kestäväällä tavalla.

Altruismin kristilliset juuret

Länsimaisessa yhteiskunnassa tänäkin päivänä vallitsevat käsitykset hyvyydestä ja pahuudesta, oikeastaan siis pyyteettömästä epäitsekkyydestä ja itsekkyydestä, ovat osin sidoksissa kristilliseen ajatteluun ja kristinuskon syntyyn. Länsimaisen ajattelun perustana pidetyssä antiikin filosofiassa pyyteettömyys oli verrattain vieras aihe. Laupiaan samarialaisen etiikka ei ole sukua antiikille, se edusti jotakin kokonaan uutta. Kristinuskon kasvun ja leviämisen myötä toisista huolehtimisen eetoksesta tuli länsimaisen etiikan tradition kulmakivi. Lähimmäisenrakkaudesta ja avun pyyteettömästä antamisesta tarvitseville tuli moraalin korkein ihanne.

Ihminen voi siis tehdä hyvää, hän voi oppia tekemään hyvää, hän voi kasvaa tekemään hyvää ja hän voi tuntea velvollisuudekseen tehdä hyvää. Mutta tunnemme hyvin myös toisen puolen, jota kuvaa sananparsi: ihminen on ihmiselle susi. Silloin ei ole kyse hyvääntahtoisuudesta toista ja toisia kohtaan, vaan raatelevasta oman edun tavoittelusta, jopa toisen kustannuksella.

Kirjoituksen taustalla on kaksi lähdettä: 1) Malkavaara, Mikko. Puhe Omaishoitajaliiton 15-vuotisjuhlassa, Helsinki, Eduskunnan uusi rakennus 23.5.2006 ja 2) Yeung, Anne Birgitta. 2006. Antamisen ilo – suurin ilo? – Duodecim 23/2006 [tulossa].

Itsekkyiden perusoletus – mutta onko se koko totuus?

Renessanssin ja uuden ajan myötä ihmistä alettiin tarkastella yhä enemmän hänen itsekkyytensä näkökulmasta. Itsekkyys- eli egoismiteorioiden pohjalta korostetaan ensinnäkin, että ihmisellä on oikeus tavoitella omaa hyvänsä ja omaa etuaan. Toisen teorian, psykologisen egoismin, mukaan ihminen on luonnostaan sellainen, että hän tavoittelee suurinta mahdollista hyvää itselleen. Esitetään siis kokemuseräisenä tosiasiana, että ihminen toimii itsekkäästi. Onpa jopa esitetty teoria itsekkään geenin olemassaolosta. Sen ydinajatus on, että ihminen ei toimi pohjimmiltaan ryhmiensä, perheidensä tai edes itsensä hyväksi, vaan yksinkertaisesti geeniensä hyväksi, omia geenejään mahdollisimman tehokkaasti levittäen (eli tästä syystä mm. jälkeläisiään ja sukulaisiaan auttaen).

Oli miten oli, on eittämätön tosiasia, että yhteiskuntaamme ohjataan sen oletuksen varassa, että ihminen on itsekäs. Tämän pohjalta toimii talous, hallinto, politiikkakin. Sen vahvistavat myös yksilöiden arkikokemukset. Erilaisten vaihtoehtojen joukosta pyrimme tavallisesti valitsemaan sen, joka suosii ensiksikin meitä itseämme, mutta myös – tämän lisäksi toivottavasti – läheisiämme tai kaltaisiamme. Tämän oletuksen mukaan yksilö, kotitalous tai yritys pyrkii saamaan itselleen hyötyjä ja resursseja niin paljon kuin on ajateltavissa ja/tai mahdollista. Jokainen toivoo tai pyytää hiukan lisää – ja toivoo vaikkapa saavansa jonkin tavaran tai palvelun hieman halvemmalla. Tämä on useimmiten täysin itsestään selvää ja sitä pidetään luonnostaan oikeutettuna. Koko markkinatalous, ja sitä koossa pitävä kilpailuperiaate, nojaa täysin itsekkääseen ihmiskäsitykseen. Elämme siis historian vaihetta, jossa ihmisen itsekkyys on hyväksytty lähes luonnollain kaltaiseksi elämää ohjaavaksi ja vaikuttavaksi tekijäksi. Niin vahva on kilpailuperiaatteen vaikutus ajassamme.

Tämä ei ole kuitenkaan koko totuus. Samalla kun oma kokemuksemme vahvistaa sen, että ihminen on itsekäs, meillä on vahvoja kokemuksia täysin vastakkaisesta käyttäytymisestä, epäitsekkydestä. Joissakin tilanteissa teemme valintoja, joiden mukaan toimimme kokonaan toisen tai toisten hyväksi, joskus jopa vastoin omaa välitöntä etuamme. Joskus jopa uhraamme sen, mikä olisi itsellemme hyvää, toisen eduksi. Meistä jokainen on joskus elämänsä varrella ollut myös vuolaan ja vilpittömän avun kohteena. Itsekkyysoletukset ovat olleet kuitenkin niin vallitsevia, että ihmisten käyttäytymisen epäitsekäs puoli on jäänyt tutkimuksessa melko vähälle huomiolle. Vasta aivan viime vuosina ihmisen altruismi on alkanut kiinnostaa tutkijoita enemmän. Siitä siis tiedetään yllättävän vähän.

Altruismin velvollisuus?

Yksi keino selittää hyvän tekemisen olemassaoloa on ottaa käyttöön velvollisuudentunteen käsite. Filosofi Immanuel Kantin mukaan puhutaan kantilaisesta velvollisuusmoraalista, jonka mukaan ihmisen toiminnalla on moraalista arvoa vain silloin, kun hän auttaa toista pelkästä velvollisuudesta ja puhtaasta velvollisuudentunnosta, eli kunnioituksesta moraalilakia kohtaan. Kant korosti teoriassaan korkeimpana hyveenä sellaista altruismin muotoa, jossa toimintaan eivät vaikuta minkäänlaiset henkilökohtaiset tai emotionaaliset siteet autettavaan. Hänen ajatuksensa mukaan ihmisen tulee auttaa, vaikka autettava ei herättäisi hänessä minkäänlaista auttamisen halua tai esimerkiksi säälin tunnetta. Tällainen täydellisen pyyteetön, velvollisuudesta nouseva auttamisihanne nostetaan usein altruismin korkeimmaksi ideaaliksi. Toisaalta tätä teoriaa ja näkemystä vastaan on esitetty Kantin ajoista alkaen runsaasti kritiikkiä.

Oikeastaan nykyisessä altruismikeskustelussa ja -tutkimuksessa ei ole kiinnostuttu jäljittämään tai pohtimaan puhtaasta velvollisuudesta nousevaa täysin pyyteetöntä altruismia. Ehkä sellaista ei juuri olekaan, vaikka sitä kuinka pidettäisiin ihanteena. Esimerkiksi kun ihminen auttaa hänelle itselleen tuntematonta muukalaista, jonka elinolojakaan hän ei tunne, vaikkapa rahankeräyksen välityksellä, hän voi saada siitä itselleen jotakin, mielihyvää, hyvän olon tunteen siitä, että on tehnyt hyvää.

Kokemus siitä, että hyvän tekemisestä voi saada itselle mielihyvää, on tavallaan osoitus siitä, että altruismi, lähimmäisenrakkkaus, on jatkuvasti hyvin merkittävä arvo yhteiskunnassamme. Se on kaiketi myös osoitus siitä, että ihminen on sosiaalinen olento, joka on kiinnostunut myös muista kuin vain itsestään. Ajatuskulkua voi mennä seuraavasti: kun olen tehnyt hyvää, palkitsen itseäni siitä mielihyvän tunteella, koska arvostan hyvän tekemistä – jos en tuntisi mielihyvää, se olisi minulle yhdentekevää.

Tutkimukset vahvistavat sen, että lähimmäisenrakkautta pidetään arvona. Se kertoo ihmisistä ja ihmislunnonsta hyvää. Me uskomme hyvään ja meillä on runsaasti kokemuksia siitä, että ihmiset sekä tarkoittavat että tekevät hyvää toisilleen.

Altruismin vallankumous

Sosiaalipsykologian, sosiologian, taloustieteiden ja yhteiskuntatieteiden piirissä onkin meneillään ajattelutavan mullistus. Ihmisen käyttäytymistä ei selitetä enää egoismilla ja oman hyödyn tavoittelulla ainoana selitysmallina, vaan jatkuvasti tehdään lisää havaintoja siitä, että aito altruismi on totta. Uudessa ajattelutavassa ei kuitenkaan nähdä altruismia ja egoismia toisilleen äärimmäisinä vastakohtina,

vaan pikemminkin jatkumona. Ne voivat myös sekoittua toisiinsa; sama teko voi olla toista tukeva ja huomioonottava, siis altruistinen, mutta samalla kuitenkin sellainen, joka hyödyttää myös itseä, eli egoistinen.

Itsekäs kilpailuajattelu muodostaa talouselämän ja yhteiskuntasuunnittelun keskeisen tukirangan. Mutta elämämme olisi täysin sietämätöntä, ellei sen rinnalla vaikuttaisi toinen voima, ihmisten keskinäinen altruismi, toinen toisesta välittäminen. Altruismi on kulmakivenä myös yhteiskunnalliselle koheesiolle, siis kiinteydelle ja jäsenten yhteenkuuluvaisuuden tunteelle, yksilöiden jokapäiväiselle hyvinvoinnille sekä (osin uskontoperustaisten) arvojen toteutumiselle elämän arjessa.

Tutkimus muuttaa perusolettamuksiaan yleensä melko hitaasti ja vain hyvin perustelluista syistä. Onkin mielenkiintoista tietää, tuoko altruistisen ihmiskäsityksen laajempi teoreettinen ymmärtäminen jotakin todella uutta yhteiskuntaamme, vai jääkö sosiobiologinen yksilöiden ja ryhmien välinen kilpailuajatus hallitsevaksi selitysmalliksi, johon epäitsekään ihmisen laajempi ymmärtäminen tuo vain pikanetin lisämausteen.

Altruismin tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita lähinnä ihmisten teoista, siis hyvistä töistä. Altruismia ymmärtääksemme meidän ei kuitenkaan pitäisi jäädä pohtimaan pelkkiä tekoja, vaan niihin olisi liitettävä myös arvot, asenteet ja kaikki se mihin ihmiset luottavat ja mitä he epäilevät. Kaiken kaikkiaan ihmisiä ei ehkä lainkaan pitäisi määritellä altruisteiksi ja ei-altruisteiksi, vaan pikemmin meidän pitäisi nähdä, että joka tapauksessa käyttäytymisessämme molemmat puolet ovat jollakin tavalla aina läsnä. Toisenkinlainen laajennus olisi tehtävä: tähän asti altruistit on yleensä määritelty hyvän tekijöiksi, siis vain antajiksi, ei lainkaan sen vastaanottajiksi. Altruismi on kuitenkin vuorovaikutusta, johon kuuluu avun antamisen ohella sen vastaanottaminen ja kumpaankin liittyvät oheisreaktiot. Tällä altruismin laajemmalla ymmärtämisellä on myös yhteisöllistä ja yhteiskunnallista merkitystä. Samoin altruismin ymmärtäminen jää vaillinaiseksi, jos pitäydymme tarkastelemaan vain yksilöitä kiinnittämättä huomiota sosiaalisiin ryhmiin ja instituutioihin. Näihin liittyy paljon niitä rakenteita, jotka ylläpitävät yhteiseen hyvinvointiin tähtääviä arvoja.

Vaikka tutkijat työskentelevät aiempaa aktiivisemmin ymmärtääkseen epäitsekkyyttä, viimeaikaiset selvitykset esimerkiksi suomalaisten arvoista osoittavat valitettavasti kehitystä yksilökeskeisempään ja egoistisempaan suuntaan. Yhteisölliset arvot kasvoivat syvän laman aikaan 1990-luvun alussa, mutta kehitys pysähtyi saman vuosikymmenen jälkipuoliskolla nousukauden käynnistyttyä jälleen. Silti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja korkean yhteiskunnallisen moraalien vaatimukset edelleen vahvistuivat, mutta toisaalta myös politiikkaan ja yhteiskunnan tasolla tehtävien ratkaisujen kaikkivoipaisuuteen kohdistuva frustraatio kasvoi. Tulevaisuus jää nähtäväksi.

Yhteisöllisyyden kaipuu

Viime vuosina on todettu, että suomalaisten luottamus yhteiskunnan tuottamia hyvinvointipalveluja kohtaan on vähentynyt. Vahvoina piirteinä asenteissa korostuvat kuitenkin velvollisuudet, yhteinen hyvä ja lähimmäisenrakkaus. Tämä osoittaa, että yksilöllistymisen vahvistumisesta huolimatta emme todellakaan ole vapaita ja riippumattomia toisistamme, vaan muodostamme erilaisia ryhmiä, yhteisöjä ja verkostoja, joissa olemme keskenämme vuorovaikutuksessa ja joiden välityksellä ilmennämme sitä, että tarvitsemme toisiamme. Yksi ajan ilmiö, joka ilmentää yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden leikkauspistettä on esimerkiksi vapaaehtoistyön kasvu. Siinä vapaat yksilöt ilmoittautuvat vapaaehtoisesti tekemään jotakin toisten hyväksi.

Tämän päivän yksilökorostus ja samanaikainen yhteisöllisyyden kaipuu muodostaa dilemman, jonka selvittäminen todennäköisesti auttaisi monien suurten kysymysten ratkaisemisessa. Kuulumme Euroopan nopeimmin ikääntyviin kansoihin. Esimerkiksi tähän tosiasiaan liittyvät kysymykset ovat niitä, joissa egoistisen yksilökorostuksen ja enemmän altruistisen yhteisöllisyyden sekä toinen toisistaan riippuvaisuuden tunteen näkemisellä samana jatkumona ja toisiinsa sekoittuneina voi olla yhteiskunnallisen kehityksen kannalta merkitystä.

Altruismi arjessa – esimerkkinä omaishoito

Uuteen yhteisöllisyyteen liittyy myös esimerkiksi omaishoidon ymmärtäminen vahvasti yksilöllisenä tekona – ja sellaisena toki altruistisena – mutta myös koko yhteiskuntaa rakentavana ja sille hyödyllisenä toimintana.

Yksittäinen omaishoitotilanne on kuin laboratorio kaiken sen tutkimiseen, mistä edellä on kirjoitettu. Omaishoitajat ovat ilman muuta suuria altruisteja. Jokainen heistä – motiiveista riippumatta – on valinnut elämänmuodon, jonka keskuksena on oman läheisen tukeminen ja auttaminen asioissa ja tilanteissa, joissa tämä ei selviä ilman tukea. Yksilöllisen valinnan rinnalla on nähtävissä se valtaisa yhteiskunnallinen merkitys, joka omaishoidolla on. Kuitenkin siitä huolimatta, että omaishoito on monessa tapauksessa sankariteko ja mitä suurinta henkilökohtaista uhrautuvaisuutta, se on myös vastavuoroista yhteyttä ja sellaisena palkitsevaa. ”Kaveria ei jätetä”, kuuluu tuttu lause sodan kauheuksien keskeltä. Moni ajattelee: läheistä ei jätetä, yhtä hyvin minulle olisi voinut käydä noin.

Omaishoitajat tuntevat hyvin myös ajatuksen vastuusta ja velvollisuudentunteesta. Läheskään aina yksilöistä ei tunnu hyvältä uhrautua ja kieltäytyä omista tarpeistaan toisen hyväksi. Siinä on kyse jatkuvasta henkisestä kasvusta ja sisäisestä kamppailusta, joka käsittääkseni koituu yleensä aina lopulta lähimmäisen parhaaksi. Omaishoitotilanteessa elävät muodostavat myös omanlaisensa verkoston, joka

valitettavasti on usein aika harvasilmäinen. Mitä paremmin samaa elämäntilannetta elävät ovat tietoisia toisistaan, sitä enemmän he voivat puolestaan tukea toinen toistaan. Yksilöllisen ja yhteisöllisen tuleminen lähelle toisiaan on omaishoidon kohdalla mitä suurimmassa määrin totta.

Altruismi ei siis todellakaan ole vain saavuttamaton ihannekuva, vaan se on mitä arkisimmalla tavalla totta jokapäiväisessä elämässä.

Miksi toinen auttaa, toinen ei?

Vaikka kuinka olemme saman evoluution tuotetta, väistämätön tosiasia arkikokemuksen perusteella on kuitenkin se, että jotkut ihmiset ovat toisia auttamishaluisempia ja -valmiimpia. Mistä tämä johtuu? Mikä erottaa altruistisen yksilön vähemmän altruistisesta?

Auttaminen on yksilön sisäisten ja ulkoisten tekijöiden summa. Tutkimukset painottavat erityisesti seuraavia neljää tekijää:

- Ympäristöön liittyvät tekijät: esim. pienissä maaseutuyhteisöissä auttamisen normit ovat vahvemmat.
- Vuorovaikutukseen liittyvät elementit: ihmiset ovat mm. sitä valmiimpia auttamaan yksilöä, mitä samanlaisemmasta (suhteessa heihin itseensä) yksilöstä on kysymys.
- Yksilön mielentila: mitä onnellisempi, mitä paremmalla `tuulella`, ja mitä enemmän sympatiaa ja myötätuntoa yksilö kokee, sitä todennäköisemmin hän auttaa.
- Yksilön piirteet: mm. terve itsetunto ja sosiaaliset vuorovaikutustaidot (sekä joidenkin tutkimusten mukaan myös uskonnollisuus ja feminiinisiä piirteitä korostava kasvatus) edistävät auttamista.

Summa summarum: jos altruistisia yksilöitä pitäisi luonnehtia yhdellä sanalla, se olisi "perspektiivi", eli se, kuinka yksilö näkee itsensä ja ennen kaikkea suhteensa muuhun maailmaan. Altruistinen perspektiivi on monipuolisten elementtien rakennelma: kognitio, maailmankuva, odotukset suhteessa itseen ja toisiin, empatia ja sympatia, sekä omakuva. Se on yhteydentunnetta toisiin ihmisiin, jota auttajan on vaikea pukea sanoiksi. Moni heroisen altruistisen teon tehnyt yksilö on tutkimuksissa todennut: "En olisi voinut muuta. He ovat ihmisiä kuten minäkin." Sama kuvaus sopii varmasti moneen omaishoitajaankin.

Altruismin tulevaisuus – ja diakoniatyön rooli

Voiko tällaista auttamisen perspektiiviä edistää ja opettaa? Vastaus on toden totta myönteinen. Otetaan esitemerkiksi koulumaailma. Tutkimuskirjallisuus antaa vinkkejä erityisesti kahdesta teemasta. Ensiksikin altruistista perspektiiviä voidaan edistää harjoittelemalla vuorovaikutukseen liittyviä elementtejä: siteet toisiin ihmisiin, empatian sekä auttamisnormien tukeminen, ja huolenpidon harjoittelu, esimerkiksi

vapaaehtoistoiminnan kautta. Toiseksi, vastuullisuutta voidaan edistää erityisesti sosiaalisen ”monipuolistamisen” ja verkottumisen kautta – eli pyrkien edistämään jokaisen yksilön kanssakäymistä mahdollisimman erilaisten ihmisten kanssa. Kyse on yhteiseen arvoon kasvattamisesta: mitä altruistisempi ja yhteisöllisempi yhteiskunta on, sitä luottavaisempia ja onnellisempia yksilöt ovat. Tämä on toki kansantaloudellisestikin äärimmäisen arvokas tekijä, mikäli asiaa halutaan tarkastella tällaisesta näkökulmasta.

Koulun ja kirkon soisi toimivan altruismin kasvatuksessa enemmän yhteistyössä. Kuinka esimerkiksi diakoniatyön tuki voisi saada kasvot rippikoulutyön kautta? Kuinka apua tarvitsevien ryhmistä voisi tulla koululaisille tuttuja? Vaikka kyse olisi rippikouluryhmän vanhusten ulkoiluttamisen tai laulattamisen lyhyistä projekteista, avun tuominen voisi jäädä monen nuoren mielessä itämään. Jossakin sopivassa elämänvaiheessa ehkäpä kynnyks esimerkiksi seurakunnan vapaaehtoistojaksi voisi olla huomattavasti matalampi.

Laajemmin kulttuurimme ja yhteiselämämme tasolla auttamiskulttuurin jatkumisen kannalta ratkaisevia tekijöitä on kaksi: yhtäältä vahvojen sosiaalistavien siirtymien ylläpito ja toisaalta vahva yhteistoiminnallinen kulttuuri. ”Sosiaalistavia siirtymiä” on arkielämässämme kolmenlaisia: vertikaalisessa siirtymässä arvot ja asenteet siirtyvät vanhemmilta lapsille, horisontaalisessa siirtymässä arvot muuttuvat vertaisoppimisen avulla, esimerkiksi ystävien kesken, ja yleisemmässä sosiaalistavassa siirtymässä toiminta yleistyy erilaisten rituaalien, koulutusjärjestelmien tai vaikkapa tiedotusvälineiden välityksellä.

Juuri viimeksi mainitussa – sosiaalistavassa siirtymässä – on suuri merkitys kirkolla ja erityisesti sen diakoniatyöllä. Merkitystä ei ole vain ”asiakkailta”, vaan myös paljon laajemmalla ihmisten puhuttamisella, jota diakoniatyö voi tehdä: ottamalla osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun, nostamalla hädän teemoja esille ja näkyviin sekä tekemällä auttamisen arvoa ja tekoja tietoiseksi. Kirkko voi tänään olla yksi näkyvimpiä altruismin instituutioita Suomessa.

Altruismi käytännön arkena ei ole pelkkä haavekuva. Toivoa siis on – jatkossakin.

KIRJALLISUUTTA

Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko & Malkavaara, Mikko (toim.) (2000). *Kirkonkirjat köyhyydestä. Kirkkopalvelujen julkaisuja 5*. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Malkavaara, Mikko (toim.) (2000). *Ei etsi omaansa : tutkimuksia altruismista ja yhteisvastuusta. Kirkkopalvelujen julkaisuja 4*. Helsinki: Kirkkopalvelut.

Saari, Juho & Kainulainen, Sakari & Yeung,

Anne Birgitta (2005). *Altruismi. Antamisen lahja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Helsinki: Yliopistopaino.

Yeung, Anne Birgitta (2006). *In Search of a Good Society. Introduction to Altruism Theories and Their Links with Civil Society*. CSWP 24. London: LSE.

Yeung, Anne Birgitta (2006). *Antamisen ilo – suurin ilo? – Duodecim 23/2006 [tulossa]*.

Mitä diakonian pitäisi olla

Esko Ryökäs

Luopiokeisari kertoo diakoniasta

Rooman valtakunnan viimeinen pakanallinen keisari oli Julianus Luopio (Apostata) (AD 332–363). Hän sai lisänimensä luopuessaan kristinuskosta ja palatessaan roomalaisten aikaisempien jumalien palvelemiseen. Julianus Apostatan kirje pakanalliselle arkkipiispa Arsaciukselle noin vuodelta 350 jKr. käsittelee avustavaa toimintaa. Kirjeessään hän käskää kyseisen pakanapapin järjestämään jokaiseen kaupunkiin hospitaaleja. Perustelu on paljonpuhuva:

emmekö me näe, että se, mikä on kaikkein voimakkain tekijä ateismin [tarkoittaa siis tässä: kristinuskon] menestykselle, on sen rakkaudellisuus vieraita kohtaan - - -?
(Illich 2004, 8.)

Kirjeessään kristinuskon kannalta pakanallinen keisari yllyttää pakanapappia rakkauden tekoihin, kristityt esimerkkinään. Tässä näemme diakonian varhaisen toiminnan merkityksen hyvin konkreettisesti: pakanallisuuskontoinen keisari yllyttää pakanapappia seuraamaan kristillisen palvelevan rakkauden esimerkkiä.

Esityksessäni nostan esille muutamia näkemyksiä siitä, mitä diakonian pitäisi olla. Etenen aikahistoriallisessa järjestyksessä, keskittyen Suomeen. Aineistonani ovat keskeiset tekstit, jotka määrittelevät diakonian toivetilaa.

Samalla pyrin osoittamaan, että diakonian määrittelyssä on kysymys monen eri asian määrittämisestä yhtä aikaa. Kun puhutaan oikeasta diakoniasta, siitä mitä diakonian oikeastaan pitäisi olla, näkemyksellinen keskustelu sisältää mittavan määrän kannanottoja moninlaisiin opillisiin seikkoihin. Kirjoituksessani nostan teksteistä esiin näitä asioita.

Edellä esitetty Julianus Apostatan esimerkki kertoo siitä, millä perusteella hyviä tekoja voi tehdä. Keisarin rakkaudellisen toiminnan taustalla ei missään muodossa ole kristinuskko. Silti hän yllyttää pakanapappia tekemään rakkaudellisia tekoja. Hän pitää sitä siis mahdollisena. Se tarkoittaa, että teon rakkaudellisuus ei ole pelkästään kristinuskon ymmärrettävissä. Järki, inhimillinen ajattelu kertoo, mikä on rakkaudellisen toiminnan sisältö. Oppikysymyksenä tässä on kysymys uskon ja järjen suhteen määrittelystä. Kysymys on siitä, kuinka paljon viisautta ihmisellä on ikään kuin syntyjään, ja tuleeko uskon kautta jotain uutta, muilta salattua viisautta. Samalla on kysymys siitä, miten Jumala ilmoittaa itsensä: mikä diakoniassa on yleisen ilmoituksen ja mikä erityisen ilmoituksen asiaa.

Otto Aarnisalo

Suomalaisen diakonian ymmärtämiselle merkittävä on ollut Otto Aarnisaloon puheen-
vuoro. Hänen mukaansa diakoniakäsitteen olennolliset määritykset ovat seuraavat:
diakonia on 1) *kristillinen* toimi, erotukseksi tavallisesta, humanisessa tarkoituk-
sessa harjoitetusta hyväntekeväisyydestä; 2) *seurakunnallinen* toimi, erotukseksi
yksityisestä; 3) *viranomaisesti järjestetty*, erotukseksi satunnaisista toimenpiteistä
ja erilaisten seurakunnallisten luottamusmiesten toimittamasta hyväntekeväisyy-
destä; 4) *vapaa*, erotukseksi lakimääräisestä eli pakollisesta; 5) *laupeudentoimi*,
erotukseksi kirkonpalvelijain, tavallisten kirjainmyyjäin, maallikkosaarnaajain, jopa
tavallisten sairaanhoitajain toimesta; ja vihdoin 6) *saarnatoimen rinnalla käyvä ja
sen tukeeksi tapahtuva*, erotukseksi esim. semmoisten yhdistysten toimittamasta
hyväntekeväisyydestä, jotka eivät tahdo asettua minkäänlaiseen riippuvaisuussuh-
teeseen kunkin paikallisseurakunnan viranomaisiin kaitsijoihin. Lyhyesti: *diakonia
on kristillisen seurakunnan viranomaisesti järjestetty, vapaa, saarnatoimen rinnalla
käyvä ja sen tukeeksi tapahtuva laupeudentoimi.* (Lillqvist 1899, 15.)

Otto Lillqvist, myöhemmin Aarnisalo, tekee muutamia linjauksia. Kristillinen
toiminta ei ole pelkkää humanista hyväntekeväisyyttä, ei yksityistä, eikä sattuman-
varaista. Näillä hän määrittelee kirkollisen toiminnan luonteen. Opillisesti kysymys
on kirkkokäsityksestä. Hänen mukaansa kirkollinen diakonia on järjestetty ja
seurakuntiin organisoitua toimintaa. Seurakuntaorganisaatio voi tehdä diakoniaa.
Toiminnan sisällöstä hän tekee tärkeän erotuksen: toiminta on vapaata, ei pakollista
eli lakimääräistä. Näillä muotoiluillaan hän ottanee kantaa toimintamuotoihin, kuten
hän myös jatkaa määrittellessään työn sisällön laupeudentoimeksi. Toiminnan tulee
hänen mukaansa tapahtua saarnatoimen rinnalla eli paikallisseurakunnissa, ei
yhdistyksissä. Tässä hän ottaa kantaa työn sisältöön: mitä on kristillinen toiminta
maailmassa, työn tekeminen. Kaikilla näillä määritteillään Aarnisalo ankkuroi dia-
konian paikallisseurakunnan toimintaan. Hänellä on tietty näkemys seurakunnan
tehtävästä ja tämän hän soveltaa diakonian määrittelyyn. Diakonia on yksi toiminnan
muoto Aarnisaloon ekklesiologiassa. Muotoilulla määritellään kanta yhdistyksien
ja instituution suhteeseen, kirkon näkyvään ilmenemiseen ja kirkollisen viran
mahdollisuuksiin.

Eino Sormunen

Eino Sormunen määritteli Diakonian oppikirjansa uusintapainoksessa *Diakonian
käsikirja* vuonna 1952 diakonianäkemyksen:

Vihan, epäluulon ja katkeruuden voimat ovat nykyään vallalla maailmassa. Kansojen
välillä vapaata ja luottamuksellista yhteyttä estävät nyt monenlaiset muurit. Maailma

kaipaa rakkautta, joka ei etsi omaansa. Yleisinhimillinen siveysoppi, usko ihmisessä itsessään piileviin hyvyden ja rakkauden voimiin on ankarana todellisuuden edessä osoittautunut harhakuvitelmaksi ja jättänyt murtuessaan jälkeensä siveellisyyden luhistumista ja voimattomuutta. Monella taholla julistetaan peittelemättä, että ihminen on eläin, hän on peto, jonka toimintaa määrää vain itsekkyyden ja voimakkaamman oikeus. On vain yksi tie ihmisten luo: omaansa etsimätön, uhratuva ja palveleva rakkaus. Diakonian on yhä uudelleen korostettava: se on pyyteetöntä, persoonallista palvelemista; se aloittaa huonoimmasta päästä; se perustuu uhuriin. (Sormunen 1952, 139.)

Sormunen näkee diakonian varsin ihanteellisesti. Diakonia on pyyteetöntä, omaansa etsimätöntä, uhratuvaa ja palvelevaa. Tekstin muotoilujen takaa tunnistaa tuolloin tuoreen W. Brandtin kirjan *Dienst und Dienen im Neuen Testament* (1931), johon myös Sormunen itse viittaa (Sormunen 1952, 6).¹ Aikahistoriallisena taustana on toisen maailmansodan läheisyys, opillisesti näkökulmana on syntikäsite ja ihmiskäsite. Samalla mukana on käsite uskon vaikutuksesta elämään ja ihmisen tekoihin. Uskova elää ja toimii tietyllä, ihanteellisella tavalla.

Arvo J. Laajarinne

Huomattavasti monipuolisempi muotoilu löytyy Arvo J. Laajarinteestä määritelmästä vuodelta 1969:

1. *Diakonia on koko ihmisen hoitamista.* Sielunhoitotyö, huoltotyö ja sairaanhoitotyö sulautuvat diakoniassa yhteen. Aikamme ihmiselämän suurin hätä ei suinkaan ole ulkonaista ja aineellista, vaan pikemminkin yhä lisääntyvässä määrin henkistä ja hengellistä. Diakonian täytyy olla mielen ja sielun hoitamista. Ulkonaisen avun antamiseen tulee sisältyä rohkaisemista, lohduttamista sekä Jumalan sanan kylvöä.
2. *Diakonia on yksilön ihmisarvoa korostavaa.* On etsittävä ne, joiden hätä on suurin. Apua on annettava pyytämättä. Pyrkimys tähän pakottaa diakonian levittäytymään mahdollisimman laajalle. Ne, joiden hätä on suurin, eivät kykene hankkimaan itse itsellensä apua. Heidän ongelmiinsa on perehdyttävä. Diakonian ensisijainen toimipaikka on koti.
3. *Diakonia on etsivää ja täydentävää huoltotyötä.* Diakoniatyö ei merkitse kilpailua virallisen huollon ja erilaisten huoltojärjestöjen kanssa. Etsivänä toimintana diakonia on aina uusia alueita valloittavaa, täydentävänä toimintana se pysyttäytyy määrättyissä rajoissa. (Laajarinne 1965, 54–55.)

Laajarinne tarkastelee diakoniaa ensi sijassa ihmisen näkökulmasta. Kyse on koko ihmisen hoitamisesta. Ihminen ja ihmisarvo ovat tärkeitä. Lähellä ihmistä tulee toimia. Kaikki nämä muotoilut koskettelevat antropologiaa, näkemystä ihmisestä.

Kyse on siitä, millä tavalla ymmärrämme ihmisen, ihmisarvon ja ihmisen mahdollisuudet diakoniassa. Minkälainen ihminen on tärkeä, missä alkaa inhimillinen elämä ja milloin se päättyy.

Laajarinne kytkee diakonian myös muuhun huoltotyöhön. Diakonialla on jo selkeästi jäsentynyt paikka suomalaisessa yhteiskunnassa. Kysymys on rajanvedoista ajankohtaisten haasteiden keskellä. Käsitys yhteiskunnasta ja Jumalan toiminnasta inhimillisten organisaatioiden kautta aktualisoituu Laajarinteen näkemyksissä.

Erkki Kansanaho

Selkeästi toisentyypinen on Erkki Kansanahon määritelmä vuodelta 1979 oppikirjassaan *Palveleva Kirkko*:

1.1. RAAMATUN DIAKONIA

1.1.1. Lähimmäisen auttaminen

Kristillisellä diakonialla tarkoitetaan Uuden testamentin rakkauden käskyyn perustuvaa palvelutoimintaa kaikkien hädässä olevien auttamiseksi, mutta erityisesti niiden, jotka ovat vaikeimmassa asemassa. Apu on luonteeltaan hengellistä, ruumiillista ja aineellista. (Kansanaho 1979, 13.)

Kansanahon määritelmä on luonteeltaan suppea ja toteava. Se antaa toiminnalle kohteen, hädänalaiset, ja se määrittää toiminnan sisällön: hengellisen, ruumiillisen ja aineellisen.

On huomattava Kansanahon esittämä perustelu: diakonia on hänen mukaansa Uuden testamentin rakkauden käskyyn perustuvaa toimintaa. Hän antaa Uudelle testamentille normatiivisen tehtävän: se määrittää, miksi diakoniatyötä tulee tehdä. Samassa kirjassa hieman myöhemmin hän puhuu selkeästi kristinuskon tuomasta ”uudesta käskystä”. Uusi käsky velvoitti Jeesuksen oppilaita seuraamaan nöyryyden ihannetta ja toimimaan palvelijoina, Kansanaho toteaa (Kansanaho 1979, 16). Lunastajaansa uskovon ihmisen täytyy hänen mukaansa tunnustaa uskonsa, jos usko on aitoa (Kansanaho 1979, 19). Näissä velvoittavissa muotoiluissa ilmenee kysymys laista ja rakkaudesta. Kansanaho korostaa lakia rakkautta vaativana suoreena. Opillisesti kysymys on sekä lain ja evankeliumin suhteesta että siitä, miten me ymmärrämme Raamatun ja sen aseman sekä merkityksen kristityn elämässä. Ohjaako Raamattu normina, antaako se esimerkkejä, välittääkö se Jumalan tahtoa vai kertooko se Jumalan toiminnasta. Vaihtoehtoja on useita muitakin. Kyse on myös hyvien töiden asemasta ja sisällöstä. Myös mahdollisuus kirkkokuriin ja ohjeistamiseen nousee esiin: jos kristitty ei palvelekaan, mitä siitä seuraisi?

Diakonia tänään 1988

Paljon toiminnallisemman näkökulman esitteli lukijalleen kirja *Diakonia tänään* vuodelta 1988:

Diakonian, kristillisen palvelun, haasteet ovat kasvaneet 1980-luvulla. ...

Diakoniassa mukana oleva seurakuntalainen haluaa nähdä palvelutehtävänsä laajemmassa kokonaisuudessa. Hän haluaa tietää, mitkä ovat diakonian lähtökohdat, haasteet ja toimintamuodot. Tähän tarpeeseen on syntynyt DIAKONIA TÄNÄÄN -kirja. (Suominen 1988, 8.)

Kirjassa ei anneta muuta selkeää diakonian määritelmää kuin oheinen, teoksen esipuheessa mainittu. Diakonia rinnastuu siinä kristilliseen palveluun ja yleiseen palvelutehtävään. Ilmaisu on varsin yksiuotteinen. Kirja itsessään on monipuolinen. Siinä esitellään laajasti, millä kaikilla alueilla palvelua voi toteuttaa. Samoin esitetään diakonian hengellistä perustaa. Mutta diakonia määritelmänä rinnastuu vain suppeaan palvelemiseen. Taustaoletuksena on, että kyse on seurakunnallisesta toiminnasta ja että toiminta on selkeän kristillistä. Näitä ei laajemmin ositeta opillisiksi teemoiksi. Samalla on syytä huomata, että seurakuntalainen korotetaan tärkeäksi: hänelle annetaan apua, hän on toimimisen subjekti. Opillisesti kysymys on antropologisesta näkemyksestä.

Diakonian teologian käsikirja – Antti Raunio

Sama diakonian määrittelemättömyys leimaa myös *Diakonian teologian käsikirjaa* vuodelta 1991. Yhtenä diakonian määritelmänä siitä on kuitenkin nostettavissa esiin Antti Raunion käsitys Martti Lutherin diakonisesta ajattelusta:

Lähimmäisessä eläminen, pukeutuminen hänen muotoonsa on siis hänen sijaansa asettumista ja eläytymistä. Lutherin mukaan toisen sijaan asettuminen seuraa siitä, että Kristus on ensin menetellyt niin ihmistä kohtaan. Kristuksen asettuminen ihmisen sijaan luo kaikki edellytykset sille, että kristillinen rakkaus voi olla vapaata, iloista ja pyyteetöntä. Kun Kristus on jo tuonut mukanaan kaiken hyvän, lähimmäisten palvelemisella ei enää tarvitse tavoitella mitään itselle, ei ansiota, ei hyväksyntää, ei suosiota, ei menestystä, ei edes ystäviä. Riittää, kun tahtoo tehdä Jumalalle mieliksi ja lähimmäisen parhaaksi. Toisen sijaan asettuminen, hänen tarpeistaan huolehtiminen, hänen syntinsä ja taakkansa kantaminen on siis kristillisen elämän l. kristillisen rakkauden »sääntö» ja sisältö. (Raunio 1991, 60.)

Raunio käsittelee artikkelissaan monipuolisesti uskoa ja rakkautta Lutherin ajattelussa. Sitaatti on tarkastelun kiteytymää. Raunion mukaan Lutherin diakonisessa ajattelussa on huomattava se rooli, joka Kristuksella on uskon toiminnassa. Kristus on asettunut ihmisen sijaan. Kristus on toiminut ensin, mutta kysymys on myös

jatkuvasta yhteistyöstä Kristuksen kanssa, sen kanssa elämisestä, mitä Kristus on tuonut mukanaan. Siksi kristillinen rakkaus voi olla vapaata, iloista ja pyyteetöntä. Opillisessa mielessä tässä korostuu kristologinen ulottuvuus: tapamme ymmärtää Kristuksen työ ja toiminta on sidoksissa diakonian ymmärtämiseen. Kristus voi olla vaativa, uuden lain antaja, tai elämään ja toimintaan vapauttava ja innostava. Samalla on kysymys kristityn elämästä, siitä, mikä elämässä on todella tärkeätä. Tähän liittyy käsitys kristityn elämäntavasta ja uskon näkymisestä elämässä. Kun Raunio viittaa siihen, ettei kristityn enää tarvitse tavoitella mitään itselle, hän nostaa esiin kysymyksen synnin todellisuudesta. Kaikki inhimillinen on jollain tavalla vajavaista, ja diakoniakeskusteluissa tähän voidaan suhtautua monin eri tavoin. Diakonia on kuitenkin vapautetun toimintaa. Enää ei tarvitse tavoitella itselle.

Diakonian käsikirja

Varovaisuus määritellä diakoniaa jatkuu Diakonian vuonna 2002 ilmestyneessä käsikirjassa. Poimin siitä Juhani Veikkolan artikkelista kohdasta ”Perustehtävän määrittely ja ulottuvuudet” lyhyen lainauksen, jossa puolestaan siteerataan toista julkaisua. Kirkon diakoniatyön esitteessä diakonia on määritelty seuraavasti:

”Diakonia on kristilliseen rakkauteen perustuva palvelua. Se toteutuu ihmisten vuorovaikutuksena ja kirkon elämänä. Diakonian lähtökohtana ovat Jeesuksen esimerkki ja hänen opetuksensa. Jeesus kohtasi apua tarvitsevat, köyhät, sairaat ja syrjäytetyt, kuunteli heitä, paransi, auttoi ja julisti anteeksiantamuksen sanomaa. Kertomuksessa laupiaasta samarialaisesta Jeesus osoitti, että jokainen ihminen on lähimmäisemme riippumatta kansallisuudesta, rodusta, uskonnosta tai muista erottavista tekijöistä. Alkuseurakunnassa diakonia toteutui huolenpitona köyhistä, sairaista, vangeista ja muista kärsivistä sekä pöytäpalveluna seurakunnan kokouksissa.” (Diakonia Suomessa, esite, KDY.)

Diakonialla on useita perusfunktioita, joista tärkeimmät ovat karitatiivinen, sosiaalinen, pastoraalinen, katekeettinen ja liturginen. Näitä on eri aikoina painotettu eri tavoin. (Veikkola 2002, 115.)

Juhani Veikkolan siteeraama esite määrittelee diakonian palveluksi. Palvelun kahtena alueena ovat inhimillinen elämä ja kirkollinen konteksti. Opillisessa mielessä näissä konkretisoituu kysymys yhteiskunnasta ja kysymys kirkosta. Teksti korostaa myös antropologisesta näkökulmasta ihmisen arvoa. Näiden lisäksi Veikkola nostaa esiin diakonian ulottuvuuksia, joita hän kutsuu funktioiksi: karitatiivinen, sosiaalinen, pastoraalinen, katekeettinen ja liturginen. Edellä esitettyihin teksteihin verrattuna uutta on katekeettinen, opetuksellinen, mutta ennen muuta liturginen ulottuvuus. Tämä herättää kysymyksen jumalanpalveluksen merkityksestä diakoniassa, ja

tähän liittyy opillinen kysymys sanasta ja sakramenteista, siis armonvälineistä. Tätä keskustelua ei paljon ole käyty.

Kirkkolaki

Voimme päättää sitaattikierroksemme mahdollisimman viralliseen asiakirjaan, kirkkolakiin. Kaksi pykälää on tässä yhteydessä merkittävää ylitse muiden.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tehtävä määritellään ensimmäisen luvun 2. §:ssa:

2 § Tehtävä

Tunnustuksensa mukaisesti kirkko julistaa Jumalan sanaa ja jakaa sakramenteja sekä toimii muutenkin kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi.

Säädöksen teksti on luterilaisuudelle tyypillinen korostaessaan sanaa ja sakramenteja. Toimintamallien kohdalla erityisen mielenkiintoista on se, että kirkon tehtäväksi annetaan toimiminen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi. Lainsäädännössä on yhteiskuntamme näillä muotoiluillaan määritellyt kirkolle funktion. Se yksikkö joka yhteiskunnassamme lain säätämällä valtuudella ja velvoitteella huolehtii lähimmäisestä, on kirkko. Kirkon tulee toimia lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi Suomessa. Tietysti on niin, että pykälän tarkoituksena ei alun perin liene ollut tällainen tulkinta, mutta teksti sisältää silti tämän ajatuksen. Hieman voi ihmetellä myös ”toimii muutenkin” sanojen sisältöä. Yksi lukutapa on, että myös Sanan julistaminen ja sakramenttien jakaminen ovat lähimmäisenrakkauden edistämistä.

Kirkkolain neljännen luvun 1. §:n mukaan seurakunnille annetaan tarkennetut tehtävät:

Toteuttaakseen kirkon tehtävää seurakunta huolehtii jumalanpalvelusten pitämisestä, kasteen ja ehtoollisen toimittamisesta sekä muista kirkollisista toimituksista, kristillisestä kasvatuksesta ja opetuksesta, sielunhoidosta, diakoniasta ja lähetystyöstä sekä muista kristilliseen sanomaan perustuvista julistus- ja palvelutehtävistä.

Säädöstekstissä diakonia määritellään keinoksi, jolla seurakunta toteuttaa kirkon tehtävää. Seurakunnan tehtävät tiivistyvät pykälän lopussa julistus- ja palvelutehtäviksi. Palvelu on tässä voimakkaasti esillä.

Tekstiä on syytä tulkita myös edellä esitettyä kirkon kokonaistehtävän määrittelyä vasten. Tällöin diakonia rinnastuu joko kristillisen sanoman levittämiseen tai lähimmäisenrakkauden toteuttamiseen. On ajateltavissa, että seurakunnan tehtävämäärittelyssä todettu ”palvelutehtävä” rinnastuu kirkon tehtäväksi annossa ”lähimmäisenrakkauden toteuttamiseen”. Samoin on ajateltavissa, vaikkakaan ei

yhtä selkeästi, että kyseinen palvelutehtävä viittaa diakoniaan. Näin seurakunnan diakonia on määritelty hyvin keskeiseksi kirkon työmuodoksi.

Lisää pontta tämä tulkinta saa siitä, että kyseinen ”lähimmäisenrakkaus” -lausuma lisättiin kirkolliskokouskäsitelyssä kirkon tehtäviin. Diakonia on tämän myötä hyvin keskeisessä asemassa sekä luterilaisessa kirkossa että suomalaisessa yhteiskunnassa. Opillisessa mielessä mainituissa muotoiluissa käsitellään yhteiskuntakäsityksen rinnalla kysymystä kristillisestä rakkaudesta ja lain sisällöstä.

Mitä diakonian pitäisi olla

Edellä esitetty tarkastelu on ollut tietoisesti oppikysymyspainotteinen. Esimerkiksi Marjatta Myllylän väitöskirjan analyysia diakonian opettajien henkilökohtaisista käsityksistä diakonisen hoitotieteen taustalla en ole ottanut mukaan. Siitä aukeaisi aivan uusia ulottuvuuksia keskustelulle siitä, mitä diakonian tulisi olla.

Tarkastelu on suppeudessaankin nostanut esiin muutaman seikan. Diakonia lähti seurakuntalaisten palvelemisesta ja kristittyjen omaehtoisesta toiminnasta. Toimijoiksi siirtyivät 1800-luvulla yhdistykset ja diakoniayksiköt. Vähitellen diakoniasta on tullut itsenäinen työmuoto, joka on liukunut ensin kirkon ja sittemmin myös yhteiskunnan syliin.

Diakonian sisältönä oli alkuvaiheessa hädässä olevien avustaminen ja tukeminen. Se oli sisällöltään laupeudentoimi. Varsinkin 1930-luvulla siihen liitettiin pyyteettömyyden vaade. Toimintamuodosta kehittyi vähitellen palvelemista, joka muuntui yleiseksi auttamiseksi. Viimeisimpinä piirteinä on ollut diakonian yhteiskunnallistuminen niin, että se on selkeästi ankkuroitunut osaksi suomalaista yhteiskuntaa.

Suomalaisessa keskustelussa diakonian määrittelemisen on ollut vaikeata. Ainakin osasyynä siihen on se, että diakonian määrittelemisen kytkeytyy lukuisaan joukkoon erilaisia kysymyksiä. Edellä esitetystä suppeassa tarkastelussa on noussut esiin koko joukko opillisia tekijöitä. Ne voidaan ryhmitellä kolmeen luokkaan seuraavasti:

Ensimmäinen uskonkappale: käsitys Jumalasta

Jumalan ilmoitus

Käsitys yhteiskunnasta

Uskon ja järjen suhde

Laki ja evankeliumi

Toinen uskonkappale: Kristus

Kristologia

Antropologia

Raamattukäsitys

Syntikäsitys

Kolmas uskonkappale: Pyhä Henki

Käsitys uskosta

Usko ja rakkaus

Uskon ja elämän suhde

Kirkkokäsitys

Käsitys kirkon virasta

Kirkkokuri

Armonvälineet, jumalanpalvelus

Kirjassa *Kokonaisdiakonia* (2006) päädyin esittämään 18-kohtaisen listan diakoniakäsityksiin liittyvistä diakonian opillisista kytköksistä. (Ryökäs 2006, 191.) Edellä esitetyissä esimerkeissä lähes kaikki kytkökset ovat aktualisoituneet. Jo suppea suomalaisen diakonian ymmärtämisen tarkastelu osoittaa, että kysymys siitä, mitä diakonian pitäisi olla, on hyvin moniulotteinen. Helposti toiminnan tuoksinnassa unohtuu, mistä kaikista kristillisen opin asioista keskustellaan, kun puhutaan diakoniatoiminnan sisällöstä.

Mitä diakonian tulisi olla? Eräs ehdotelma

Kun edellä esitetyt diakoniasta kohoavat opilliset kysymykset järjestetään selkeäksi kokonaisuudeksi, syntyy diakoniakäsitys. Kun lähtökohdaksi otetaan uusimman Luther-tutkimuksen kristologinen perusajatus, voidaan muodostaa esimerkiksi seuraava määritelmä diakoniasta.

Otetaan lähtökohdaksi uskonyhteys Kristukseen sydämessä (Luther). Kirkko on tällöin uskovien yhteisö, jossa järjestyksen vuoksi on sanan ja sakramenttien virka, uskon saamista varten [Kirkkokäsitys/ ekklesiologia]. Laki on annettu kaikille ihmisille ja uskovilla ei ole lisätietoa, vain lisävoimaa sen toteuttamiseen [Laki ja evankeliumi]..

Diakonia kuuluu tässä mallissa kirkkoon, kun sana kirkko ymmärretään termin teologis-teoreettisessa mielessä. Mutta tarkemmin diakonia ei kuulukaan kirkkoins-tituutioon instituutiona, vaan siihen uskoon, joka kirkon jäsenillä on Kristuksen teon vuoksi. [Oppi uskosta/pisteuologia ja kristologia]. Kirkko sanan teologis-teoreetti-

nessa merkityksessä on ilmiö, joka muodostuu uskovista. Sanan ja sakramenttien vaikutuspiirissä Pyhä Henki toimii missä ja milloin tahtoo.

Jumalanpalvelusyhteisössä on läsnä uskovia, mutta missä menee salatun kirkon rajat, jää vastausta vaille. [Käsitys jumalanpalveluksesta]. Kirkkoinstituutiossa on uskovia Pyhän Hengen työn kautta. [Pneumatologia]. Niin kauan kuin on olemassa uskovia, on myös uskon tekoja. On myös mahdollista, että tietynä aikana auttamistoiminta on hyödyllisempää organisoida ilman näkyvää kirkollista hallinnointia (organisoitua diakoniat toimintaa). Tuolloinkin on kysymys Jumalan tahdon mukaan tapahtuvasta auttamistoiminnasta. [Oppi yhteiskunnasta ja oppi ilmoituksesta].

Toisaalta kirkkoinstituutio on näkyvä. Se ei voi puhtaasti ilmentää uskovien yhteisöä, sillä uskovien yhteisön rajat ovat luterilaisen tulkinnan mukaan salattuja. Mutta kirkkoinstituution tulee olla uskottava. Jos kirkkolaitos tämän syyn vuoksi tarvitsee organisoitua diakonista työmuotoa, on sen olemassaolo kirkkolaitoksessa perusteltua. Samalla tavalla kirkkolaitoksessa tulee henkilöstöhallinnon olla kyllin hyvin organisoitua ja hautausmaiden kyllin edustavia. [Oppi virasta]. Se, että jokin on perusteltua ja motivoitua tietynä aikana, ei vielä merkitse, että se (esimerkiksi diakonia) aina kuuluisi kirkon virkarakenteeseen tai sen muuhun olemukseen. Esimerkiksi alkuseurakunnan ratkaisumalleja ei tarvitse pitää meidän aikaamme sitovina malleina. [Raamattukäsitys]. Diakonia on siten kirkon hyvä järjestys (bene esse), jotakin, jonka sisällöstä voidaan keskustella ja jota voidaan kehittää.

Kun diakonian ainoa toteuttamismalli ei ole kirkollisesti organisoitu toiminta, diakonian hedelmiä on löydettävissä myös muualta. Diakonia toteutuu kristittyjen kutsumustyön kautta [oppi työstä ja oppi kutsumuksesta]. Se löytää muotonsa tiettyjen hyväntekeväisyysorganisaatioiden kautta, mutta myös täysin kaikkien avustusorganisaatioiden ulkopuolella työpaikoilla ja kodeissa. [Oppi kristityn elämästä].

Jos työntekijä näin toimiessaan pystyisi toteuttamaan kokonaisvaltaista ihmiskäsitystä, hän voisi olla enemmän ja todellisemmin läsnä kutsumuksessaan. Silloin pystyisi myös elämäänsä voimallisemmin todeksi uskoaan, tekemään uskon tekoja, harjoittamaan diakoniaa [Ihmiskäsitys/antropologia]. Näin hän voisi luottavaisesti suuntautua kohti tulevaa aikaa [eskatologia].

Tämä on vain yksi mahdollinen tapa ymmärtää diakonia. Tätä luterilainen diakonia voisi olla.

Kaikki edellä esitetty pyrkii osoittamaan, että diakoniasta puhuttaessa puhutaan isosta joukosta opillisia kysymyksiä. On vaarallista puhua diakoniasta ikään kuin yksiuulotteisena terminä, sillä silloin moni jännite ja ongelma peittyvät. Diakoniasta puhuttaessa on – niin kuin yleensäkin kaikessa keskustelussa – tärkeitä pyrkimiä selkeisiin ja johdonmukaisiin käsitteisiin. Diakoniasta voisi siten puhua esimerkiksi

edellä määritellyllä tavalla.

Mitä diakonian siis tulisi lyhyesti sanottuna olla? Vapautettuna kristittyinä elämistä.

Diakonian tutkimuksen päivä, 6.11.2006, Helsinki

LÄHDE

- 1) Brandtin kirjahan aktualisoitui John N. Collinsin teesien myötä.

KIRJALLISUUS

Illich, Ivan (2006). Hospitality and pain. Osoitteessa www.davidtinapple.com/illich/1987_hospitality_and_pain.PDF, 3.10.2006.

Kansanaho Erkki (1979). Raamatun diakonia. Teoksessa Erkki Kansanaho - Pentti I. Hissa: Palveleva kirkko. Diakonian oppikirja. Kolmas, uudistettu painos. Helsinki: Kirjaneliö, 13–24.

Laajarinne Arvo J. (1965). Tee sinä samoin. Seurakuntadiakonian käsikirja, 2. Painos. Helsinki: Otava.

Lillqvist Otto (1899). Suomen kirkon diakoniakysymys. Koe erään kirkkomme elin-kysymyksen ratkaisemiseksi. Sortavala, Karjalan Kirjakauppa- ja Kustannusliike.

Raunio Antti (1991). Kristityn elämä Jumalassa ja lähimmäisessä. Usko ja rakkaus Lutherin mukaan. Teoksessa Hoivatkaa toinen toistanne, Diakonian teologian käsikirja. Toimittanut Kerttu Inkala. Pieksämäki: Kirjaneliö, 48–65.

Ryökäs Esko (2006). Kokonaisdiakonia. Diakoniakäsityksen opilliset liittymät. Diakonia-ammattikorkeakoulu, A tutkimuksia 14. Helsinki.

Sormunen Eino (1952). Diakonian käsikirja. Pieksämäki: Suomen kirkon sisälähetysseura.

Suominen Leena (1988). Lukijalle. Teoksessa Diakonia tänään. Toimittanut Leena Suominen. SKSK-kustannus. Helsinki: SKSK, 8 –10.

Veikkola Juhani (2002). Diakonian perustehävä, visiot ja tavoitteet. Teoksessa Diakonian käsikirja. Toimittanut Riitta Helasvuori et al. Helsinki: Kirjapaja, 107–128.

Diakoniatieteen tila: Anno Domini 2005–2006

Kari Latvus

Lahtelaisen diakoniatutkimuksen lippulaiva on *Anno Domini – Diakoniatieteen vuosikirja*. Vuosikirjan aiemmat niteet 2001–2004 olen analysoinut vastaavalla foorumilla kaksi vuotta sitten (Diakoniatieteen vuosikirjat Anno Domini 2001–2004, DT 1/2005, 38–42). Tällä välin tilanteessa on tapahtunut dramaattinen muutos lahtelaisen diakoniakoulutuksen osalta. Vuodesta 2006 muodostui kohtalon vuosi, kun Diakonia-ammattikorkeakoulun omistajahallitus päätti lakkauttaa Lahden yksikön osana opetusministeriön vaatimaa toimipaikkaverkoston karsimista ja opiskelijamäärän supistamista. Kun lahtelainen diakonian korkeakoulupanos 1990-luvulla oli vielä kansainvälisesti merkittävällä tasolla, niin kymmentä vuotta myöhemmin on diakonian koulutus tullut ammattikorkeakoulutasolla tiensä päähän. Tätä kehityskulkua on monen lahtelaisen ollut vaikea ymmärtää (ja vielä vaikeampi kansainvälisillä foorumeilla), kun samanaikaisesti Diak on vahvistanut Lahtea pienemmän yksikön toimintaa (Kauniainen) – viimeksi mainittu tosin osana Diak-Etelän työyhteisliittymää (Helsinki, Järvenpää ja Kauniainen). Tätä tunnettua taustaa vasten on kysyttävä, miten kehityskaari näkyy analysoitavana olevissa vuosikirjoissa. Mikä on diakoniatieteen tila Anno Domini 2005–2006?

Anno Domini 2005: armo ja vapaaehtoistyötä

Vuosikirjan 2005 (197 s.; toimittaneet Mikko Lahtinen & Tuulikki Toikkanen) teemoina ovat armo ja vapaaehtoistyö. Ensimmäistä teemaa käsitellään kahdeksan lyhyen esseen avulla. Kirjoittajat edustavat tieteen, diakonian ja kirkon johdon ääniä. Kirjoittajien joukosta Timo Pokki (hiljattain valittu Lahden diakoniasäätiön uudeksi johtajaksi) ja Sami Pihlström (Tampereella filosofian professorina) analysoivat analyttisimmin ja samalla mielenkiintoisimmin armo-teeman ulottuvuuksia. Samaan aihepiiriin liittyy myös Heikki Räisäsen laajempi kirjoitus, jossa vertaillaan armo-teemaa juutalaisuudessa (VT), kristinuskossa (UT) ja islamissa (Koraani). Räisänen tiivistää kysymyksen toteamalla, että niin uskonnollisen pelastuksen tasolla kuin arkielämässä lähimmäisen kohtaamisessa armo ja vastuu kuuluvat yhteen: ”Ja lahja ja tehtävä, armo ja vastuu, Jumalan armo ja ihmisen armollisuus toisiaan kohtaan, kuuluvat erottamattomasti yhteen.”

Vapaaehtoistyön osuuteen kuuluvat Anne Birgitta Yeungin, Pirkko Lahtisen, Mervi Rossin ja Sirkku Lindstamin kirjoitukset. Yeung perustaa artikkelinsa väitöskirjan ja WREP-projektin raportin tuloksiin ja käsittelee teemaa tutkimuksen näkökulmasta. Muiden näkökulma kohdistuu lähemmäs vapaaehtoistyön ruohon-

juuritasoa. Yhdistelmä onkin hyvä sekoitus tutkimusta, hyvien käytäntöjen esittelyä sekä näkökulmia vapaaehtoistyön kehittämiseksi.

Muut vuoden 2005 kirjoitukset käsittelevät lukuisia yksittäisiä teemoja (esim. T. Pohjalainen: Diakoninen hoitotyö; R. Zitt: Diakonis-sosiaalinen koulutus ja K. Kiessling: Hengellinen ohjaus). Mukaan mahtuu myös matkaraportteja kansainvälisten diakoniakokousten tiimoilta sekä ajankohtaista kirjallisuutta.

Anno Domini 2006: ekumeniaa ja kansainvälisyyttä

Vuoden 2006 diakoniatieteen vuosikirja (430 s.; toimittaneet Mikko Lahtinen, Terttu Pohjalainen, Tuulikki Toikkanen & Klaus Kiessling) on sivumäärältään jyrkein ilmestys sarjan julkaisujen katraassa. Sivumäärää paisuttaa sekä kaksikielisyys (osa teksteistä on sekä suomeksi että saksaksi) että myös aiempaa väljempi taitto. Kyseessä on Freiburgin Caritas-instituutin eläkkeellä olevan johtajan Heinrich Pompeyn 70-vuotisjuhlajulkaisu. Teemoina ovat diakonian kansainvälisyys, ekumeenisuus sekä kansainvälisten diakoniajärjestöjen esittely.

Vuosikirjan alussa on aiempien vuosien tapaan lyhyitä esseitä, joiden muoto lähenee kirjettä tai tervehdyspuheenvuoroa. Teemana teksteissä on rauha. Perinteiseen tapaan kirjoittajat edustavat korkealla profiililla kirkkoa ja akatemiaa.

Vuosikirjan pääosa on kirjava kokoelma eri tahoilta tulevia tekstejä ja teemoja. Mukana on esimerkiksi paavi Benediktus XVI:n suomennettu kiertokirje *Deus Caritas Est* (DCE), Heinrich Pompeyn kirjottama (siis katolinen) kommentaari paavin kiertokirjeestä ja sen saamasta vastaanotosta, Pompeyn haastattelu, ei-akateemisia esitelmää eri kansainvälisistä yhteyksistä (Williams, de Chickera, Brakemeier), Esko Ryökkään (suurelta osalta jo aiemmin julkaistu) selvitys erilaisista diakonianäkemyksistä, Matti Revon analyysi virkakeskustelusta, Klaus Kiesslingin kirjoitus sielunhoidon näkökulmasta depression hoitoon, Olli Löytyn analyysi suomalaisesta Ambo-kirjallisuudesta sekä Trygve Wyllerin artikkeli heterotopia-diskurssin käytöstä diakonian virkakeskustelussa.

Vuosikirjan katsaukset diakonian kentiltä ovat peräisin Angolasta (Klaus-Jürgen Kauss), Nigeriasta (Petri Tervo) ja Japanista (Hilikka Kokkonen). Mukana on myös hartausteksti, joka on pidetty KMN:n keskuskomitean kokouksessa. Kuvauksista saa seikkaperäistä tietoa diakonian toteutumisen ja arjen kysymyksistä.

Diakoniajärjestöjen kuvauksessa tilan saavat ekumeeniset avustusjärjestöt (Antti Pentikäinen & Sylvia Raulo), DIAKONIA-maailmanliitto (Terttu Pohjalainen; maailmanliittoon on paneuduttu perusteellisesti suomentamalla myös järjestön säännöt), Eurodiaconia (Kimmo Saares), Kaiserswerthiläinen diakoniajärjestö ja myös pohjoismainen diakoniakokous (Kari Vappula). Kirjoitukset antavat olennaista

informaatiota muutoin kovin kaukaisiksi jäävistä organisaatioista. Vuosikirjan lopussa on myös tilaa kirjallisuudelle.

Diakoniatiede ja diakonian tutkimus vähäisessä roolissa

Kun vuosikirjan kannessa ilmaistaan, että kysymys on diakoniatieteen vuosikirjasta, niin ensimmäiseksi on tietenkin kysyttävä, miten diakoniatiedettä määritellään ja kehitetään vuosikirjoissa. Vuosikirjoissa ei ole yhtä poikkeusta (Zitt 2005) lukuun ottamatta yhtään tutkimusartikkelia, analyysiä tai esseetä, jonka pääotsakkeessa tai keskeisenä kysymyksenä esiintyisi ilmaus *diakoniatiede*. Vuosikirjoissa 2001 ja 2002 esiintyvät realiteetteja kumartelematon etsintä diakoniatieteen kehittämiseksi, oman metodin määrittelemiseksi ja alan oppituolin saamiseksi ovat yksinkertaisesti hävinneet pois agendalta.

Entä muu diakonian tutkimus? Kysymykseen vastaaminen ei ole helppoa. Toisaalta analysoitavana olevien vuosikirjojen yhteenlaskettu sivumäärä (627 s.) sisältää kunnioitettavan määrän kirjoituksia, joiden teemat liittyvät diakoniaan ja jotka on varustettu viittein ja kirjallisuusluetteloin. Tästä huolimatta on rehellisesti todettava, että vain pari kirjoitusta (Yeung, Wyller) täyttää akateemisen tutkimusartikkelin kriteerit (ilmaistuna tutkimuskysymys, tutkimuksen metodi ja analysoitava aineisto ja tulokset liitetty aiempaan tutkimusviitekehukseen). Tämä ei merkitse sitä, etteivätkö monet yksittäiset analyysit olisi mielenkiintoisia tai toisi esiin tärkeitä näkökulmia diakoniaan, mutta lähinnä kysymys on yleisen tutkimuskirjallisuuden liepeiltä nousevasta tutkimusesseistiikasta, ei tutkimuksesta. Osa teksteistä olisi sitä paitsi kaivannut vielä kriittistä kommentointia ja uudelleen kirjoittamista ennen julkaisemista.

Vuosikirjojen tekstit ovat peräisin kovin erilaisista taustoista ja niihin on usein (tietoisesti?) jätetty alkuperäisen puhetyylin piirteitä. Kirjallisessa tekstissä nämä piirteet ovat kuitenkin outoja tai häiritseviä, sillä vaikka E. Louise Williams voikin puheensa päätteeksi todeta, että "voi miten hyvältä tuntuu olla yhdessä", niin lukija ei kuulu tämän yhteyden piiriin.

Merkittäviä keskustelun avauksia

Tässä yhteydessä on mahdotonta käydä yksityiskohtaista keskustelua yksittäisistä kirjoituksista. Pari merkittävää tekstiä on kuitenkin syytä nostaa esiin niiden sisältämien teemojen takia. Ensimmäinen on paavi Benediktus XVI:n kiertokirje. Jo sen tuottaminen suomeksi oli tärkeää, mutta siihen liittyvä Pompeyn kommentaari avaa myös laajempia yhteyksiä. Kiertokirjeessä esiin nousee diakonian rooli ekumeenisena avaimena. (DCE 30.) Kun kristittyjen yhteiseen ehtoollispyytään tuntuu olevan

vieläkin kovin pitkä matka, niin lienee terveellistä suunnata katse arjen yhteisiin tehtäviin. Toisaalta paavilta olisi voinut toivoa tässä yhteydessä selkeämpää askelta myös uskontojen välisen vuoropuhelun edistämiseen yhteisten tekojen tiellä. Toinen mielenkiintoinen teema on piispojen toimenkuvan näkeminen kirkon avustustyöstä käsin. Piispojen ohjesääntö on hiljattain määritellyt ”velvollisuuden karitatiiviseen toimintaan koko kirkon oleelliseksi tehtäväksi ja piispan tehtäväksi hänen omassa hiippakunnassaan sekä korostanut, että avustustyö on kirkon työtä sellaisenaan ja että se on oleellinen osa sen alkuperäistä tehtävää samalla tavoin kuin Sanan ja sakramenttien palvelu.”(DCE 32)

On kuitenkin yllättävää, että tämän kaltaisessa tekstissä saatetaan vielä kriittömästi tulkita Apostolien tekojen luvun 6 tapahtumat ”diakonian viran” alkuna. (DCE 21). Toisaalla R. Brakemaier (s. 181) toteaaakin aivan oikein, että ”Apostolien tekojen kuudennen luvun ensimmäistä seitsemää jaetta ei voi käyttää tekstinä, joka määrittelee diakonaatin perustamisen.” Tämän hyvin perustellun raamatuntutkimuksen tuloksen soisi olevan laajemminkin tiedossa.

Toinen häkellyttävä lukukokemus on Trygve Wyllerin (joka ei ole diakoniatieteen, vaan systemaattisen teologian, etiikan ja diakonian tutkimuksen professori, vrt. s. 12) diakonian viran tarkastelu Michel Foucaulta lainatun *heterotopia*-käsitteen avulla. Artikkelin rakentuu usean taustaoletuksen ja taustakeskustelun varaan, minkä vuoksi lukijaa pidetään tiukoilla. Heterotopialla tarkoitetaan toisen tilan tai erilaisen ja samalla myös poissuljettavan ilmiön kuvaamista. Kulttuurit sulkeistavat ilmiöitä ja sallivat niiden käsittelyn vain tietyissä yhteyksissä. Wyller osoittaa kuinka erilaisissa yhteyksissä diakonia-ilmiö on väistämättä läheisessä yhteydessä heterotopian tilanteisiin.

Aatteen paloa löytyy, mutta tieteellisyys ohenee

Uusimmat diakoniatieteen vuosikirjat eivät ole enää saavuttaneet vuosien 2001–2002 tutkimuksellista ja innovatiivista tasoa. Diakoniatieteen vuosikirjoista on käytännössä tullut diakonian vuosikirjoja. Tieteen ja tutkimuksen edistäminen on monen osatekijän summa ja siksi erityisen vaikeasti ennustettavissa diakoniassa, joka ei ole puhtaasti minkään tieteenalan omistama vaan pikemminkin monitieteinen risteys. Onnistuneen tiedepolitiikan edellytyksenä ovat suotuisat olosuhteet, osaava johtamis- ja hallintokulttuuri, tuloksekas opetus- ja tutkimuspanostus sekä laadukas opiskelija-aines. Lahtelaisessa diakoniassa toimintaa sävyttää edelleen suuri aatteen palo, mutta mahdollisuudet vision toteutumiseen tulevaisuudessa eivät ole järin hyvät.

Uusi yhteisöllinen työkuulttuuri

Lea Henriksson

Kirjassaan *Työn uusi järjestys* (Vastapaino 2002)¹ amerikkalainen aikalaisanalyytikko ja yhteiskuntakriitikko Richard Sennett luotsaa talouden, työn ja ihmisluonteen muutosta jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Lukijaystävällisessä esseetyyppisessä kirjassaan hän käy teoreettista keskustelua, valottaa ilmiöitä tilastoin ja tutkimuksin, mutta keskustelee myös hyvin koskettavasti ja henkilökohtaisesti työuran muutoksen seurauksista eri sukupolville.

Sennettin argumentin mukaan työelämän nopeasti vaihtuvat markkinatilanteet sekä pinnallinen tiimi- ja projektityö tuottavat kääntöpuolenaan sitoutumattomuutta. Uusi työkuulttuuri rakentuu joustavuuden normille ja pakolle, joka tekee tyhjäksi protestanttisen työetiikan, joka rakentuu pitkäjänteisille tavoitteille ja työhön sitoutumisen päämääriille. Työkuulttuurin muutos rapauttaa moraalialia ja eettistä asennoitumista. Tämä hajottaa myös ammatti-identiteettiä ja jatkuvuuden kokemuksia. Yhteisöllisyyden sijaan yksilöllistyvä työmentaliteetti korostaa jatkuvaa omien mahdollisuuksien tilannekohtaista laskelmointia. Hyvä tiimi ei Sennettin sanoin ole yhteisö, vaan joukko siirrettäviä yksilöitä, jotka kantavat yhteisöllisyyden taitoja kukin henkilökohtaisina ominaisuuksinaan. Tarkoitus on, että tiimissä työntekijöiden oma keskinäinen painostus hoitaa myös johtajan työt. Tämä hiostamisen ja valvonnan kulttuuri lisää stressiä ja hajottaa työntekijöiden keskinäistä solidaarisuutta.

Sennettiä on arvosteltu siitä, ettei hän riittävästi esitä ratkaisuja yhteiskunnan rakenteellisiin ongelmiin, vaan rakentaa ajan tavan mukaan pohdiskelunsa ennen kaikkea perhe-elämän ja työuran yksilöllisiin valintatilanteisiin. On totta, että analyysi ei ulotu sen ongelmavyöhydin purkamiseen, jossa tarkasteltaisiin esimerkiksi hyvinvointi-, työmarkkina- ja koulutuspolitiikan välistä ristivetoa kovin eksplisiittisesti. Tarkastelun taustaksi lukija saa kuitenkin tietoa yhteiskunnallisen kehityksen muutospyörteistä, joita sitten lähemmin tarkastellaan työn ja perhe-elämän välisten suhteiden muutoksina. Mielestäni Sennettin analyysi tarjoaa erityisen arvokasta pohdintaa työkuulttuurien ja ammattien muutoksesta kiinnostuneille tutkijoille, ammattilaisille ja politiikan tekijöille. Hän tarjoaa aineksia vastakertomuksille, joiden avulla voi puolustaa ja säilyttää toimijuuttaan joustavan järjestyksen ristipaineissa. Nostan esiin kaksi toisiinsa kytkeytyvää teemaa, joista toivoisin vilkasta keskustelua työyhteisöissä ja ammatillisen politiikan näyttämöillä.

Sennett luo historiallistavan näkymän työelämän muutokseen osin henkilökuvien ja osin työyhteisökuvausten kautta. Hän ottaa yhteisöllisyyden rapautumisen vakavasti ja ehdottaa tapoja, joilla voi rakentaa jatkuvuuksia ja pitkäjänteisiä sosiaalisia suhteita. Hän korostaa ihmisen elämän ja työuran yhteenkietoutuneisuutta. Mielestäni ammatillisten kenttien – diakoniatyö on yksi tällainen kenttä - ja työyhteisöjen, eri ammattikuntien ja työnjaollisten linjausten historiallisten vaiheiden tunteminen ja niiden tutkiminen eri toimijatahojen ja intressien näkökulmista on yksi tällainen kulttuurisesti juurruttava tapa toimia. Toisin kuin muodikas managerialistisen hallinnan tapa, joka käskää kääntämään selkänsä menneisyydelle ja joka tyytyy vain visioimaan tulevaisuutta, tämä tapa on mielestäni myös yksi keino tehdä parempaa tulevaisuutta. Jokaisen sukupolven on luotava oma dialoginen suhteensa oman ammatillisen kenttensä menneisyyteen. Yhteisöllisesti jaetut työhistoriaan ja -kokemuksiin liittyvät kertomukset ja osallistuminen koulutusta ja työnjakoa koskeviin kamppailuihin ovat tapoja tehdä uutta toimintakulttuuria ja rakentaa syvempää suhdetta omaan työhönsä. Yhteisöllisen työkuulttuurin tunteminen, sen konfrontointi ja vahvistaminen luo yhteisiä tavoitteita ja kaikupohjaa, jota vasten voi vahvistaa ammatti-identiteettiä ja omaa eettistä toimijuuttaan.

Työyhteisöjen ja ammattikuntien yhteisöllisyyden ja lojaliteetin rakentamisen pulmakysymyksenä on kuitenkin usein ollut ”kuka on oikean kutsumuksen asialla”, kuten amerikkalainen hoivatyön historiantutkija Susan Reverby on osuvasti kiistan ilmaissut. Yhteisöllisyyden suuri kysymys on, kenen arvot, normit ja käyttäytymissäännöt ovat arvokkaita ja kenelle/mille tulee olla lojaali. Sennettin sanoin yhteisöllisyys on katkelmallisessa nykyjärjestyksessä pikemminkin keino suojautua ja puolustautua yleistä hämmennystä ja epämääräisyyttä vastaan. ”Me” tarkoittaa usein sanavalintaa, jossa yhteisöä vastassa on ulkopuolinen maailma. Sennett kääntää katseen ja kysyy keitä olemme ”me”. Hän väittää, että yhteisön sisäinen solidaarisuus ei ole mahdollista ennenkuin sisäiset erot on tunnistettu. Ammattikulttuurit, ammatillinen historiankirjoitus ja ammatillisen edunvalvonnan politiikka rakentuvat usein ajatukselle siitä, että on olemassa yksi yhtenäinen ja samoin ajatteleva joukko, jota etujoukko edustaa. On kuitenkin tärkeä kysyä, ketkä muodostavat yhteisön etu- tai ydinjoukon ja kenen ääni yhteisössä kuuluu. Ketkä jätetään yhteisön reunoille ja ketkä ovat ns. ylijäämää? Millaisia hierarkioita, erotteluja ja ryhmäintressejä kentällä on ja miten eri alaryhmien väliset kiistat perinteisesti on ratkaistu tai miten ne tulisi vastaisuudessa ratkaista?

Ohut tiimikulttuuri rakentuu oletukselle samasta motivaatiosta eikä tiimin sisäisten erojen konfrontointi oli sallittua tai toivottua, Sennett toteaa. Erojen tunnistamisen ja niiden avoimen pohtimisen kautta voi kuitenkin rakentaa realistista perustaa

syvemmälle yhteisöllisyydelle. Sosiaalinen hajanaisuus suorastaan edellyttää, että ihmisten tulee artikuloida eriäviä intressejään ja tunnistaa erilaiset valta-asemat. Näitä eroja – esimerkiksi koulutuksellisia, työnjaollisia, ammattitaitovaatimuksiin tai maailmankatsomukseen liittyviä, etnisiä tai sukupuoleen perustuvia eroja - tulisi tutkia, niistä pitäisi voida neuvotella ja kiistelläkin. Työnjaolliset rajanvedot ovat työelämän muutoksen ydintä tapahtuvatpa ne sitten ammattikuntien sisällä, niiden välillä tai ammatillisen työn ja maallikkotyön välisenä rajanvetona.

Lähden siis siitä, että yhteisö on muutakin kuin retorinen konstruktio, jolla meitä hallitaan. Yhteisö on ajan mittaan kehkeytyvä prosessi, jonka ihmiset tekevät. Tämän uuden yhteisöllisen työkuulttuurin tekemisessä on tärkeä muistaa se, mistä Helena Anhava muistemakirjassaan *Toimita talosi* (Otava 2006) kirjoittaa. Herkkyys eroille, suvaitsevaisuus ja avarakatseisuus ovat uuden työkuulttuurin kulmakiviä. Erilaisuuksia on puolustettava maailmassa, joka ei koskaan tule täysikasvuiseksi.

VIITE

- 1) Englanninkielinen alkuteos: Richard Sennett (1999) *The Corrosion of Character*. W.W.Norton Company New York, London.

Pohjoismainen diakoniatyö saamassa vaikutteita Etelä-Euroopasta

Anne Birgitta Yeung (editor), Ninna Edgardh Beckman, Per Pettersson (co-editors):

Churches in Europe as Agents of Welfare. Sweden, Norway and Finland (Working paper 2:1 from the project Welfare and Religion in a European Perspective). England, Germany, France, Italy and Greece (Working paper 2:2). Diakonivetenskapliga institutets skriftserie 11 + 12. SLU Repro 2006. 203 s + 264 s.

WREP-hankkeen (Welfare and Religion in a European Perspective) kaksi artikkelikokoelmaa ovat erinomaisia kokonaissilmäyksiä Euroopan diakoniatyön kenttään vuosina 2003–2006. Anne Birgitta Yeung on esitellyt tutkimushanketta jo aiemmin (*DT* 1/2005) sekä kertonut useissa koulutustapahtumissa tutkimuksen Suomea ja Lahtea koskevista tuloksista. WREP-projekti vertailee enemmistö-kirkkojen rooleja sosiaalisen hyvinvoinnin turvaajina. Suurennuslasin alla ovat luterilaiset Ruotsi, Norja ja Suomi sekä niistä yhteiskunnallisesti ja uskonnollisesti melkoisesti eroavat viisi Euroopan maata. Pohjolan sosiaalidemokraattisen mallin rinnalla tutkitaan liberaalia sosiaalivaltiota Englantia (anglikaaninen), korporatiivista yhteiskuntajärjestelmää Saksassa (reformoitu evankelis-luterilainen ja roomalaiskatolinen) ja Ranskassa (roomalaiskatolinen) sekä konservatiivista järjestelmää Italiassa (roomalaiskatolinen) ja Kreikassa (ortodoksinen). Tutkimusta koordinoi Uppsalan diakoniatieteellisessä instituutissa. On mahdollista, että hanke laajenee lähivuosina Itä-Euroopan suuntaan.

Kirkon rooli tutkimuksen kohteena

Kussakin maassa tutkittiin yhdessä (paitsi Kreikassa kahdessa) ”keskivertokaupungissa” pääkirkon paikallistason toimintaa sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Samalla selvitettiin julkisen sektorin ja kansalaisten näkemyksiä kirkon roolista. Lisäksi kartoitettiin kunkin kirkon teologisia ja eettisiä kannanottoja sekä eri sukupuolten rooleja kirkon toiminnassa. Seurakuntien ja kuntien työntekijöitä sekä luottamushenkilöitä haastateltiin ja heille toimitettiin kyselyitä. Kansalaisten näkemyksiä kartoitettiin varsinkin ryhmähaastatteluin eri-ikäisten ryhmille. Kirkon sosiaalista työtä selvitettiin kirkkoinstituution, kansan ja päättäjien (yhteiskunnan)

näkökulmasta. Metodisesti laadullisella tutkimusotteella etsiydytään ruohonjuuritason. Miten Matti ja Maija eri maissa näkevät kirkon sosiaalisen toiminnan? Mitä he siltä odottavat? Miten enemmistökirkko itse ymmärtää roolinsa? Entä kunnan viranomaiset?

Tutkimuksessa ei rajoituta diakoniatyöhön, mutta ulospäin suuntautuvan sosiaalisen luonteensa vuoksi se tulee selkeästi esille. Tutkitut kaupungit ovat Gävle (Ruotsi), Drammen (Norja), Lahti, Darlington (Englanti), Reutlingen (Saksa), Evreux (Ranska), Vicenza (Italia) ja Thiva sekä Livadeia (Kreikka). Suunnitteluvaiheessa ilmoitettiin Saksassakin tutkittavan kahta kaupunkia (Schweinfurt ja Reutlingen). Miksi näin ei tapahtunut? Sitä ei kerrota. Aineisto on huolella hankittu. Puutteet ryhmähaastattelujen tuloksissa korjataan hankkimalla vastaava informaatio muusta tutkimusaineistosta. Lukijaa häiritsee jonkin verran eri kirjoittajien toisista poikkeava esitystapa. Esimerkiksi seurakuntien työntekijöiden lukumäärää ei aina löydy helpolla. Toisaalta vain Saksan ja Suomen aineistoa esitetään vektorikaavioissa nelikenttinä. Samankaltaista analyysiä jää odottamaan muidenkin maiden osalta.

Kirkon roolissa suuria eroja eri maissa

Kovin erilaisia ovat tutkittujen maiden tilanteet. Ruotsissa kirkko ja valtio erotettiin toisistaan vuonna 2000. Sen jälkeen kirkosta on tullut avoimempi ja yhteistyöhaakuisempi sosiaalisissa asioissa. Näin asian näkee kansa. Vapaaehtoistoiminnan avittamana kirkko on entistä vahvempi sosiaalisen sektorin toimija. Norjassa valtiolla ei liene rahasta puutetta. Sen koetaan silti vetäytyneen jossain määrin sosiaalisesta vastuustaan. Tutkimuskaupungissa julkisen sektorin yhteistyö kirkon kanssa on heikkoa ja suunnittelematonta. Kirkolta odotetaan paikallistasolla hyvinvointikeskusteluun osallistumista, mutta sen koetaan olevan hiljainen ja sulkeutunut! Suomessa kunnan ja seurakunnan yhteistyö sujuu kohtalaisesti, kunhan hengelliset päämäärät eivät nouse liian hallitseviksi. Parivaljakossa kumpikin arvostaa toista, mutta kunta on silti epäilemättä ”isovelji” sosiaalientällä.

Pohjoismaiden jälkeen muissa tutkituissa maissa vallitsee jonkinasteinen subsidiariteettiperiaate. Tämä katolinen malli näyttää vääjäämättä yleistyvän koko Euroopassa. Mallin ydinajatus on, että jokainen ihminen vastaa itse sosiaalisesta hyvinvoinnistaan. Kansan suussa tämä ”läheisyysperiaate” tulkitaan niin, että valtio jättää perheet oman onnensa varaan, vaikka ne eivät pärjää. Esimerkiksi Ranskassa toimii eräänlainen epäsuora subsidiariteettisopimus kirkon ja valtion välillä. Valtiolla ei ole etsivää toimintaa sosiaalisesta verkosta pudonneitten tavoittamiseksi. Kirkko on etsivän toiminnan ainut tukija. Kunnat voivat tulla apuun, jos apujärjestöt pääsevät kirkon tuella jaloilleen. Valtio saattaa osallistua tukeen, jos toiminnan tavoitteet ja

itse toimintatavat vaikkapa kymmenen vuoden kuluessa havaitaan laadukkaiksi. Ranskassa kirkon ja valtion ero toteutui jo 1905. Vuonna 2003 perustettiin valtion suojeluksessa muslimineuvosto. Tämä aiheutti myös tarpeen uudistaa valtion suhde kristillisiin kirkkoihin. Uudistus on vielä kesken.

Englannissa ja Saksassa kirkot painivat toimeentulo-ongelmien kanssa. Niiden jäsenmäärät ovat olennaisesti pienentyneet. Työntekijöitä on vähän. Toimitiloja joudutaan myymään pakon edessä. Odotukset sosiaalisesta avusta kirkolta ovat monesti epärealistisia. Toisaalta Saksan kohdalla tutkimusasetelma on vääristynyt. WREP-hankkeen näkökulma on seurakunnallinen, mutta Saksassa kunnallinen aluehallinto työskentelee diakonisten instituutioiden kanssa. Ne toimivat hyvinvoinnin agentteina. Seurakuntatasoon liittyvät selvitykset eivät kerro kaikkea todellisesta sosiaalisesta tilanteesta. Saksassa joudutaan kysymään, miten ammatillinen sosiaalityö sopii kirkon työksi pitkällä tähtäyksellä. Italiassa Caritas-järjestöllä ja muilla kirkon ”satelliiteilla” on epäsuora toimintajaottelu viranomaisten kanssa. Caritas-Diakonia toimii alueilla, joille valtion toimet eivät ulotu. Toisaalta kirkkoa kritisoidaan tästä, sillä hyvinvointi koetaan valtion asiaksi. Kreikka on uskonnollisesti ja kulttuurisesti Suomeakin homogeenisempi. Ortodoksinen kirkko on niin näkyvästi läsnä kaikkialla (esimerkiksi kouluissa), että sitä verrataan valtioon. Kirkon hengelliseen ja sosiaaliseen apuun luotetaan. Toisaalta avustuskäytännöt ovat epäyhteneväisiä ja pitkäntähtäimen suunnittelu puutteellista. Valtio sysää yhä enemmän sosiaalisia palveluja kolmannen sektorin varaan.

Kunnan ja kirkon välinen työnjako

Sosiologisessa analyysissä hämmentää Norjan enemmistökirkon samankaltaisuus eteläisemmän Euroopan enemmistökirkkojen kanssa. Mistä johtuu, että näissä maissa kunta ei tee tai ei halua tehdä näkyvää yhteistyötä sosiaalisesti melko rikkaan vallitsevan kirkon kanssa? Subsidiariteettiperiaatteen mukaan eläminen näissä maissa tekee hyvinvoinnista hyväntekeväisyyteen perustuvan elämän lisämausteen. Pohjoismaiselle sosiaalidemokratialle hyvinvoinnin tulisi olla kansalaisoikeus. Ruotsin ja Suomen luterilaiset kirkot näyttävät, kuinka yhteistyö kunnan kanssa on paitsi mahdollista niin myös hedelmällistä.

Teologinen analyysi nostaa enemmän kysymyksiä kuin vastaa niihin. Lutherin kahden regimentin oppia nakerretaan vauhdilla luterilaisissakin maissa. Jopa Suomessa ja Ruotsissa kirkkoa vedetään koko ajan enemmän mukaan kunnassa tehtävään sosiaalityöhön. Kirkossa kysytään samaan aikaan – syystäkin –, mikä on kirkon päätaivoite. Evankeliumin julistamista tulisi seurata ihmisistä huolehtiminen. Eikö se enää ole kunnan tehtävä? Ainakin Norjassa ja Englannissa todetaan,

etteivät teologiset ajatukset ja profetiat kohtaa mitenkään käytäntöä, missä ihmiset elävät. Uskonnollisen kulttuurin tuntemus ohenee vauhdilla kaikissa muissa tutkimusmaissa paitsi Kreikassa. Ranskassa maallikoiden ja kirkon johdon ajatukset eivät kohtaa. Kansa odottaa papistolta hengellistä ja käytännöllistä neuvontaa, papisto kaipaa maallikoilta vastuunjakoa vaikenevassa pappistilanteessa.

Naiset toimivat ja miehet johtavat

Sukupuolten rooleja käsitellessä on yksi selkeä periaate. Naiset ovat enemmistönä sosiaalisen toiminnan suorittavassa ja vastaanottavassa tasossa. Kirkon toiminta ei kokoa paljon miehiä. Johtotasolla heitä on, mutta muutoin vähän. Patriarkaaliset rakenteet vallitsevat Pohjois-Euroopan eteläpuolella. Miehiä nähdään vapaaehtoisina lähinnä vain "miesten töissä" eli taloushallinnossa ja fyysistä voimaa vaativissa tehtävissä. Kirkon perhemallit ovat liian perinteisiä. Yksinhuoltajien ja eronneitten perheitä sekä uusperheitä ei huomioida toiminnassa. Esimerkiksi Saksassa sukupuoliroolit ovat "sementtiin valettuja". Kirkon työ saa osakseen kritiikkiä, koska kirkon sosiaalityö jää liiaksi naisten varaan. Perhemallit ovat epäreiluja naisia kohtaan. Subsidiariteettiperiaate sortaa naisia.

Tieto lisää tuskaa. Näyttää siltä, että pohjoismainen luterilainen diakoniatyön malli on saamassa vaikutteita Etelä-Euroopan malleista. Ei valitettavasti toisinpäin. Siksi on tärkeää selvittää, millaista kirkkoa ja kirkon sosiaalista työtä me hahmottelemme huomiseksi. Odotan innolla loppuvuodesta julkaistavia tutkimuksen lopputuloksia.

Heikki Toivio, TT
heikki.toivio@evl.fi

Onko diakonia-termi erehdys?

Collins, John N.

Deacons and the Church. Making connections between old and new.
Leomister-Harrisburg: Gracewing-Morehouse Publishing 2002. 157 s

John N. Collins on australialainen katolinen tutkija, joka säväytti maailmaa jo vuonna 1990 tutkimuksellaan *Diakonia. Re-interpreting the Ancient Sources*. Collinsin lähtökohta oli tutkia sekä UT:ia että myös muita antiikin tekstejä ja pyrkiä tarkentamaan, mitä kreikkalaisella diakonia-johdannaisilla sanoilla oli alun perin tarkoitettu. Vuonna 1990 kyseessä oli tiukkaa tutkimustekstiä, kun taas tämä

myöhempi julkaisu on esseemäisempi. Luettavuuden lisääntyminen on nostanut myös selkeämmin esiin Collinsin tutkimusten profiilin: moderni diakonia-sanasto on oikeastaan erehdystä, sillä nämä kreikkalaiset sanat eivät viitanneet nöyrään palveluun ja varsinkaan pöytäpalveluun. Varhaisempaa tutkimusta on aiemmin esitelty yksityiskohtaisesti *Diakonian tutkimus* -aikakauskirjassa 2/2005.

Collins käy uudemmassa kirjassa läpi modernin diakonian syntyä lyhykäisesti ja sen jälkeen ruotii UT:n sisällä ja varhaiskirkossa olevia tekstejä, jotka liittyvät *diakonos*-sanaan. Lopputuloksena on se, että *diakonos* merkitsee Collinsin mielestä lähinnä viestinviejää, sanansaattajaa, delegaattia tms. Sen sijaan karitatiiviseen rakkautenpalveluun sana ei varhaiskirkossa liittynyt.

Collinsin merkitystä arvioidessa nousee esiin kaksi Collinsin tutkimustulosta. Ensimmäinen on se, että aiemmin diakonia-sanoja on tulkittu epäkriittisesti. Käytännössä tämä on merkinnyt saksalaisen fliedneriläisen diakonissa-stereotyypin sijoittamista tulkinnan normiksi, jolloin 1900-luvun todellisuus on projisoitu menneisyyteen. Tältä osin Collins pystyy osoittamaan aiemman tutkimuksen ongelmakohdat vakuuttavasti.

Toiseksi Collins tarjoaa perinteiselle diakoniamallille (nöyrä, karitatiivinen palvelija) uuden tulkinnan: toisen auktoriteetin vallassa oleva sanansaattaja, viestinviejä, välittäjä. Tältä osin Collins ei ole yhtä vakuuttava. Pikemminkin tuntuu siltä, että hän joutuu paikoin tekemään keinotekoisia tulkintoja (esim. Mark 10 ja Matt 25).

Miten Collinsiin on suhtauduttu? Yleensä hänen tuloksistaan on vaiettu, mitä ei voi pitää kovin hyvänä ratkaisuna. Toisena vaihtoehtona on usein ajateltu, että Collinsin tuloksista otetaan osa ja liitetään se aikaisempaan käsitykseen varhaiskirkosta. Näin Collins esimerkiksi saadaan tukemaan seuraavanlaista ajatusta: ”Diakoni on välittäjä, toisen tehtävänsä lähettämä ja valtuuttama. Sanaan ei liity lainkaan ’nöyrän asenteen’ painotusta, vaan kysymys on päinvastoin rohkeasta lähettäjän oikeuksien ja hänen auktoriteetillaan toimimisesta (näin John N. Collins).” (*Palvelijoiksi vihityt. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon vuonna 2000 asettaman virkarakennekomitean mietintö*. 2002; sitaatti s. 110.) Ongelma on siinä, että Collinsin mukaan kysymys ei ollut henkilöstä, jota nykyisin kutsutaan diakoniksi. Tämän kaltainen Collinsin tulosten osittainen ja harhaanjohtava käyttö on tällä hetkellä valitettavan yleistä.

Kari Latvus
kari.latvus@diak.fi

Ohjeita kirjoittajille

Diakonian tutkimus ottaa vastaan artikkeleita ja erilaisia diakonian tutkimukseen liittyviä kirjoituksia. Toimitukselle voi lähettää myös uutisia ja tiedotteita. Diakonian tutkimus ei ennalta sitoudu julkaisemaan mitään aineistoa, ei edes tilattua. Julkaistuista kirjoituksista ei makseta tekijänpalkkoja. Kirjoittajien tulee liittää mukaan toimitukselle seuraavat tiedot: nimi, oppiarvo, ammatti, työpaikka ja yhteystiedot.

Tutkimusartikkelit ovat tutkimukseen perustuvia kirjoituksia. Niissä ilmaistaan selkeästi selvitetävä tutkimuskysymys, tutkimuksen lähdeaineisto sekä käytetty tutkimuskirjallisuus. Toimitus pyytää niistä refereerikäytännön mukaisesti asiantuntija-arviot, joiden perusteella toimitus päättää tarvittavista korjauksista ja kirjoituksen julkaisemisesta. 30 000 merkkiä laajemmista teksteistä on neuvoteltava toimituksen kanssa erikseen. Käsikirjoitukseen on liitettävä noin sadan sanan mittainen tiivistelmä tekstistä.

Kirjoituksia on paikka esseille, katsauksille, hiljaisen tiedon ja uusien näköalojen esittelyyn. Kirjoituksissa voi olla viitteitä tutkimuskirjallisuuteen, mutta se ei ole julkaisemisen edellytys.

Kirja-arvostelut arvioivat ja esittelevät uusia kotimaisia ja kansainvälisiä julkaisuja. Mukaan liitetään kirja-arvostelun otsikko sekä kirjan/kirjojen osalta kirjoittajan nimi, kirjan nimi, kustannuspaikka, kustantaja, julkaisuvuosi sekä sivumäärä. Laajuus lyhyissä esittelyissä on enintään 1500 merkkiä ja laajemmassa kirja-analyysissä enintään 8000 merkkiä.

Ajankohtaiset koostuu lyhyistä uutisista, hanke- tai tutkimusesittelyistä.

Käytännölliset ohjeet

Tekstit lähetetään sähköpostilla tai disketillä tallennettuna mieluiten rtf-muodossa. Kirja-arvostelut lähetetään DT:n toimittaja Raija Pyykölle, muut tekstit DT:n päätoimittaja Kari Latvukselle.

Kaikki halutut erityiskorostukset, kuten kursiivi tai lihavoitu teksti, tulee ilmaista myös paperiversiossa, joka liitetään mukaan. Tekstin vasen laita on suora ilman sisennyksiä, teksti on tavuttamatta ja oikea laita tasaamaton. Kappaleet ilmaistaan rivinvaihdolla ja tyhjällä rivivälillä. Otsakkeet ovat omilla riveillään.

Kirjallisuusviitteet esitetään tekstissä siten, että sulkeisiin merkitään tekijän nimi ja julkaisuvuosi sekä viittaus sivunumeroon (Hyväri 2001, 276). Mikäli viitataan useampaan lähteeseen, merkitään ne vanhimmasta uusimpaan. Jos viitteen tekijöitä on kaksi, merkitään molempien sukunimet (Stenman & Toljamo 2002, 5-10) ja jos useampia, vain ensimmäinen sukunimi ja ym. (Oranta ym. 2002, 17-20). Jos viitteen tekijä on yhteisö, merkitään yhteisön nimi ja painovuosi (STAKES 2001, 55). Alaviitteitä tulee käyttää vain erityisestä syystä. Taulukot ja kuvat kirjoitetaan erillisille sivuille kirjallisuuden jälkeen. Tekstiin on kuitenkin merkittävä selvästi taulukon ja kuvion ehdotettu paikka. Dataan pohjautuvat diagrammit lähetetään Excel –muotoisina.

Lähteet merkitään kirjallisuus- ja lähdeluetteloon ensimmäisten tekijöiden sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä sisältäen seuraavat tiedot: tekijän suku- ja etunimi, julkaisuvuosi, teoksen nimi, kustannuspaikka ja kustantaja. Esimerkiksi: Davey Andrew (2001). Urban Christianity and Global Order. Theological Resources for an Urban Future. London: SPCK.

Sihvo Jouko (1994). Kirkon virka ja siihen vihkiminen, asettaminen, siunaaminen. Teoksessa Ryökäs Esko (toim.) Yksi virka – monta tehtävää. Kirkollisen virkakeskustelun taustoja ja rinnastuksia. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Julkaisuja 79. Helsinki.

Aikakauslehtiartikkeleista ilmoitetaan tekijän suku- ja etunimi, julkaisuvuosi, artikkelin nimi, aikakauslehden nimi, vuosikerta, ja artikkelin sivunumerot. Esimerkiksi: Heikkilä Matti (2001). Lama, nälkä ja sosiaaliturvan väärinkäyttö. Yhteiskuntapolitiikka 66, 545-551.